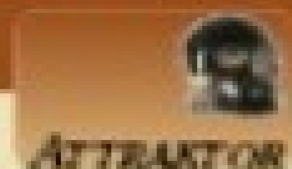

JOÓ TIBOR

MÁTYÁS ÉS BIRODALMA

Joó Tibor

MÁTYÁS ÉS BIRODALMA

1. AZ ORSZÁG

Európánkat azok a barbár népek teremtették meg, melyek egymástól függetlenül, külön-külön támadtak a gyengülő római birodalomra s országaikat annak romjain alapították meg. Ezek megdöntötték az impérium hatalmát, de átvették kultúráját, az immár keresztény latinitást, anélkül azonban, hogy a magukét teljesen feladták volna. Ötvözetek keletkeztek ilyenformán, népenként egyéni barbár elemekkel és így egyéni arányokban is. Nemcsak nemzeti országok, de nemzeti kultúrák is keletkeztek tehát az egykori római egység helyén, melyeket összefogott és hasonlóvá tett ugyan a latin örökség, a vallás és műveltség közössége, ám elkülönítette őket eredetük és a független különállás megőrzésének a törekvése.

Ezzel eldőlt Európa sorsa, de meghatároztatott szelleme is: megfogant az az eszmény, mely magában hordja a normát, milyennek kell lenni Európának. Európa - ez mindig élt gyermekeiben, tudatosan vagy tudattalanul, s vezérelte gondolataikat, érzéseiket, cselekedeteiket, egész maguktartását - egy nagy szellemi egység, közös kultúrával, ideálokkal és végső célokkal, ám független, önálló tagokkal, nemzetekkel, melyek mind összefüggenek Európa egységében, nem függenek azonban egymástól; szolgálni kötelesek valamennyien az európai szellemi egységet és céljait, nem kötelesek azonban szolgálni egymás érdekét. Európa egy sokszínű egység. Aki egysége ellen támad, rossz európai, de rossz európai az is, aki sokszínűségét akarja eltörölni. Európa végső lényege a latinitásban is görög örökség: az önállóságukra féltékeny városállamok közös Hellászának szelleme: az egyetemesség és individualizmus csodálatos és csodálatosan termékeny párosodása. A sokaság egysége és sokaság az egységben: a görög filozófia nagy kérdése, a görögség örök titka. S titka Európának is.

Mily semmitmondó és kicsinyes sopánkodás, hogy a görög városállamok önállósága, széthúzása, a politikai egység hiánya döntötte sírba Hellászt! Hellászt semmi sem döntötte sírba. Szelleme elevenen él ma is. Ezt a szellemet csak a zsarnokság ölte volna meg, amely megszünteti a gazdag sokszínűséget. Aki nem érti meg, hogy a harmónia ellentétek feszültsége, az nem érti meg a görögséget sem, mert az harmónia. Harmónia, ellentétek feszültsége és összezengése. Nem pedig az egyformaság, a tagolatlanság egyhangúsága, ha nem éppen halotti csendje. Ez a lényege Európának is. S

aki ezt nem érti, aki ezt akarja megszüntetni, az nem érti Európát; nem igazi gyermeke, de ellensége. Európa népek hazája valóban! Népeké, nemzeteké, nem egy népé vagy nemzeté. Egyiké sem. Egyiknek sincs joga a többi fölé terjeszkedni, őket elnyomni és sajátos egyéniségüket megszüntetni. Ilyen törekvés Európa szelleme ellen való vétek.

Ám ott él az európai népekben a másik római örökség is: az impérium emléke. A birodalom, az egyetemes állam egysége és egyetlensége, a világ fölötti uralom, amely egyszer megvalósíttatott, mindig sóvár vágya az európai nemzeteknek. Az imperializmus éppen úgy hozzátartozik az európaisághoz, mint a tiltakozás ellene. S ez magábanvéve nem volna baj. A birodalom, a valódi birodalom csak az állam egységét jelenti, a társadalom központi szervezetét, kormányzatát és védelmét, tehát magában foglalhat különböző nemzeteket is, anélkül, hogy azok nemzeti sajátosságát, önállóságát, mint nemzetet érintené. A birodalom lehet anacionális, szupranacionális. Sőt csakis az lehet. A birodalom lényege éppen az, hogy népeket, nemzeteket egyesít közös állami kötelékben, ám ő maga fölöttük helyezkedik el, ő maga nem nemzeti, hanem semleges nemzeti tekintetben. Nemzeti vagy népi birodalom képtelenség, önellentmondás. Ám az európai nemzetek nagyrészt magukon hordják eredetük átkát. A törzsből nőttek ki, önmagukba zárkózva fejlődtek ki, s így azt a közösséget tartják ideálisnak, mely népi közösség, etnikai egység. Eszményük az olyan ország, melyet egy nép lakik, államuk a nemzetállam, melyben az államhatalom egyetlen nemzetté nőtt nép érdekeit szolgálja. Imperializmusukat nem a valódi birodalmi eszme, hanem a nemzeti főhatalom vágya fűti. Hamis és jogtalan imperializmus hát ez. Európa szelleme ellenére való. Arra törekszik, hogy egyetlen nép és nemzet éljen egyetlen államban Európában, vagy legalább is egyetlen nép és nemzet hatalma alatt éljen a többi is, elnyomva s népiségükben, nemzetiségükben halálra ítélve. Az európai népek imperializmusa és az erőszakos asszimiláció vagy az elnyomó nemzetiségi politika igencsak együttjárnak. Ezért nem válhat Európa kulturális egysége állami egységgé, birodalommá. Legfeljebb szövetséggé.

Minthogy ez Európa belső alkata s ilyen eszmények lebegnek előtte, - a sokféle nemzet feszültsége harmóniájának légkörében, - minden európai nemzetre kettős hivatást ró Európa, a valódi, ideális európaiság védelmének és fenntartásának szolgálata. Az egyik az egységnek, a nemzeteket összefoglaló szellemnek, a keresztény európai kultúrának a védelme minden Európán kívüli támadással szemben. A másik a sokféleségnek a

védelme, a nemzetek függetlenségének a megóvása, védekezés az ellen, hogy bármelyik is közülük a többi fölé kerekedjék s a hegemóniát, az egyeduralmat magához ragadva e gazdag sokszínűséget és az ebből fakadó feszültség harmóniáját megsemmisítse. Az európai egyensúly újkeletű diplomáciai jelszó, de ősi törekvés. Éppen úgy egyidős a középkor hajnalán, a népvándorlás vajúdásában megszületett Európával, mint a másik, a keresztény kultúra védelme, az őrtállás földrészünk határain. Az utóbbi persze együtt jár e határok tágításával, kultúránk terjesztésével, hogy minél kisebbre zsugorodjon a világból az, ami nem Európa. Az európai terjeszkedésben, kolonizációban ugyan nemcsak ez a védekező gesztus jelentkezik, - ami római örökség s nem egyéb, mint a *limes* egyre kintebb tolása, a határ előtti barbár népeknek a birodalomba foglalása vagy elűzése, hogy támadásaiktól Róma megszabaduljon, - hanem a vallással kapott misszió, a krisztusi küldetés, „elmenvén, tanítsatok minden népeket”, de mindenesetre benne van a védekezés is.

Ebben a két formában jelentkezik Európa önvédelme, így óvja lényegét: egységét és sokféleségét. Gazdagságát s az ellentétek feszültségének harmóniáját. Védi az idegenek ellen s védi tulajdon gyermekei ellen, hogy megmaradjon annak, ami: népek hazája. S ha keressük azt az általános és végső célt, mely Európa politikai történetét irányította, a múltban és a jelenben egyaránt, ha keressük azt a végső és általános értelmet, mely egységbe foglalja azt a rengeteg gondot és fáradozást, furfangot és csalárdságot, melyet az európai nemzetek diplomatái hivatásuknak szenteltek, a tenger vért és pusztulást, mely az európai nemzetek hadvezéreinek intésére áradt, s végső motívumukat és jelentésüket megadja: ezt találjuk, ezt a kettős önvédelmi küzdelmet a külső és belső ellenségek ellen, Európa egységéért és sokféleségéért. Európa egész politikai történelme ennek a közel kétezeréves viaskodásnak a képe: a kívülről megmegújuló támadások és a bent fel-fellángoló imperialista kísérletek visszaverése és elnyomása adják a nagy dráma akcióját. Ez Európa politikai történelme a középkorban és az újkorban, a legújabb korban és a jelenben egyaránt.

A magyarság ellenségként jelent meg Európa kapuja előtt és tört be ide, elfoglalván a végső római provinciák, Pannónia és Dacia romjait. De a romokkal megszentelt föld hamar éreztette varázsát s bizonyára ez is hozzájárult a keleti barbárok urainak természetes bölcsességéhez, amikor beléptek Európa nemzetei közé. Ezzel pedig vállalták az európai nemzetek

hivatását, Európa védelmét kifelé és befelé. Most ők építették fel az egykori római *limest,* az ő nyelvükön a „gyepűt”, kelet felé, s megőrizték a maguk és országuk függetlenségét, önállóságát nyugat és dél felé, útját állva Európa sokszínűségét fenyegető túlhatalom kifejlődésének. Hosszú-hosszú századokon át Magyarország a végső európai ország s félő, hogy ma is az, s ő Európa és a kereszténység bástyája és pajzsa. Régi szólam és változatlan érvényű. S az egyetlen érdemünk, amit soha senki nem vont kétségbe, sőt elismert és hangoztatott. Annál kevesebbet emlegették a másik hivatást és teljesítményt: mint óvta Európát tulajdon gyermekeinek merényletei ellen. Nem igen foglalkoztak azzal, milyen és mekkora szerepünk van abban, hogy Európa nemzetei meg tudták akadályozni egy olyan impérium kialakulását, mely megsemmisítette volna önállóságukat és ezzel halálos csapást mért volna Európa lényegére, a soknépűségre, a nemzeti kultúrák különállására a nagy egységen belől. Való, hogy a világ összes keresztény templomai tornyában zengenek a harangok minden áldott délben Hunyadi Jánosnak, Krisztus hősének diadalmas emlékezetére; való, hogy évszázadokon át zengett a szó - annál kevésbé a tettleges segítség aranya és vasa - a magyar hősiességről, mellyel életünket és hazánkat áldoztuk Európa védelmére a tatárral és törökkel szemben, s ma megint pajzs és bástyaként emleget bennünket a világ, melynek kapujában őrt állunk. Nem beszél azonban senki azokról a hősökről s küzdelmeik végtelen jelentőségéről Európa szempontjából, kik éppoly szent áldozatkészséggel védték és őrizték meg a nemzetek szabadságát, a szabadságot, melynek itten hordozák véres zászlóit. Voltak órái Európa életének, mikor a magyar nemzeten múlt híres egyensúlya, s nem volt órája, amikor ne szegült volna ellen idegen akaratnak, amely ezen a földön akarta megvetni a lábát, hogy úrrá legyen egész Európa felett. Talán túlzás volna azt mondani, hogy Európa egységét és sokféleségét, kultúráját és egyensúlyát a magyar nemzet tartotta meg, de hogy ott volt megtartói első sorában, az bizonnyal nem a nacionalista elfogultság ábrándja.

Ezt rótta rá helyzete, s ő vállalta ezt a feladatot az elhivatottság mély átérzésével, alázattal és készen minden áldozatra, keresztényné és európaivá léte első pillanatától kezdve. Hogy ez nem utólagos konstrukció, nem későbbi elmélet visszavetítése, beszédesen bizonyítja Magyarország első századának keresztény bel- és külpolitikája már, a kereszténység terjesztése bent az országban, sőt határain túl, s a harcok a gyepükön túli pogányok keletről és északról jövő támadásai ellen, bessenyők, kunok, tatárok Európa

kapujára sújtó csapásainak felfogása, másrészt pedig az a békés és fegyveres makacs ellenállás, mellyel útját állta az ország, hogy területére, a Dunatájra, akár a nyugati, akár a keleti császárság kiterjessze uralmát s ezzel egész Európa fölébe kerekedjék.

S ez a kettős európavédő magatartás nem csupán ösztönös gyakorlata volt a középkori magyar politikának. Nem Európa jött rá később s tanította meg őt is, hogy bástyája és védőpajzsa. Nem árt emlékezetbe idézni, hogy magyar szem volt az, amely felismerte az ország helyzeteadta szerepét, s magyar elme volt az, amely először foglalta rendszerbe és politikáját rajta építette fel. Ennek a koncepciónak első írásbeli emléke IV. Béla királyunknak egy 1253-ban írott levele IV. Innocent pápához. Miután a tatárok tíz évvel azelőtt elpusztították az országot, most újabb támadásuk fenyegetett. A király a fenyegető veszély elhárítására az északkeleti határra vonult, s innen, Sárospatakról írja levelét a szellemi Európa és a kereszténység fejéhez segítségért, tudatában lévén annak, hogy itt nem pusztán Magyarország, hanem az egész Nyugat érdeke forog kockán.

Ebben a csodálatos levélben - gazdag politikai irodalmunk egyik legelső remekében - bele van már foglalva az az egész érzés- és gondolatvilág, keserűségeknek, elszántságoknak, belátásoknak és terveknek egész rendszere, mely az európai magyar magatartásának kísérete ezer év óta. Nemzetünk történelmének kevés fontosabb dokumentuma van.

„Magyarország - írja a király - a tatárok pusztítása folytán legnagyobbrészt pusztasággá vált és a hitetlenek úgy veszik körül, mint a karámot a kerítés.” Felsorolja a keleti és déli szomszédokat, majd a nyugati szomszédra tér rá, „kitől hitünk azonossága folytán remélhetné ez az ország valaminő segítség gyümölcseit, de ehelyett a háború töviseit kénytelen érezni, s aki váratlan rablásokkal ragadja el ennek az országnak a javait. Ezért, ám mégis főleg a tatárok miatt, kiktől félni a háború tapasztalatai tanítottak meg bennünket, mint ahogy más népeket is, kiken hasonlóképpen átvonultak, főpapjaink és országunk előkelőinek megkérdezése után jónak láttuk Krisztus helytartójához fordulni, mint a keresztény hit végső veszedelmében egyetlen és utolsó védelmezőhöz, hogy be ne következzék rajtunk s még inkább mibennünk rajtatok és a többi keresztényen az, amitől tartunk. Naponta érkeznek ugyanis hírek a tatárokról, ezek pedig nemcsak ellenünk jönnek, akikre legjobban haragszanak, mert olyan szörnyű pusztításra sem akartuk alávetni nekik magunkat, míg a többi erejüket megismert nép adófizetőjük lett, főleg országunk keleti szomszédai... a tatárok

összeesküdtek az egész kereszténység ellen, s amint több szavahihető tanútól hallottuk, erősen eltökélték, hogy rövidesen egész Európa ellen fordítják megszámlálhatatlan seregeiket. Attól is félünk, - írja a király, kinek népe egyszer már megpróbálta, mit jelent ellenállni, - hogy a tatárok közeledtére a mieink majd vonakodnak ellenségként viselni a tatárok kegyetlenségét s félelmükben akaratunk ellenére is meghódolnak, amint ezt az előbb említett szomszédaink tették, hacsak az apostoli Szentszék körültekintő gondoskodása előrelátóan és hathatósan meg nem erősíti országunkat, hogy megbátorítsa a benne lakó népeket. Mindezt főleg két okból írtuk meg, - folytatja a király, s itt ragyog fel teljes tudatossággal a felelősség érzete és elfogadása, a gondviselésrendelte szerep vállalása, - hogy ne vádolhassanak bennünket sem a lehetőségek elmulasztása, sem gondatlanságunk miatt.” Íme, a magyar király tudja és vállalja azt, hogy őt vád érheti, ha mulasztást követ el országának, mint Európa kapujának védelmében. S ő büszkén és keserűen hivatkozhat rá, hogy „a lehetőségek elmulasztása dolgában azt mondjuk, hogy megtettük mindazt, amit lehetőségeink között tapasztalataink alapján ebben a dologban tenni lehet, amikor személyünket és javainkat kitettük a tatárok akkor még nem ismert erejének és gonoszságának. Hanyagságunkért sem vádolhat senki bennünket. Mikor a tatárokkal országunk területén harcoltunk még, megkerestük ebben az ügyben az egész kereszténység három legfőbb udvarát, úgymint a tieteket, melyet minden kerésztény az összes udvarok úrnőjének és mesterének tart, s a császárit, melynek alá is vetettük volna magunkat, ha az említett veszedelem idején számbajöhető segítséget és oltalmat adott volna nekünk. Megkerestettük a francia királyi udvart is. Ám nem kaptunk egyiktől sem semminő vigaszt vagy segítséget, csak szavakat.”

Mindez nem vet valami túlságosan jó fényt „a kereszténység három legfőbb udvarának” politikai előrelátására és lelkiismeretére, annál inkább azonban a magyar királyéra. Ő íme hajlandó lett volna függetlensége feláldozásával is hozzájárulni Európa nagy politikai egységének megteremtéséhez, a császár hűbéreséül szegődve, ha látta volna a hajlandóságot ennek az egységnek a fejében a hivatásával járó felelősség vállalására. De méltatlan kézbe nem helyezhette, s nem is helyezte Európa kulcsát. Ő megpróbálta teljesíteni hivatását úgy, amint módjában volt, érezve s hirdetve, hogy kedve ellen való kényszerhelyzet ez a mód. Ezzel kezdődik az az egyezkedő keleti magyar politika, melyért később

annyi lenézésben, gáncsban és szidalomban részesült nemzetünk, különösen azok részéről, akik belehajszolták.

„Mi tehát ahhoz folyamodtunk, amihez tudtunk. A kereszténység javáért megaláztuk királyi fenségünket, s két leányunkat két orosz vezérhez, a harmadikat a lengyel herceghez adtuk feleségül, hogy az ő révükön s más keleti barátaink révén megtudjuk a soká lappangó híreket a tatárokról, hogy így bizonyos mértékig könnyebben állhassunk ellen a tatárok próbálkozásainak és fondorlatos magatartásának. A kunokat is befogadtuk országunkba, s fájdalom, pogányokkal védjük manapság országunkat és pogányokkal rontjuk a hitetleneket. A keresztény hit védelme céljából továbbá kun leányt adtunk elsőszülött fiúnkhoz feleségül, hogy így nagyobb bajt kerüljünk el s módunk legyen a kunokat megkereszteltetni, amint ezt több esetben már meg is tettük.”

Az örök és legmélyebb magyar keserv hangja ez. Oly hű európainak lenni, mint senki más, érezni, hogy nekünk is Európa a hazánk, máshol nincsen immár számunkra hely, s ugyanakkor érezni e haza többi népeinek idegenkedését, azt, hogy nem fogadnak be, hogy taszítanának, ki, keletre. Csak az áldozatot fogadják el kegyesen. „Kívánjuk, hogy mindezekből nyilvánvaló legyen Szentséged előtt, - írja a keresztény király a kereszténység fejének, - hogy ilyen súlyos helyzetben Európa egyetlen fejedelmétől, vagy egyetlen nemzetétől sem kaptunk semmiféle segítséget...”

Pedig hogy bölcsen és célravezetőén tudná e segítséget felhasználni, annak a levél következő részlete fényes bizonyságát szolgáltatja. Csak a johannita lovagok rendje fogott fegyvert, „hogy országunkat és a keresztény hitet a pogányok és eretnekek ellen védelmezze”, - folytatja. S most kifejti a király a védelem útját és módját. Ez a terv talán legfontosabb pontja IV. Béla levelének, mert itt mutat rá Magyarországnak, a Közép-Duna tájának geopolitikai jelentőségére. A johannitákat, írja, a Duna mentén helyezte el s a folyamot várakkal is megerősítette. „Ezzel a hellyel kapcsolatban azt reméljük, hogy ha Isten a mi és az említett testvérek tettei által segítséget nyújt s az Apostoli Szentszék kegyességet méltóztatik mutatni, a johanniták segítségével a Dunától egészen a konstantinápolyi tengerig támogathatjuk majd a keresztény hit hajtásait s így a latin császárságnak és a Szentföldnek is lehet majd nyújtani segítséget... A mi több ízben is belátott nézetünk ugyanis az, hogy üdvösebb nekünk is, egész Európának is, ha a Dunát várakkal erősítjük meg. Ez ugyanis az ellenállás vize, *aqua*

contradictionis." Ez a kifejezés méltó, hogy szállóigévé váljon. S hogy mily fontosnak tartotta a király e felismerés elfogadtatását, mutatja a buzgalom, mellyel bő példákat idéz. Itt védték a római birodalmat, „s mi is itt álltunk ellen tíz hónapig a tatároknak, holott nem voltunk felkészülve és súlyos vereség is ért bennünket s országunkat nem védte akkor jóformán sem vár, sem védősereg. Ha országunkat elfoglalnák a tatárok, amitől Isten mentsen, nyitott kapu lenne az számukra más keresztény országok felé, egyrészt azért, mert itt nincs útban tenger a keresztények felé, másrészt mert itt alkalmasabban tudják elhelyezni nagyszámú csalásukat és szolganépeiket, mint bárhol másutt." E szavak Magyarország európai jelentőségét örök időkre érvényes módon fejezik ki, s vészkiáltásként sikoltanak a fülekbe, melyek hallanak. A család elhelyezésében pedig ki ne ismerne rá az élelmezés problémájára? A civilizáció fejlődésével természetesen nem szükséges ide települni családostól, a nyersanyagot el lehet szállítani, de a probléma változatlan: e táj az utánpótlás bázisa. „Jusson eszünkbe Attila, - folytatja, »Isten ostorának« késő unokája, hűséges fiaként annak az Európának, mely ellen egykor őse hadakozott, - aki keletről jött nyugat meghódítására s Magyarország közepén ütötte fel szállását, s mindazok, kik nyugatról harcoltak a császárok ellen, hogy keletet meghódítsák, bármint is szervezték meg seregüket, azt országunk határai közt helyezték el."

Miután így látja a helyzetet a király, nem csoda, ha arra sürgeti a pápát, hogy ne a keresztesek által alapított életképtelen „tengerentúli részeket" segítse, mert „ha ezeket elvesztenénk, amitől Isten ments, nem ártana annyit Európa lakóinak, mint ha a mi országunkat elfoglalnák a tatárok. Istent és embert hívjuk tanulságul, - kiált a levél, - hogy ennek a dolognak oly nagy a fontossága és szükségessége, hogy ha nem tartottak volna vissza az út különböző veszedelmei, - e veszedelmek az ellenséges nyugati szomszéd és Velence hadai képében leselkedtek, - nemcsak a valóban elküldött követeket küldtük volna, hanem személyesen járultunk volna Szentséged lábaihoz, hogy egész Európa színe előtt hirdessük helyzetünket... Nyissa meg tehát Szentséged atyai szívét és küldjön komoly segítséget jelentő fegyveres csapatot a hit védelmére és a köz javára ilyen nagy üldöztetés idején. Ha ebben a nagyon is meghallgatható és a Római Egyház összes híveire olyan nagy fontosságú kéréssel elutasíthatnánk, kénytelenek lennénk a szükségtől kényszerítve nem édes fiakként, hanem mint mostoha gyermekek, mintegy az atyai nyájból kirekesztve, koldulni a segedelemért."

Tegyük túl magunkat a levél érzelmi hatásán és pusztán a tényeket nézzük. Ha meg akarja magát tartani Európa, csakis itt, Magyarország területén, a Középduna táján teheti meg. Amint IV. Béla felismerte, itt az *aqua contradictionis.* Itt szegülhet ellen Európa mindkétfajta támadásnak, mely lényegére tör: itt védheti ki az egységes szellemére irányuló csapásokat és itt háríthatja el a nemzeti sokfélesége ellen támadó egyeduralmat. Ha egy nagyhatalom itt megveti a lábát, övé Európa. Ha egy hatalom, melynek Európában másutt is országa van, még ezt a területet és népeit is magáévá teszi, oly fölényes erőre s oly kimeríthetetlen tartalékra tesz szert, hogy semmi sem állhatja útját további terjeszkedésének s végül egész Európa fölötti uralmának. Ha e hatalom nem európai nemzet, akkor vége Európának teljesen. Ha európai, akkor is vége lényege szerint, mert megszűnik nemzeti sokfélesége és annak termékeny, harmonikus feszültsége. Mindkét veszedelmet itt lehet elhárítani, az *aqua contradictionis* mentén. Ez azonban azon múlik, hogy ez a nemzet, amely e területet birtokolja, valóban őre-e Európának, egységének és sokféleségének egyaránt. Vállalja-e ezt a szerepet, vagy pedig odaadja magát az ellenségnek Európa árulójaként? Akar-e a *natio contradictionis* lenni? A végzet a magyarságot vezérelte erre a tájra, az *aqua contradictionis* mellékére, nekijutott a *natio contradictionis* nehéz és hálátlan szerepe. S ő vállalta. Ezer éve teljesíti hűséggel hivatását. Azok a híres makacs rebellisek éppen úgy Európa hősei voltak, mint a tatár- és törökverő vitézek. S a nemzet akkor marad hű hivatásához, ha e kettős hagyományt követi.

Sokszor hallani, hogy a magyarság rossz helyre került itt Nyugat és Kelet határán, idegen, ellenséges népek kellős közepébe, hívatlan vendég, rokontalanul. Miért nem maradt kissé keletebbre, vagy miért nem nyomult egy völggyel nyugatabbra, sóhajt a honfibú. Mindkét esetben elkerültük volna tragikus állapotunkat, melyről Pázmány Péter azt mondta, hogy olyanok vagyunk, mint az ajtó s küszöb közé került ujj. De igaza van-e a panasznak? Akár keletebbre, akár nyugatabbra, felolvadtunk volna az idegen népek tengerében, vagy ha nem, akkor is puszta szolganépekként tengődtünk volna s tengődnénk más nemzet szolgálatában. Szerepünket más kapta volna, az a nép, amely a mi helyünket foglalta volna el, itt, az „ellenállás vize” mentén, s lett volna a *natio contradictionis.* A magyarság *itt* lelte fel szerepét, küldetését, hivatását, *itt* válhatott s csakis itt azzá a nemzetté, amellyé vált, az ellenállás nemzetévé, Európa őrévé: magyarrá!

Mert egy népet nemzetté hivatása emeli. Magyarnak lenni: *ez* a hivatás jelenti, az, hogy ő a *natio contradictionis.* S mert szerepünket ez a hely, ez a haza adja, ezért nincsen rajta kívül sehol számunkra hely.

Az egész ezeréves magyar politika ennek a hivatásnak a teljesítése, s annak a felismerésnek a szakadatlan szem előtt tartása irányítja, melyet IV. Béla foglalt rendszerbe, s már ezzel is valóban második honalapítónkká vált. Ezen az orsón le lehet bonyolítani nemzetünk egész politikai történelme kuszának látszó gombolyagát, mert csak az adott helyzetekben követendő utak és módok dolgában vannak változatok, a végső cél mindig ugyanaz: megtartani egy független országot itt a Duna mentén, mert ez Európa létének biztosítéka.

Európa határa a Duna? De a Duna határai hol vannak? Ezt is tudták az Árpádok, az államszervezés felülmúlhatatlan mesterei. Országukat a Duna mentén alapították meg, de határait addig terjesztették ki, ameddig egykor Róma császárai is akarták, s ott állították föl a gyepűt, a *limest,* ahová Marcus Aurelius is törekedett, ahol a Dunavölgy természetes határai húzódnak, a hegykoszorú ormain, mely védőleg öleli körül a tájat. A Duna az európai ellenállás vize, de a Duna védfala a Kárpátokon emelkedik. A közeli és távoli múlt története a példák hosszú sorát kínálja, hogy a hadak hullámai könnyen rohannak a Kárpátok vonaláig, itt azonban megtörnek. A hatalmas völgy és a körülötte tornyosuló hegyek együtt egyetlen erősség, s ezért kell, hogy egyetlen védekező akarat rendelkezzen mindkettő felett. Ezt jelenti az, hogy a történeti Magyarország természetes földrajzi egység. Ezen az egységen a természetes és észszerű politikai egység alapszik, mert csakis ez az egység nyújt stratégiai biztonságot a Dunának, Európa határának. Ha tehát Európa védelme észszerű és kívánatos, észszerű és kívánatos védelmének biztosítására ez az egység is. Ennek a belátásához és elismeréséhez nem kell sem a magyarság iránti szimpátia, sem történeti jogok méltánylása, - történetet és világpolitikát ilyen motívumok úgysem szoktak irányítani, - csupán az egyetemes európai érdek elfogulatlan, józan, észszerű felismerése. E felismerés elmaradhat, ám ezt Európa sínyli meg. Az igazság érvényén ez mitsem változtat, s megtagadása megbosszulja magát. Európa keleti határsávjának a stratégiai középpontja itt van az *aqua contradictionis* mentén, innen kell védelmi funkcióját irányítani; itt van hát politikai középpontja is, innen kell szervezésének kiindulnia.

Ennek a szervezésnek, vagyis a magyar külpolitikának, mindaddig, míg csakugyan magyar politika volt a független magyar állam kezében, tehát

Mohácsig, két iránya volt. IV. Béla levelében e két irány is feltárul. Az egyik nyugat felé mutat, a másik az északi szomszédok szövetségére alapít. A középkori magyar külpolitika elsősorban arra törekedett, - amint ezt Béla levelében is láttuk, - hogy a németség és a császárság, - beleértve mindig hűbéres tartományait is, - mint közvetlen nyugati s így Magyarország sorsa által elsősorban érdekelt szomszéd jóakaratát, egyetértését és segítségét biztosítsa, s ezzel a hátvéddel teljesíthesse a maga hivatását. Mert az természetes, hogy felmerülhettek, s fel is merültek olyan esetek, amikor Kelet egész nyomásával szemben kellett helytállnia, erre pedig az ország ereje nem volt elég. De biztonságosabb időkben is gondoskodni kellett arról, hogy biztosítva legyen a nemzet legalább egyik oldalról támadások ellen. Sajnos, ez ritkán sikerült. A császári imperializmus számot tartott az ország birtokára is, szövetségével nem érte be, holott ez a szövetség elegendő lett volna ahhoz, hogy mindkettőjük feladatát Európa érdekében sokkal tökéletesebben teljesíthessék, mint így, egymás elleni küzdelmekben fecsérelve erőt és időt. Ezek a megmegújuló támadások kényszerítették a magyar királyokat arra, hogy most már ők igyekezzenek a gyepűt nyugat felé kitolni, mintegy „senki földjét" teremtve igazi határaik és a császári hatalom közt, hogy így a támadást ne közvetlenül az ország szenvedje. S ez a törekvésük többször sikerült is.

Az ország biztosításának másik módja, melyre, mint láttuk, IV. Bélát is a természetes nyugati segítség elmaradása késztette, az északi, akkoriban még félbarbár szomszédokkal való szövetkezés volt, vagy területeik magyar fennhatóság alá vétele. Ez az északi politika aztán a szükséghez képest keletre és délkeletre is eltolódott, sőt idővel egészen délre is, úgyhogy Magyarországot teljes félkörben szövetséges vagy hűbéres fejedelemségek védkoszorúja övezte, ami nem jelenti azt, hogy időről időre ne kellett volna hűségüket fegyverrel erősíteni meg. Ez a külpolitikai vonal dél felé kezdettől fogva messze nyúlt, Rómáig. Még Szent István létesítette azt a szoros viszonyt a pápai udvarral, mely mindvégig fennállott, s bensőséges voltát csak ritkán zavarták meg ellentétek. Amikor pedig a kereszténység közös érdekéről volt szó, az ellentétek mindig elsimultak, s egyetlen európai hatalom részéről sem kapott Magyarország európavédő hivatása teljesítéséhez oly mértékű segítséget, mint Rómától. De ez a barátság nemcsak Rómára, hanem más itáliai udvarokra is kiterjedt, gyakran még Velencére is, holott a köztársaság és Magyarország közt örökös vetélkedés tárgya volt az Adria feletti uralom, Dalmácia

birtoka, mely labdaként vetődött ide-oda a két hatalom közt. Az olaszmagyar szövetségnek természetes alapja volt egyrészt a császári imperializmus elleni közös védekezés, mely mindkét ország függetlenségét fenyegette, - s ezzel a védekezéssel szolgálta mindkét ország az európai egyensúlyt, - másrészt előbb a bizánci, később a török imperializmus ugyancsak mindkét országot érintő törekvéseinek elhárítása, - amivel viszont az európai egységet védelmezték. De az érdekeken túl, melyek a két országot egymásra utalják, bizonyára nem kis szerepet játszott egy finomabb és magasabb motívum is, a magyarság természetes vonzódása a latin szellemhez és kultúrához, mely viszont azokból a jellemében rejlő vonásokból fakad, miknek „latinságát” régebben is, de kivált az újabb időkben nem egyszer megállapították mindkét részről.

A magyar királyoknak állandó törekvése volt a béke és barátság létesítése a nyugati szomszédsággal, - ennek meghiúsulása sohasem rajtuk múlt, - s az is hagyományos politika volt az egész középkoron keresztül, mely a két irányt, a nyugatit és az észak-délit összhangba iparkodott hozni, hogy így egyrészt biztosíttassék az egyensúly Európában, másrészt szilárd védvonal létesüljön Európa egész keleti határán, a legészakibb ponttól a legdélibbig minden támadás ellen. Sajnos, a magyar törekvéseket nem kísérte siker, holott ezek a törekvések teljesen tiszták voltak minden imperialisztikus színezettől, pusztán szövetkezésre irányultak. Amikor magyar fönnhatóság szomszédos területekre kiterjesztetik, az mindig védekezésből történik, részint támadás megelőzése okából, a határ biztosítására, részint kezdetleges társadalmi szervezetekben élő népek pacifikálása céljából, egy-egy tűzfészek elfojtására. Még az Anjouk hódításaiban is ezek a motívumok, a dinasztikus célok, családi trónigények, örökölt vagy szerződésekkel szerzett jogok érvényesítésén kívül. Valódi imperializmussal a magyar történelemben csak egyszer találkozunk, Mátyás király politikájában. Merő hatalomvágy azonban ezt sem ösztönözte. Bármily nagyratörő is volt Mátyás természeténél fogva, nyugati aspirációja egyrészt arról érkező támadások ellenhatása volt, másrészt az erős keleteurópai védvonal kiépítésének hagyományos magyar célrendszere diktálta. Kénytelen volt, bátran mondhatjuk, vele. Erről persze bőven fogunk beszélni, most elöljáróban közvetlen történeti előzményeit kell megtekintenünk, hogy felismerhessük az ízeket, melyeken át a hagyományos magyar külpolitikához csatlakozik s annak ősi európa-védő rendszerébe beletagolódik.

Az észak-déli tengely - hogy divatos kifejezést használjunk - legszilárdabbá az Anjouk országlása alatt válik. Már-már úgy látszik, hogy az erős keleti határ a nyugati erők részvétele nélkül is megvalósul, midőn Nagy Lajos fiúörökös hátrahagyása nélkül bekövetkező halála s a rákövetkező zavarok szétfeszítik az egységgé illeszkedő köveket. A fordulat erre villámgyorsan következik be, s a magyar politika a másik égtáj felé lendül. Luxemburgi Zsigmond kerül a magyar trónra, s ezzel Európa keleti határának egysége nyugati irányban jön létre. A magyar király német császár, - nem megfordítva! - s őt uralja Ausztria és Csehország is. Ez a helyzet oly kedvezőnek mutatkozik, hogy példája ettől kezdve elűzhetetlenül kísérti a nemzetet, mely ősi uralkodóházának, természetes urainak és vezéreinek kihalásával kénytelen volt kezébe venni sorsának irányítását. Ettől kezdve nem tud megszabadulni a gondolattól, hogy Magyarország védelme csakis a császári hatalom rendelkezésére álló erőkkel lehetséges. A főirány kétségtelenül ez. Az ellentétes felfogás, mely az e kapcsolatból származó veszélyeket súlyosabbnak ítélte az előnyöknél, kénytelen beérni a második hellyel, az ellenzék szerepével, de az is kétségtelen, hogy ez a sokszázados ellenzéki magatartás megőrizte a nemzet függetlenségét. A nyugati orientáció erejét mutatja az is, hogy még a „nemzeti párt” királya, Mátyás is végül Zsigmond esetét akarta megismételni, abban a meggyőződésben, hogy az ország védelmi politikája ezt kívánja.

Az országnak pedig egyre fenyegetőbb veszély ellen kell védekezni. A török ellen. Ezzel az új imperializmussal Nagy Lajos kerül szembe elsőízben uralkodása végén, s ettől kezdve négyszáz éven át ellene védi az ország Európát, miközben a küzdelemben elvérzik, szorult helyzetét minden oldalról kihasználják, s miután IV. Béla panasza állandóvá válik, az egykori erős birodalom helyén egy halálravált tetem éri meg a legújabb kor felvirradását.

Az élet-halál harc első korszakának a hőse nem a király. Amint a szent királyok családja kihalt a magyar trónon, - s tudnunk kell, hogy az anyai ágon Árpád-vérből származó Károly Róbertet és Nagy Lajost mindenkor az ősi dinasztia tagjainak tartotta a magyar, - a nemzet gazdátlanul maradt s önmaga intézte sorsát. Nem lehet csodálni, hogy ily viszonyok közt, a kor általános európai társadalomfejlődési áramlatától is segítve, nálunk is kialakult az oligarcha-uralom, amikor az ország javai és erői néhány hatalmas úr kezébe kerültek, kik ezzel az államhatalmat is birtokukba vették

és civakodások közt osztoztak rajta. Hogy az ország nem szakadt tartományokra, mint ahogy a nyugati országok s a nemzet és országának egysége kiállta az idők próbáját, az keleti örökségének köszönhető.

Az a kultúrkör, melyből a magyarság is származik, a nomádlovasoké, nem ismeri a hűbériségnek olyan formáját, amint az nyugaton kifejlődött; a fejedelem korlátlan úr és harcosai, nemesei közvetlenül neki vannak alárendelve. A neki alárendelt nép nemzetté fejlődésével sem szűnik meg ez a kapcsolat, - mely a fejedelmi család égi kiválasztottságának hitén, karizmáján alapul, s így nem racionális, hanem misztikus közösség, - a nemzetet az uralkodó személye tartja össze; az nem önmagában létezik, hanem azáltal, hogy valamennyien az ő uralma alá tartoznak. A magyar nemzet Attila és Árpád unokáinak, a szent királyoknak népe, jobbágyaiknak serege volt. Az Árpád-ház végzetes kihalásával e nemzetfogalom szilárd és ha talán mint társadalmi jelenség nem is, de jelentőségében példa nélkül álló tartalmat kap, szerves fejlődésként az őshazába visszanyúló hagyományból. A Szent Korona tana ez. Amikor a nemzet elveszti ősi uralkodóházát, annak hatalmát, karizmáját, melyet soha többé senki el nem nyerhet, - Emese ágyékából csak ők származtak! - a nemzetet összetartó erejüket átszármaztatják uralmuk szimbólumára, a szent királyok koronájára. S ettől kezdve a korona nemcsak a királyi hatalom szimbóluma, hanem a nemzet egységéé is. A nemzet a Szent Korona tagjainak összessége s országa annak a birtoka, nem a királyé s nem adományos birtoklóié. A nemzet nem bomolhat fel, az ország nem szakadhat szét. E tan magába foglal egy csomó jogi elemet, ám egészében és végső jelentésében sokkal több egyszerű közjogi elméletnél. Mélységes irracionális szorongás és szükségérzet fejeződik ki benne: a nomád rettenete a széthullástól a király személyének elvesztésekor, kinek karizmája tartja őket össze és őrzi az ellenséges világ közepett. Az uralkodóház pusztulása a birodalom veszte. S e válságos pillanatban abba kapaszkodik, ami itt maradt belőlük. Ez a gondolat őrizte meg a központi egyeduralom ősi formáját, a territoriális államszervezet kialakulását ez akadályozta meg, s ezzel biztosította a nemzet és ország egységét. Hasztalan volt az oligarchák törekvése, magukban sem tudták legyőzni az ősi ösztönt, a nemzet egyetemében meg éppen nem. Erőik és törekvéseik különben is paralizálták egymást, úgyhogy engedniük kellett a központi erő vonzásának s a nemzet természetes vágyának a vezér után. Sürgette ezt a török veszély is, mely az ország erőinek összefogását és központi

irányítását tette múlhatatlanul szükségessé. Szorongatták azok az idegen próbálkozások is, melyek az ország függetlenségét veszélyeztették.

Ekkor adta a gondviselés a „szent Hunyadi nemzetséget”, amint Vitéz János esztergomi érsek a családról a szent királyok nevezetének mintájára megemlékezett Mátyást választása után üdvözlő beszédében. E család valóban méltán csatlakozik az Árpádok és Anjouk dicsőséges sorához, s noha Hunyadi János homlokát nem érintette Szent István koronája, ott az ő helye is a nemzet áldásos urai közt.

„A világ történeteiben - írja Teleki József gróf a Hunyadiak koráról szóló alapvető művének előszavában - némely családok hirtelen tűnnek elő és egypár ivadékon keresztüli fényes virágzás után megint elenyésznek. Ezekben a természet többnyire mintegy központosítva fejti ki azon erőt, melyet más hosszasan virágzó családoknál számos ivadékokra oszt fel és ezek éppen ez által nemcsak a külső események puszta előadásával megelégedő történetírót érdeklik, hanem azt is, ki ezeket egy felsőbb bölcsészeti szempontból tekintve, a mindenség kormányának titkaiba is szeretne egy kandi pillantást vetni. Ezen nevezetes tünemények közé tartozik a Hunyadi-ház is, melynek két nemzedéke, a körülményektől is segíttetve, de mindenekfelett különös személyes tulajdonai által, nemcsak magát emelé fel a legmagasabb polgári polcra, hanem hazájának is oly ragyogó fényt tuda szerezni, milyenre azóta sohasem vergődheték, s mely által az egész akkori mívelt világra, különösen pedig Európa keleti részére oly nevezetes befolyást nyert, hogy a világ eseményei viszontagságaival mintegy összeolvadnak, s a többi szomszéd országok és tartományok történetei azok függelékei gyanánt háttérbe vonulnak.”

E családnak, apának és fiúnak jutott osztályrészül, hogy teljesedésbejuttassa az ősi magyar hivatást, Európa védelmét és az európai egyensúly biztosítását. Az ő életművükben bontakozott ki a maga teljességében és érte el csúcspontját az egész addigvaló magyar fejlődés, melyet páratlan intuícióval, az ösztön biztonságával éreztek meg, s a lángelme és erkölcsi felelősségvállalás céltudatosságával szolgáltak. A fiú már átvezet az újkorba, de az atya valódi középkori jelenség, a középkori magyar lovag mintaképe: az *athleta Christi* ő, amint a pápák magasztalták. Egész korából csaknem egyedül emelkedik ki gáncsnélküli lovagként. Mikor az ország többi urai elfordulva a középkor keresztény univerzalizmusától, a krónikás szerint „semmit nem gondolnak vala sem a kereszténységgel, sem hazájokkal, sem az szegény községgel, sem az

önnön megmaradásokkal: hanem felfuvalkodásból és fösvénségből kergetik vala egymást nagy fene kegyetlenséggel”, a kor ébredő individualizmusával eltelve, akkor „János vajda miérthogy jámbor vala, és szereti vala hazáját, és az egész keresztyénségért felvevé e tiszteket, és kész lőn mindenre”. Benne élt annak a magyarságnak a felelősségérzete és hivatásvállalása, melyet -a kor prédikátorának szavaival élve - „Isten pajzsul rendelt, hogy bátorsága és derekassága révén a szent kereszténység az óhajtott békét élvezhesse”. Ez volt Hunyadi János felemelkedésének, páratlan pályafutásának a titka. Példátlan hatalom és gazdagság jutott kezébe. De ezt a vagyont és gazdagságot arra fordította, hogy hazája teljesíthesse szent hivatását. S fia az ő nyomdokait követte, bár változott viszonyok közt, változott módokon. Hogy mindkettejük élete meddő erőfeszítésben lobbant ki, életművük úgy omlott össze utánuk, égszakadás robaja közt, mint a középkori misztériumok színpadán a bűnös világ, azért nem őket illeti a felelősség. A bűn és ezzel a magyar birodalom veszte a korcs nemzedék emlékén szárad, mely méltatlanul vette át nagy örökségüket.

2. A KIRÁLY

Mátyás, magyarok királya! így szólította meg Vitéz János püspök a fogságból kiváltott ijjút a határon üdvözlő küldöttség élén. S valóban, a nemzeti király alakját mindig az ő személyében tisztelte a magyar. Csodálatos, hogy oly időkben is, mikor az Árpádok középkori hatalmát és dicsőségét senki sem emlegeti, az ő alakja ott lebeg a megnyomorított utódok előtt. Mátyás király és a magyar király fogalma egyet jelent.

Nincsen történeti jelenség, melynek csak egyetlen oka volna. Ennek sem egy oka van. Mindenesetre hozzájárul, hogy ő volt a régi magyar birodalom utolsó ura, utána hirtelen és szörnyű bukás jött. Ő volt legközelebb a régi dicsőségből, rá kellett, s rá lehetett is emlékezni a mélyben. E mellett renaissance udvarának historikusai gondoskodtak arról, hogy dicsőségének emléke sokszorosan megörökíttessék, s ez aránytalan előnyt nyújt neki a középkor szűkszavú krónikáiban megörökített elődökkel szemben. Mátyás idején szinte varázsütésre duzzadnak fel a történelmi források. Mindig róla tudtunk legtöbbet, az ő alakja és élete jelenhet meg legelevenebben az utókor előtt. Trónrajutásának és egész életének regényes körülményei is szerepet játszottak. Egyes népmondákban úgy jelenik meg, mint egyszerű, szegény, paraszti emberek nagyrahiva-tott gyermeke, - táltosfiú, - ki rendkívüli képességei, csodás körülmények és Isten kiválasztása folytán jut a trónra. Nemcsak a nemzet, de egyenest a nép sarja. S pályájában csakugyan van valami mesés, bár távol áll tőle az a modern érdem, hogy „teljesen a maga erejéből” emelkedett fel. Napóleonnal, vagy más újkori diktátorokkal nem vethető össze. Királysága családi felemelkedés kiteljesülése volt, s kellően megalapozott és előkészített. De az bizonyos, hogy ő az a király, aki a nemzet kebeléből emelkedett, a nemzet akarata folytán, s nemzeti célok megvalósítására választva a trónra. Az Árpádokkal más volt a nemzet viszonya, őket égi kegy ajándékozta, s előbb volt az ő uralmuk, mint a nemzet, mely éppen az ő jogaruk teremtő erejére született meg, forrt össze az elkülönült törzsekből, idegen elemekből, s az ő családi hagyományukból merítette eszményeit, öntudatát. Az Árpádok tehát mindig bizonyos távolságban álltak a nemzet fölött. Mátyás a nemzet fia volt, kit éppen ezért emeltek a trónra, megelégelve az idegenből választott királyok uralmát.

Tiszteletében ez a döntő elem. Királyságának ez a hangsúlyozottan nemzeti jellege, melyet már fogantatásában egyenesen ellenhatásnak szántak. A XV. század az az idő, mikor a nacionalizmus politikai színt ölt és nemzeti imperializmussá válik. A nemzetállamok keletkezésének hajnala ez. S Mátyás királlyá választásában ez a szellem érvényesült magyar földön is.

Bármennyire nehéz is a mai embernek elhinni és magát beleképzelni, a középkori Európa tényleges egység volt, melynek minden nemzetében elevenen élt az egység öntudata, a keresztény világ egységéé, s ez az öntudat komoly politikai tényező volt. A nemzeti elkülönültség másodrendű volt a kereszténységben rejlő egyformasággal szemben. A népek természetesen akkor is vetettek egymásra görbe vagy gúnyos tekintetet, mindenik magát tartotta legtöbbre, s lenézték, sőt gyakran gyűlölték is egymást. De ez nem volt elvszerű, nem volt több, mint amit szomszédos falvak, vagy az alvég és felvég éreznek egymás iránt. Jámbor vetélkedés volt. S önérzetük és lenézésük alapja is az volt, ki a különb keresztény. Elzárkózásuk és féltékenységük sem volt komolyabb, mint a felvégé és alvégé. A háborúkat többnyire dinasztikus érdekek vezették, de sohasem nemzeti ellentétek. A nacionalizmus akkor nem volt imperialista. A politikában nem szerepelt a nemzeti önérdek, az a féktelen és leplezetlen önzés, melyből ma erényt csinálnak, s mely a modern nacionalizmusban a történet csodálatos képződményét, a nemzetet, beszennyezi.

Ez az egység a középkor második felében lassú, majd rohamos bomlásnak indul. A megvalósult eszmék természete szerint elerőtlenedett, kiélte magát. Meggyöngült a vallásosság ereje, egyrészt eddigi feszültségének természetes kimerülése és ellankadása, másrészt a kritikai gondolkodás izmosodása következtében. Ezzel az egyház összetartó ereje is megerőtlenedik, részint önmagától, a természetes fejlődés következtében, részint a bensejében pusztító korrupció hatására. A keresztény egység hatalma tehát elernyed és nem tud gátat vetni annak az ugyancsak természetes fejlődésnek, mely a népvándorlás elszigetelten letelepült törzseiben hordozta csíráját. A vallás helyét a nemzeti öntudat foglalja el. Amint elpárolog a keresztény szolidaritás érzése, a széthulló társadalom új egység után sóvárog, s így ragadja meg a nemzeti egység gondolatát. A nemzeteket most már erős tudatosság fűzi össze, s mély szakadékok választják el őket egymástól; érdekeiket szegezik egymásnak, egymás fölébe akarnak kerekedni, mégpedig ők maguk, mint nemzetek, nem csak

királyaik, mint ez eddig volt, - s az elkülönült egyeddé fejlődött nemzet egyszer csak ott áll, hogy kénytelen fegyverhez nyúlni egy másik nemzettel szemben, mely éppen nemzeti létében fenyegeti, s kénytelen politikumot fejleszteni önmagából, eszméjéből, mely eddig apolitikus volt. Az eddigi dinasztikus jogokkal, igényekkel szemben most a nemzet függetlenségére, szabadságára, jogaira, érdekeire kezdenek hivatkozni. A védekezés az eddigi dinasztikus alapról nemzetire helyezkedik. Csak egy lépés, s a hódító is a nemzet érdekével, régi vagy fiktív jogával áll elő. Hamarosan e hivatkozás nemcsak ürügy és külszín, hanem valóban a nemzeti érdek lesz a motívum. A dinasztia a nemzet reprezentánsává lesz, érdekeik azonosulnak, majd egészen a nemzet veszi át a dinasztia helyét.

Ez a stádium következett be Magyarországon Mátyás királlyá választásakor. Az ősi uralkodóház kihaltával - melyet, mint említettük, Nagy Lajos, illetve Mária leánya halálától számítanak - előbb még törvényes örököst keresnek és senkinek sem jut eszébe a nagyurak közül, hogy kinyújtsa a kezét a korona után, hatalmukat csak jelöltjük trónrajuttatásával, az ő személyén keresztül akarják érvényesíteni. A király pártkirály volt. Mátyás volt az első, aki megszabadította magát, kimentette a királyi felséget ebből a hínárból, s elsősorban pártjának kerekedett fölébe. Ehhez azonban az is kellett, hogy uralmának bizonyos érzelmi bázisa is legyen országában. Őt a nemzeti reakció pártja emelte trónra. Ezt a reakciót, a cselekvő magyar nacionalizmust, az idegen királyok uralma váltotta ki, elsősorban az V. László alatti szerencsétlen események. Úgyhogy Magyarországgal kapcsolatban pontosan tudjuk, ki kezdte a politikai nacionalizmust, a nemzetiség erőszakos megtámadását, mely aztán ellenhatást váltott ki, s az ösztönös, primitív idegengyűlöletet elvszerű nemzeti politikává fejlesztette. Bonfini írja, hogy Mátyás megválasztása után örömmámorban járták a magyarok az utcákat és nemcsak az új királyt éltették, s nemcsak Hunyadi János fiaként, hanem a magyar urakat is, kik így határoztak és egész Magyarországot. Az új királytól pedig ezt várták: „Ő fog bennünket megszabadítani az idegen uralomtól, ő fog győzedelmeskedni, mint atyja, a törökön, ő fog megmenteni bennünket a csehek rablásaitól és fosztogatásaitól, ő fogja visszaűzni a lengyeleket, ő fogja megtörni a németek gőgjét!” De már Szilágyi Mihály azzal ajánlja Mátyást a trónra a királyválasztó gyűlésben, hogy „a magyar faj becsülete" kívánja, hogy magyar embert ültessenek a trónra. Hivatkozik Csehország példájára is, hol szintén maguk közül választottak királyt Podjebrád György

személyében. Megvetéssel emlékezik arról, hogy „a szent királyok áldásos nemzetsége Máriában kihalván, idegen országoktól kellett királyt koldulnunk”. Majd így érvel: „Továbbá, hogy szegény hazánkat az önkényeskedő német uralom vissza ne kapja, s meg ne ronthassa, gondoljatok csak arra, mennyi veszedelmet, méltatlanságot, gazságot, áskálódást kellett a Hunyadi-háznak elszenvednie”.

Mert a magyar nacionalizmus ebben az órában egyet jelent a Hunyadi-ház érdemeinek elismerésével és a hozzá való hűséggel. A magyar nacionalizmus együtt születik meg a Hunyadiak dicsőségével. „Emlékezzetek - szól Szilágyi Mihály a rendekhez - Hunyadi János érdemeire, ki egymaga hárította el Magyarországról a törökök támadásait, a nemzetre dicsőséget árasztó fényes győzelmeket vívott ki, s mindezekért hálátlanságot aratott. Most az ő emlékezetének megdicsőítésére alkalom nyílik, ha az általa megmentett ország trónjára fiát emelitek. Ne engedjétek, hogy ezentúl idegen viselje a koronát!” S a választás után, amint a velencei követ jelenti, pártjának tagjai, az egyszerű köznemesek „emelt fejjel”, büszkén járkálnak, azzal biztatják egymást, a hír szerint, hogy most már „a magyar lovak szügyig fognak a németek vérében járni”, s a választásról az ország rendjeihez és külföldi hatalmakhoz intézett diplomáciai okmányok „a felmagasztalásról, díszről és üdvösségről” beszélnek, „melyben a magyar nemzet részesült”, „csodás isteni kegyelemnek” nevezik az eseményt, mely „a mi magyar nemzetünknek rég letűnt boldogságát visszaállította”. Kiválasztott családot lát íme a Hunyadi-házban a nemzeti közvélemény, mint egykor az Árpádokban, valósággal azonosítja a nemzettel: „A Hunyadi-ház, mely oly sok esztendőn keresztül megvédett bennünket a török és szomszédaink ellen, egymaga szenvedi el mindazt a sok nyomorúságot, mely hazánkra szállt, s minthogy Magyarország megmentésére van hivatva, most is feláldozza magát a közjóiét érdekében.”

Akár ezt mondta Szilágyi Mihály szószerint, akár nem, -több mondatát egykorú követjelentések is idézik, - Bonfini a köztudatból merített, s a lényeg az, hogy Mátyást nacionális jelentőséggel választották királlyá, mert „közöttük született és nőtt”, s atyjának nacionális érdemeiért, s a nemzet érdekeinek szolgálatát, „oltalmát” várták tőle. A Hunyadi-párt nemzeti párt volt. Bármennyire is párt volt, a nemzet lelkiismeretét valóban ez a párt képviselte.

S mi volt a tartalma ennek a korai magyar nacionalizmusnak? Egyik eleme a visszahatás azokra a kísérletekre, melyek meg akarták semmisíteni a

politikai hatalom, az állam - ami abban az időben egy volt a királyi hatalommal - és a nemzet addigi egységét - a királyt nem magyar, hanem idegen nemzeti szellem töltötte el - s a nemzetet idegen nemzet érdekeinek szolgálatába akarták állítani. Egy nemzet isteni jogú önállását, létét kell megmenteni. De e nemzetnek egyetemes jelentősége van. Mert a másik elem a középkorból örökölt, s benne a kereszténység univerzalizmusa és egyetemes szolidaritása folytatja életét. Az az eszme ez, melyről már IV. Béla levelében olvashattunk. A magyar a pogány ellen védi a keresztény világot. A magyar nacionalizmus tehát egy magasztos eszmétől nyeri tartalmát.

Mindkét tartalmi elemnek a hordozója Hunyadi János és családja, ő állt ellen az idegen befolyásnak és ő küzdött a török ellen, ő is oligarcha, egyike a bomló középkor többi nagyurainak, kiskirályainak, kiknek van erejük személyi politikát folytatni. S ő folytat is. Ám ő az egyetlen, kinek személye a nemzetet jelenti, mert egyedül ő tekinti a nemzeti érdeket. Így a Hunyadi-politika a nemzeti politika. Mátyás királlyá választásának eszközei a kor általános eszközei: erőszak és alku. Nagyurak vetélkedése. De a lényegre nézve ez közömbös. Amikor Hunyadi Mátyást királlyá választja 1458. január 24-én, önmagát emeli trónra a nemzet. Az egyetlen mód, hogy egyelőre megmentse magát.

Amikor ezt, részletesebben is kifejtve, igyekeztünk kimutatni, nem puszta ideális jelentőségét állapítottuk meg, hanem rámutattunk arra a szilárd, reális alapra is, melyen Mátyás királyi hatalma nyugodott. A nagyurak, kik egymásnak feszülő erőiket számbavéve, kénytelenek voltak személyében kiegyezni, valamint a külföldi trónkövetelők, kik örökölt jogokra hivatkoztak vele szemben, pártkirálynak tekintették és mindent elkövettek, hogy letaszítsák. Az is kétségtelen, hogy általában nem szerették, uralmát terhesnek érezték a társadalom minden rétegében. A legendák jóval halála után kezdenek sarjadozni az „igazságosról”. De mindamellett élnie kellett a nemzet széles rétegeiben, elsősorban a kisnemességben, - melyet uralma is legkevésbé terhelt, s legnagyobb élménye János vajda török elleni hőstettei voltak, s világraszóló hírük, - valami homályos érzésnek hatalma újfajta legitimitásáról, mely atyjának győzelmeiből s a maga hallatlan dicsőségéből táplálkozott, győzelmekből és dicsőségből, melyet nemcsak a maguk, hanem a nemzet feje köré is fontak. A legitimitásnak e nélkül a homályos és szinte öntudatlanul is ható érzése nélkül aligha tudta volna

fenntartani magát minden ragyogó egyéni képességeivel sem, jólehet nyilván e legitimitás sem lett volna elegendő önmagában.

Az ifjút magát, úgy látszik, nem érte váratlanul a korona. Ismerjük a legendát, hogy mikor bátyjának kivégzése után fogolyként vitetett Bécsbe s őrei magyarok királyának csúfolták, végül így fakadt ki: „Leszek még a tietek is!” Azt a híresztelést is ismerjük, hogy a szent Capistran János mindig őt vette jobbjára, nem bátyját, mert azt jósolta, hogy korona vár rá. A pápa követe is királyi tulajdonságokat vett észre benne; de észrevette a nemzet közhangulatát is. S ez már nem legenda, hanem diplomáciai emlék. Úgyhogy a pápa nemcsak magántársalgásban, hanem ünnepélyes nyilatkozatokban is kifejezésre juttatta ama meggyőződését Hunyadi László kivégzése után, hogy „Krisztus dicső hősének méltatlanul meggyalázott családja a csodákat művelő, igazságos Isten kegyelméből meg fogja érni a felmagasztalás napját, el fogja venni a Hunyadi János érdemeiért megillető jutalmat". S ennek az újfajta legitimitásnak a diadalát ünnepli, mikor a fiatal királyt a trónon üdvözli és atyja érdemeire emlékezve, tőle azok öregbítését várja. Valódi keresztény legitimitás ez egyébként, az idoneitás gondolata, mely a királyi hatalomra való alkalmasságban, nem pedig a puszta származásban látja az uralom jogát.

De itt a származás sem közömbös. Az ifjú nagy család sarja. Atyja a hatalmas kormányzó és a keresztény világ imádott hérosza. Az ország első birtokosa. A család tud bánni a gazdagsággal és hatalommal. A gyermek királyi környezetben nő föl. Nevelője az a Szánoki Gergely, ki I. Ulászlót is nevelte. Királyi nevelést kap. Hányszor hallotta a szóbeszédet, mely már atyját azzal gyanúsította, hogy a koronára tör, hiszen azt is hordta a hír, hogy a császári trónra vetett szemet. Emellett ott volt a legenda a család származásáról. A kortársak úgy tudták, hogy Hunyadi János Zsigmond királynak és császárnak a természetes fia. Volt tehát egy ilyen régimódi, legitim jogigény is, mondhatni lírai motívum, a nagyatyai örökség megszerzésének a vágya, ha nem is hangoztatták. A század alig tett különbséget Európaszerte a törvényes és törvénytelen sarjadékok közt. A külföld nem egy trónján természetes gyermek ült, Mátyás apósa, a nápolyi király is ilyen, s maga is természetes fiát akarja utódjává tenni. De Magyarországon szigorúbban vették a dolgot, így aztán a Hunyadiak származása felől is csak találgatásokra vagyunk utalva. Ám akárhogy is állt a dolog, kivált mikor a királyi udvar a család iránti igazságtalanságait a László hallatlan kivégzésével betetőzte, kétségtelenné vált a ház körében és

hívei táborában, tehát a nemzeti párt kebelében, hogy a királyt el kell távolítani és a kormányt a nemzet kezébe kell ragadni. S az is kétségtelenné vált, hogy a nemzet örököse egyedül Mátyás lehet. Ennek maga is tudatában volt bizonnyal, s aligha csak a király halála után.

Vajon mit érezhetett bátyja haláláig második gyermek létére? Mert magatartása a megválasztása utáni első pillanattól kezdve oly királyi, hogy az nem lehetett friss a tizennyolc éves ifjúban. Bátyjának jelleméről keveset tudunk. Mátyásról azonban nehéz elgondolni, hogy érte volna be a második hellyel. Első fellépése arról tanúskodik, hogy mélyen átélte uralkodói hivatását, jogát és fölényét. Ezzel az öntudattal nem fér össze a hála, a lekötelezettség érzése. A királynak természetes és isteni joga van a szolgálatokra, azokat ő megjutalmazhatja, de a hála nem királyi érzés. Mátyás is, választott király létére, Isten kegyelméből való uralkodónak tartotta és írta magát, s nagybátyjának, anyjának és híveinek fáradozásait, melyekkel a trónra juttatták, úgy fogta föl, mint természetes jogaiba helyezését. S azonnal *uralkodik.* Első tette az, hogy nem ismeri el kötelezőnek azt az esküt, melyet anyja és nagybátyja fogadtak az ellenpárt fejének, hasonlóképpen trónigénylőnek, a nagyhatalmú Garai Lászlónak, kit hogy megnyerjenek, megesküdtek neki, hogy Mátyás feleségül veszi leányát. Mátyás azonban nem egyezkedik, eleve útját vágja annak a felfogásnak, hogy alku útján jutott a trónra. Ő Podjebrád György leányával jegyezte el magát még prágai fogságában, s a saját szavát állja. Nem fogadja el Szilágyi Mihály gyámkodását sem, kit a rendek kormányzóul rendeltek melléje, sem anyjának nem enged beleszólást az ügyek vitelébe. Szilágyi Erzsébet, e *heroica mulier,* hősies asszony, amint egy kortárs nevezi, megérti, azonnal belenyugszik és visszavonul. Soha többé fiának terhére nincs, akadályt nem vet elé, sőt készséggel van segítségére, ha a királyi anya szerepében szolgálatára lehet. Elfogadja fiát királyul. Bátyja képtelen erre. Ő uralkodni remélt unokaöccse helyett, s mikor az tapintattal bár, de könyörtelen eréllyel igyekszik a kormánytól eltávolítani, ellenáll, fegyverrel is szembefordul. S mikor királyi öccse elfogatja, sőt halállal fenyegeti, hálátlanságot lobbant szemére. Nem érti meg, hogy itt ennek a fogalomnak nincs helye, nincs értelme, hogy itt más erkölcs diktál. Nekikeseredve veti megmentett életét a török elleni harcba és így nyeri el a mártírhalált, öccse pedig úr marad, király, ki mellett csak annak jut hely, aki megtanulja, hogy csak tanácsot adhat, nem utasítást vagy éppen parancsot, bárminő viszonyban van is a családdal, bármi érdemei

vannak trónrajuttatása körül. Ez az érdem nem kötelezi a királyt semmire. Őt csak az Isten, lelkiismerete s a nemzet és a kereszténység érdeke kötelezi. Ezt ismerte föl a család bölcse, szintén rokon, - a Szilágyiakkal együtt a Garázda nemzetségből származó - Vitéz János püspök, nagyeszű, nagyműveltségű humanista főpap, valóban a nemzet szellemi vezére hosszú időn át, s Mátyás nevelésének is legfőbb irányítója. Ő beéri a király első tanácsadójának szerepével - s ez a szerep valóban az övé is - mindaddig, míg hite szerint a nemzet érdekeit szolgálja a király. Mikor azonban nem tudja már terveinek merész röptét kísérni, ellene fordul ő is. S ő is elmerül a nagy süllyesztőben, ahol Mátyásnak annyi elejtett - mert már használhatatlan vagy éppen károssá vált - embere.

Bizonnyal ezek az első kemény uralkodói gesztusok estek legnehezebben Mátyásnak, bármennyire is hiányzott belőle az érzelmesség túlsága, s cselekedeteit mindig a kitűzött cél és az észszerűség irányította, soha az érzelem. A többi akadály leküzdése, ami uralmának útjában állt, már más természetű erélyt követelt. Pedig ily akadályok szép számmal voltak az ország határain kívül és belől egyaránt.

A külső ellenségeket elszámlálja az az iménti idézet, mely felsorolja, hogy kiktől menti majd meg az új király az országot. Délen ott állt a török, Bizánc meghódítója, II. Mohamed, Hunyadi János legyőzöttje, bosszúra szomjasan. Nyugaton a császár, III. Frigyes, az elorzott koronával kezében, makacsul kitartva szándéka mellett, hogy Magyarországot tartományai közé sorozza. Északon a másik megbukott trónkövetelő, Kázmér lengyel király várta az alkalmat, hogy ismét felléphessen. A felvidéket a huszita Giskra hadai bitorolják. Végül Velence is ott volt az ellenfelek sorában, Dalmácia felé tekintve. Csak az új cseh király, Podjebrád György, jegyesének atyja nem állt szembe vele egyelőre, de neki hasonló nehézségei voltak friss trónjával, s hogy megerősítse, legott ellenségeihez áll, mihelyt érdeke úgy diktálja. Egyedül III. Callixtus pápára számíthatott, ki teljes szívvel állt a törökverő Hunyadi fia mellé. Ez a rokonszenv azonban tele volt várakozással és felelősséget rótt rá:

„Midőn éppen a török zsarnok fenyegető készületei és a keresztény fejedelmek vészteljes hanyagsága a legnagyobb aggodalommal töltötte el lelkünket, akkor virradt fel az a szerencsés nap, melyen magyar királlyá választásodról tudósítottak bennünket. Bekövetkezését előre megjósoltuk és erősen hittük. Mert nem lehetett föltenni, hogy az igazságos Isten, kiért és kinek híveiért boldog emlékezetű atyád oly dicsően és vitézül harcolt, az ő

házát a viszontagságok súlya alatt elmerülni engedje... Felséged felmagasztalásában imádságaink és könnyeink gyümölcsét látjuk, Felséged személyében pedig Istennek emberét ismerjük föl, kit nemcsak Magyarországnak, hanem az egész keresztény világnak küldött, s azért emelt virágzó korában trónra, hogy a belső viszályok leküzdése után a mohamedán felekezet kiirtására irányuló dicsőséges küzdelemnek szentelhesse erejét... Felidézve atyádnak, Krisztus győzhetetlen vitézének őrök dicsőséggel övezett emlékét, azon meggyőződést tápláljuk, hogy az ő gyászos halála után Magyarország benned újabb oszlopot nyert, melynek szilárdságát növeli az, hogy előtted áll atyád dicsőségének példája. Biztos hitünk, hogy ezt te nemcsak eléred, hanem igyekezeteddel felül is fogod múlni... Mindezeknél fogva Felségednek, saját magunknak és az egész kereszténységnek szerencsét kívánunk. Egyúttal buzdítunk, hogy az igaz hit védelmét és a hitetlenek kiirtásának vállalatát azon buzgalommal karold föl, melyet tőled el lehet várni, mint akit Isten mintegy különös rendelkezése teremtett úgy, hogy az egész kereszténység beléd vesse bizalmát...”

Ez a szárnyaló üdvözlő levél nemcsak az ifjú uralmát erősíti meg az Isten előtti kedvesség bizonyításával, de egyben elébe írja uralmának és egész életének célját is. A kettő össze van kötve. Az uralom feladatot jelent. De a viszonyokkal ismerős pápa arra is céloz, minek kell szükségszerűen megelőzni a nagy vállalat elkezdését.

Ám az ifjú hiába mutatta és jelentette a készséget, - mit bizonnyal mélyen át is érzett - ha sem „a belső viszályok” nem szűntek meg, sem a külső ellenségek nem tágítottak, s a kivitel eszközeit sem akarta az ország nyújtani, sőt egyenesen megtagadta. Ugyanaz az országgyűlés, mely nagy lelkesen királlyá választotta, gondosan meg is kötötte kezét. Kikötötte, hogy a király saját hadaival oltalmazza az országot, a bandériumokat csak nagy, a nemességet pedig csak legvégső szükségben hívhatja hadba, s az adójövedelmeket megszűkítették. Egyszóval megválasztották a Hunyadi-fiút védelmezőjüknek, s e méltóság fejében rárótták mindazokat a feladatokat, melyek az egész országot illetnék. Ellenőrül pedig Szilágyi Mihályt rendelték mellé.

A magyarok felett uralkodni sosem volt könnyű dolog. Éppen azokért a tulajdonságokért, melyek egyben legbecsesebb vonásai a nemzetnek. Kemény, szilaj, a személyiség méltóságát és szabadságát féltékenyen őrző s egyéni kezdeményre hajlamos. Nem szolgának való. Már Bölcs Leó

megírta a honfoglalókról, hogy erővel és rettegtetéssel kormányozzák őket. Mert az erős kézben önmagára ismert és annak engedett, amit legtöbbre tartott. Legnehezebb pedig éppen ebben, a hatalmas oligarchák idejében volt az uralkodás, kik királyukat is fogságra vetették Zsigmond személyében. Ugyanekkor Nápolyi László vonakodott a felajánlott trónt elfogadni, mert - amint Heltai XVI. századi krónikájában írja - „eszén lön és meggondolá a magyari birodalomnak terhös voltát... és a magyaroknak csoda erkölcseket...” A maga primitív módján nagyon találóan mutat rá Heltai a viszonyokra, mikor ugyancsak László szájába adva, így jellemzi e korszak nagyurait: „Nincsen kedvesb dolgok a magyaroknak, mint hogy sok új királyok legyen. Akkoron vagyon őnékik nagyobb vigasságok, mikoron egybeveszést szőrözhetnek a királyok közt. Abból keresik ők az ő hasznokat.” Ugyancsak az ő krónikájában olvashatjuk, hogy a II. Ulászlót királyul üdvözlő küldöttség arra kéri, „keményen viselné magát a királyi birodalomban, mert a magyarok semmi jót nem művelnének, hanemha vaspálcával hajtogatnák őket.” Mátyásról majd azt emelik ki udvari historikusai, hogy „megtörte a magyarok szertelen büszkeségét, Attila óta ő volt az első, ki a kemény nyakú magyarokat engedelmességre kényszerítette, s a lázadozókat régi igájuk alá szorította.” Maga a király élete végefelé, harmincévi uralkodás tapasztalatainak rezignációjával írja egy levelében: „Bizonyára soha senki nem ismerte úgy a magyarok természetét, mint én, ki őket sok esztendő óta tartom féken.” E nemzet fényes tulajdonságaival történelmének legragyogóbb teljesítményeit hajtja majd végre, minthogy ő is közülük való s ő is éppen olyan „csoda erkölcsű”, mint azok, kiken uralkodik, s ezt egy pillanatig sem leplezi.

A családi gyámkodás alól, láttuk, azonnal kivonja magát, majd az első esztendőben megtöri annak a ligának az ellenállását, mely az ellenpárt két vezéréből, Újlaki Miklósból és Garai Lászlóból s a felháborodásában hozzájuk csatlakozó Szilágyi Mihályból alakult, s mely trónját a császárnak is felajánlja. Ugyanekkor magával a császárral kiegyezik némi harcok után. Kivédi nagyratörő apósának a fondorkodásait is, ki kettejük viszályát a maga hasznára próbálja érvényesíteni, s így rajta van, hogy ez minél jobban elmérgesedjék. A koronát is visszaszerzi a császártól. Emellett megtisztítja a felvidéket a cseh rablóktól. S végül vezéreinek, sőt nagybátyjának vereségei után élére állván seregeinek, nevezetes diadalt arat a török felett. A déli hűbéres tartományokat is hűségére téríti. A nemzet pedig az erély és sikerek láttán meghajol ura előtt, igazolva az

olasz humanista megfigyelését, hogy „a magyarok fegyverre termett nemzete előtt, mely egyedül a hatalom és gazdagság csodálója, nincs olyan tekintély, mely, ha fegyvertelen, csupán a fenségének kijáró tisztelet révén az erőszak ellen elégséges védelemmel bírna.” Az ifjú hónapok alatt valóban királyává lesz a magyaroknak, olyan, aminő illik föléjük, s az országgyűlések rendelkezésére bocsátják most már az ország erőit. S ha kikötéseiket a király semmibe veszi, nem szül jelentősebb visszahatást. Mikor 1464. március 29-én Szent Istvánnak a császártól visszaszerzett koronáját fejére teszik, övé az ország.

S mindezt jóformán a maga erejéből érte el. A nagyurak, főpapok közül, kiknek ténylegesen kezén volt az ország, kevesen álltak teljes lélekkel melléje. Legtöbbjük, még ha nem is fordult egyenest ellene, szívesen hagyta ingadozóban trónját, mert „abból keresték az ő hasznokat”, mint Heltai imént idézett megfigyelése mondja. Magának kellett, azokkal a képességekkel, melyek oly nagy uralkodóvá tették, magához ragadni a hatalmat annak birtokosaitól.

Egyetlen nagysúlyú szövetségese, ki lelkén viselte trónja és országa biztonságának megszilárdítását, a pápa volt. Pedig az új pápa, II. Pius, korábban a császár kancellárja, a nagy humanista, Eneas Sylvius, s a császár nem alaptalanul számított rá Mátyással való viszályában. De az egykori kancellár is felszabadította magát a lekötelezettség érzése alól, s mint a kereszténység feje, szigorúan felelősségre vonta hajdani urát: „Gondolja meg Felséged, hogy a törökök, ha nem állanának ellent a magyarok, már sok keresztény országot elpusztítottak volna. És a mostani viszály végső romlással fenyegeti a kereszténységet. Ezért ismerni akarom az okokat, melyek Felségedet arra késztetik, hogy a magyar király ellen háborút viseljen.” Mikor pedig a császár arra hivatkozik, hogy Mátyás törvénytelenül bitorolja a trónt s ártalmára van az országnak, követe így válaszol: „Mátyás törvényesen, minden szükséges formaság megtartásával, számtalan urak jelenlétében választatott meg... Szabad akaratból, nem erőszaknak engedelmeskedve, emelte őt trónjára a nemzet. Ámbár némely urak panaszokat emelnek ellene s szeretnék megfosztani a tróntól, Felségednek nem illett rájuk hallgatni, illő lett volna előbb utánajárni, vajon igaz-e mindaz, amivel vádolják... Ezek után kérem Felségedet, ne bántsa ezt a királyt, kit ő Szentsége a pápa, ha szükség kívánná, fegyver hatalmával is kénytelen lenne megvédeni, mert elmozdítása a kereszténységre hátrányos következményekkel járna.” Ugyancsak a pápai követ lépett közbe a

hazai pártosoknál is, hogy engedelmességre bírja őket a pápa által oly nagyratartott király iránt.

Mert II. Pius is elismerte Hunyadi János fiának és a magyarok királyának kivételes helyzetét Európában. E nagy pápa az egész kereszténységet összefogó hatalmas kereszteshad élén személyesen akart döntő csapást mérni a pogányra s kiűzni Európából. E vállalatban a magyar királynak vezető szerepet szánt. „Ámbár - nyilatkozott - a római egyház a keresztény királyokat és fejedelmeket különbség nélkül tisztelni és támogatni köteles, kiváló kedvezésekhez van joga Krisztusban szeretett fiúnknak, Mátyás királynak... Az ő nemes és nagy kiterjedésű országa több mint hetven esztendő óta... a keresztény hitnek kelet felé védpajzsul szolgál...” Dicsőítve emlékezik meg Hunyadi János teljesítményeiről, valamint fiának már elért sikereiről, mikkel „atyja dicsőségének magaslatára emelkedett. Méltó tehát az apostoli szentszék kegyére, melyben őt szívesen fogjuk részesíteni. A mantuai gyűlést - utal a kongresszusra a pápa, melyen a nagy hadi vállalkozást akarta előkészíteni - főként azért hívtuk egybe, hogy a szenvedett súlyos veszteségektől meggyöngült Magyarországnak segítséget nyújthassunk, hogy a küzdő magyaroknak biztosítandó támogatás iránt a keresztény fejedelmekkel értekezzünk. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy a magyarokat és a többi keresztény népeket a törököktől megszabadítsuk. A belső viszályokat pedig, amik a magyarok és más népek körében dúlnak, alkalmas eszközökkel meg fogjuk szüntetni. A népeket, melyek a közös ellenséggel szembeszállni hivatottak, belső sebeikben elvérezni nem engedhetjük.”

Mátyás eddig már két kisebb hadjáratot vezetett a török ellen s nemrég tért vissza a harmadikból, - mert a csehek Felső-Magyarországot megint zaklatták, - mely Boszniát felszabadította. Ekkor volt Jajca híres ostroma, hol a király nem egy példáját adta személyes vitézségének, s szállóigévé váló s őt oly mélyen jellemző nyilatkozatát is ekkor tette. Jajca török parancsnoka felajánlotta a vár megadását, ha szabad elvonulást nyer, úgy azonban, hogy foglyait is magával vihesse. A király válasza azonban így szólt: „Emberekért, nem falakért küzdünk. A legutolsó szolgát sem hagyhatom kezeitek közt. Megszabadításukért utolsó csepp véremet kész vagyok ontani.” A keresztények védője ő, ezt mélyen átérezte. Ez derül ki abból a remek levélből is, melyet nevében a nagy magyar humanista, Janus Pannonius írt a királyi kancelláriából a pápának 1464. január 27-én.

Ebben beszámol Mátyás a pápának hadjáratáról. „Megfontoltam, - írja Boszniának a török általi meghódításáról, - mekkora, mily nagy sebet kapott ezzel a keresztény világ, beláttam, hogy az orvoslás szükségessége nem engedi, hogy a gyógyítást halasszam, hanem gyorsan, azonnal cselekednem kell.” Mintha IV. Bélát hallanék: nehogy gondatlanságot, hanyagságot vessenek szemünkre... Ez a seb, mondja, „nemcsak Európa zugait, oldalait érte, hanem már nemesebb részeit is megtámadta s gyorsan és gonoszul minden részeiben elharapózhatott volna." Ezért hát sereget gyűjtött és kész további, nagyobbszabású vállalatra, „de mivel - folytatja - az eszközök elégtelenek, arra van szükség, hogy Szentséged cselekedjen és támogasson... Úgy vélem, nem mellőzhetem, hogy el ne panaszoljam röviden azokat az akadályokat, melyek ezen gondomban és szándékomban megzavarnak.”

A következő szakaszban, amint az ifjú koronázása előestéjén gyermeki bizalommal járul a Szentatyához, visszatekintve a korai gondokra és küzdelmekre, mik árán eddig eljutott, megható módon jut kifejezésre ugyanaz a keserűség, - ha itt a nagyobb erő és a siker nyújtotta biztonság öntudatával enyhítve bár, - melyet a tatárjárás korának magyar királya is kiöntött ugyanezen atyai szék előtt „a háború tövisei” miatt, melyekkel „a segítség gyümölcsei” helyett zaklatják azok, kikért áldozatait hozza.

„Hiszem, hogy nem ismeretlen Szentséged előtt, hányszor és minő fáradalmakat viseltem el az időtől fogva, hogy engem ennek az országnak a kormányához szólítottak és én azt felvállaltam, azokban a dolgokban, melyeket az ország rendbehozása kívánt meg, s hogy mily széttépett, zavarokkal teli, elnyomorított, minden tagjában széteső állapotban vettem át. Ernyedetlen gonddal munkálkodtam sebeinek gyógyításán, a romok eltakarításán, mert a belső pártharcok és a külső ellenség nemhogy megrongálta, de úgyszólván romba döntötte. Úgy tetszett Istennek, hogy kegyelmes legyen gondjaim iránt, s végtére sok fáradság és veríték árán eljutottunk oda, hogy először elcsendesedtek a belháborúk, aztán megtisztult az ország a kívülről jött ellenségektől, s én a belső viszályok és szomszédi nézeteltérések lecsillapultával annak az egy gondnak szenteltem magamat, mely a keresztény hit ellenségeivel szemben számomra örökség volt és őrök kötelesség marad. Hogy egyéb gondjaimtól immár megszabadulva erre vetettem magamat, hogy ennek feküdtem neki, hogy minden törekvésem, minden cselekedetem ennek szolgálatába állítottam, arra ott vannak bizonyságul az elmúlt napok tettei. Nos, míg én

ezekkel voltam elfoglalva és a kereszténység ellenségeit a kereszténység határaitól visszavertem, hitet nem tartó keresztények betörtek országunk felső végein, számos fészket és búvóhelyet foglaltak maguknak rablómesterséghez, amelyekből hasznot-hajtó távollétem alatt temérdek kárt és ártást okoztak, okoznak és szüntelenül halmoznak, úgyhogy akiknek hitéért és közös megmaradásáért a hitetlenekkel viaskodom, azok csalárd módon megtámadnak és megzavarnak. Ilyeténképpen, higyje el Szentséged, semmi sem eshetne inkább nehezemre, mint hogy visszalépjek megkezdett tervem folytatásától és a győzelemnek most oly nagyon alkalmas kihasználásától. Igazán megérné a fáradságot, hogy előnyomulásunkat folytassuk, amit szerencsésebb fegyverrel nyitottunk meg, mint ahogy el volt zárva, s azt, amit megszereztünk, még éberebben megőrizzük és nagyobbítsuk. Ezért elhatároztam, hogy ezeket a dolgokat megírom Szentségednek, kellemes hírekkel kellemetlen dolgokat is vegyítve, hogy mindkét körülményt számba vehesse, s egyrészt gyermekeinek sikerében együtt örülhessen, másrészt nekiláthasson a hiányok orvoslásához. Ugyanis jelenleg ez a két ügy kívánja meg Szentséged figyelmét és gondoskodását, hogy az előnyomulás maga folytatható, a hiányok és akadályok pedig megszüntethetők legyenek. Bizonyosan tudja Szentséged, hogy nekem eltökélt szándékom, miszerint a katolikus hitnek és a hívők védelmének minden tevékenységemmel, gondoskodásommal szolgáljak, kiváltképpen, ha megvan rá a költség és így a lehetőség, akadályok pedig nem állják útját. Ha az előbbiek hiányoznak, az utóbbiak viszont elébem állnak, gondoskodásomat, bár akaratom ellenére, kénytelen leszek másra fordítani, mint amire terveztem. Sőt ünnepélyesen kijelentem, hogy a mai naptól fogva minden olyan esetben, amikor szükséges lesz, hogy a hitetlenek ellen felvett fegyvert sérelmektől indíttatva a hitetlen hívők ellen fordítsam és országom háborgatod; háborgassam: azt jogos fájdalmamban megteszem. És Szentséged ne nehezteljen rám és ne nekem tulajdonítsa, ha a közösség fennmaradását nem szolgálhatom, mivel hazám külön veszedelmeinek megszüntetése érdekében kénytelen vagyok távol lenni. Mindazonáltal még közbeléphet Szentséged tekintélyével, ami nekem elég lesz és visszaadja a lehetőséget, hogy folytassam, amit kezdtem, s az akadályokat is megszüntetheti, nehogy oda fordítsam erőmet, ahova nem akarnám. Ezt kívánja Szentségedtől az én mélységes tiszteletem, s tartozik vele a hitnek is.”

Nem haszontalan elmélyedni ebben az államiratban, mert itt van Mátyás egész politikájának, egész élete művének tervrajza. Fogunk még visszamutatni erre a levélre. Fogunk még visszamutatni arra az elszántságra a pogány ellen, mely számára „örökség és örök kötelesség”, „a hitet nem tartó hívők” elleni vádra, a hivatkozásra az alkalomra, melyet ezek nem engednek kihasználni, a keserű és szemrehányó kézmosásra, hogy a pogányok helyett a hívők ellen kell fordítania fegyverét, - ám lássák a következményét, - a fenyegetésre, hogy ilyen részvétlenség, sőt rosszakarat közepeit elébe fogja helyezni országa érdekét és javát a keresztény közösség ügyének, s végül a felelősségnek a pápára való hárítására, minthogy ő „tartozik a hitnek” azzal, hogy a kereszténység bástyáját megerősítse és háborgatóit távol tartsa. Ebben a levélben az egész Mátyás előttünk áll. Ez már nem a középkori király levele, bármily sok hang felcsendül itt is a IV. Béláéból. Ezt a nemzeti király írja már, a nacionalista, ki ugyan hajlandó az egyetemesség szolgálatába állítani országát, - hiszen nacionalizmusának éppen ez a tartalma, - de áldozatul dobni és akár veszni is hagyni semmi célért sem hajlandó. Nehéz volna eldönteni, megvolt-e az alkalom és lehetőség a török végleges megtörésére Mátyás idején, ám ha majd azt vizsgáljuk, hogy miért fordult a király dél helyett nyugat felé, ezekre a keserű mondatokra kell majd emlékeznünk.

Egyelőre úgy látszott, a régi keresztes hadak nagy napjai tértek vissza. A mantuai kongresszus, ha nem is valami túlságosan, de mégis felkarolta az ügyet. A költségekre nagyobb összegeket ajánlottak meg. Az volt a terv, hogy Mátyás szárazföldön, a pápa pedig hajóhad élén az Adriáról támadja meg a törököt. Főként az olasz államok járultak hozzá a vállalathoz. Hiszen elsősorban őket fenyegette a török terjeszkedés. Ami a közhangulatot illeti, Mátyás ekkor állott a szívek feletti diadal csúcsán. „Mátyás királyt az égig magasztalják - írja Ammanoti bíboros. - A győzhetetlen fejedelem dicsősége Rómában már nagyobb nem is lehet a mostaninál. Mindenki az ő nagy teljesítményeit emlegeti s zárt körben és nyilvánosan az ő üdvéért imádkoznak.” S a vállalkozókedv megteremtésében bizonyára szerepe volt Janus Pannonius egy másik iratának. Egy olasz humanista hódoló és buzdító verset intézett Mátyáshoz. A választ a nagyhírű költő, Janus írta meg Mátyás nevében. A költemény is beszámol a boszniai hadjárat részleteiről, hangoztatja az atyai hagyományt, mely a kereszténység védelmére kötelez, de van benne valami, ami a levélben nem foglal helyet,

egy politikai, propagandisztikus elem, mely megint IV. Béla levelére emlékezteti az olvasót, de előlegezi Mátyás külpolitikai irányát is.

Az olasz humanista, Antonio Costanzio, azon kesergett, hogy senki sem fogja segíteni vállalkozásában Mátyást. Ez alighanem így lesz, szól rezignáltan a válasz, s gúnyosan sorolja el a nyugati hatalmakat, melyek nem törődnek a keresztény Európa határain harapózó tűzzel, a maguk kis játékait űzik, s közülük Germania még fegyverrel is zaklatja azt, örökös ellenséges érzéstől lobogva iránta, aki védi azokat a határokat. Igen, mert őket nem fenyegeti közvetlen veszedelem, míg áll Magyarország. A közvetlen veszedelemben csak Itáliával osztozik Magyarország. Mert a török nemcsak Magyarországot akarja elpusztítani és elfoglalni, hanem az egész keresztény világot, elsősorban azonban Olaszországot, - írja ez a különös diplomáciai költemény, - mert tudatában van, s joggal, hogy az egész föld lába alá kerül, ha ezt az országot meghódítja. Itália éppen úgy Európa kapuja, mint Magyarország, de Magyarország Itáliát is védi. Elsősorban Itália érdeke hát, hogy Magyarországot megsegítse, mert a törökök Rómát akarják megsemmisíteni, inti a magyar az olaszt, s ragyogó szavakkal tüzeli tettre:

Rajta tehát, nagylelkű latin, ne aludj, nosza kelj fel!
Ősi dicsőséged veszni örökre ne hagyd!
Mit csak nap látott, ha keletre, ha szállá nyugatra,
Mind az a föld valaha ősid uralta csupán.
És a világ ha bukik, ki segítsen elébb a világnak,
Mint akinek kezében volt a világuralom?

Rajongva sorolja el a magyar humanista drága Itáliájának, második hazájának városait, azok gazdagságát, hatalmát, erejét s számbavehető segítségüket a nagy közös célra.

Törjünk hát a futó ellenre együttes erővel,
Szép koszorút ad a föld, szép koronát ad az ég.

S a végén felzeng hősileg a középkorvégi magyar nemzeti érzés immár jól ismert kettős hangja:

Ám ti hoztok akár nagy akár mi csekély segedelmet,
Nem hagyom el sohasem drága hazám s a hitem.

A lelkesedés lobogott Mantuában, de Mátyás 1464 május elején egyedül indult délnek. Még júliusban is hasztalan várta a csatlakozókat, immár Boszniában. „Az ellenség - írja bosszúsan a pápának - immár fölismerte, hogy a keresztények mozgalmaiban több a tüntetés, mint a komolyság... Ha

tehát hajóhad vagy sereg egyáltalában van, ám mutassa magát, s az eddigi hanyagságot buzgalommal, a késedelmet gyorsasággal pótolja. Én részemről mindenesetre teljesítem kötelességemet hazám és hitem iránt.” Nagysokára valóban összegyűlt Anconában a hajóhad, de mielőtt elindult volna, az agg pápa hirtelen meghalt, s erre a hajók hazaszéledtek. Mátyás maga harcolta végig hadjáratát, siker nélkül ugyan, de veretlenül, majd még egy hadjáratra készült a következő - 1465. - évben, de minthogy minden segély elmaradt, az útból visszatért, közölve az új pápával, hogy magára hagyatva támadó hadjáratot nem kockáztathat, míg ha elegendő segítséget kap, jövőre hajlandó újra megindulni, s a Hellespontusig űzi a törököt; ha azonban nem kap segítséget, „ég és föld színe előtt kinyilatkoztatja, hogy a török kiűzése Európából másokon múlt, nem rajta”.

Igazán ezzel a csalódással lett a férfikor küszöbére lépő Hunyadi Mátyás magyar királlyá. Ekkor kellett végképpen belátnia, hogy egyedül van, részvétlen, sőt ellenséges szomszédokkal környezve, egy egész részvétlen Európa határán, melyet neki mégis védeni kell, mert hozzá tartozik. Ez volt az egyik belátás. A másik az, hogy otthon is egyedül van. Nemcsak a feladata teljesítésére szükséges eszközöket, de puszta helyzetét is erővel és mesterkedésekkel kell biztosítania, éppen úgy, mint külső szomszédai között.

Királyságának első hat éve - megválasztásától koronázásáig - futó pillantásra úgy tűnik fel, mint kusza kapkodások cikázása. Hol itt, hol ott jelenik meg, bevégzetlen harcokat kezd, vagy félig-meddig hárít el támadásokat, egyességeket köt, melyek nyitva hagyják a kérdést, végrehajthatatlan ígéretekkel nyugtatja meg a helyzetet. De ha alaposabban megtekintjük az eseményeket, határozott tervszerűség mutatkozik bennük. Minden akció arra szolgál, hogy biztosítsa magát, ám úgy, hogy eközben nehogy kockára vesse helyzetét. Céltudatosan és óvatosan a legszükségesebb határig megy el. De addig elmegy, s ezzel éri el azt a hatást, hogy valóban megszilárdítja uralmát és igazán királlyá válik, a magyarok s Magyarország királyává. S mialatt végigbirkózza ezt a hat évet, éber figyelemmel tapogatózik - s nem is oly bizonytalanul, mint korától várni lehetne - és kialakítja szép lassan egész kül- és belpolitikai célrendszerét s metodikáját, melyet politikájában, diplomáciájában, egész országlásában követni fog, s mely már egészen az övé.

3. A BIRODALOM FELÉ

Mátyás trónraléptekor a leghatározottabban csatlakozik a hagyományos középkori magyar politikához. A magyar középkor nem előtte, hanem uralma alatt ér véget, fokozatos átmenettel. Ez az átmenet biztosan felismerhető a külső látszat alatt, bárha ez szinte villámcsapásszerű átváltást mutat. Nemcsak a szavak, hanem a tettek is azt mutatják, hogy a fiatal király elsősorban a török elleni küzdelemben látja a maga és országa téladatát. Régen nyilvánvaló volt azonban, hogy a magyar erő egyedül nem elégséges a kérdés gyökeres rendezésére, mindössze arra, hogy az ország közvetlen határait megtartsa, - bár a betörésektől már ekkor sem tudta megoltalmazni, - s a törökök európai előnyomulását meglassítsa. Európa segítsége kellett e déli határ megszilárdításához, még inkább a Balkán felszabadításához. Mátyás külpolitikája is ennek az összefogásnak a megszervezésére törekedett. Élete végéig nem hagyott fel azzal a makacs fáradozással, hogy ennek szükségességéről meggyőzze uralkodó társait, noha fáradozását a legcsekélyebb siker sem kísérte, s valószínűleg maga sem remélte.

A másik középkori örökség az a törekvés volt, hogy békében éljen az ország Germániával, mindamellett önállóságának, függetlenségének teljes megóvásával. A császároknak azonban kezdettől fogva az volt a tántoríthatatlan szándékuk, hogy Magyarországra is kiterjesszék uralmukat, képzelt jogot formálva hozzá, s így vált lehetetlenné az a jóviszony, sőt szoros baráti szövetség, amit a magyarok oly őszintén óhajtottak, mióta Szent István ezt tette politikája talpkövévé. A magyar politika megegyezési törekvése époly makacs és állandó, mint a hatalmas szomszéd hódítási szándéka. Mátyás is azon volt, hogy a császár elismerje megválasztását, mondjon le képzelt jogairól az országra, kössenek békét, sőt szoros szövetséget és a kereszténység világi feje teljesítse kötelességét a kereszténység védelmében, segítséget bocsátva a védőbástya rendelkezésére. Ugyanezt szerette volna elérni a másik két szomszédos országgal, Cseh- és Lengyelországgal is, s mint láttuk Janus Pannonius költeményéből, mit a diplomáciai iratok, követjárások és szerződések hosszú sora követ, ezt az összefogást Itáliára is ki akarta terjeszteni, hogy így egy egész Közép-, Dél- és Kelet-

Európára kiterjedő hatalmas szövetséget létrehozva, biztosítsa ennek a területnek a békéjét, s erőiket teljesen a közös ellenségre fordíthassák.

Ez a szövetségi terv a második kísérlete volt a magyar politikának a Dunatáj hatalmi egyensúlyának megteremtésére és erői összefogására a török ellen. Mátyás előtt néhány évtizedig úgy akarta a magyar politika ezt az összefogást megvalósítani, hogy a szomszédos országok urai közül keresett királyt, ki aztán a hazai erőket egyesítve a magyarral, megvédi és megszabadítja az országot és a kereszténységet. Az ország függetlenségét és a nemzet létét természetesen ebben a helyzetben is meg akarták őrizni. A kísérlet nem sikerült. A nemzet vezetőinek be kellett látni, hogy a két szempont nem egyeztethető. Kísérletük, sajnos, kimondhatatlanul káros, sőt végzetes volt következményeiben. Jogigényeket támasztott külföldön, bent pedig kedvet ébresztett bizonyos rétegekben, hogy a biztonságért áldozatul vessék a függetlenséget. Számításuk ugyan nem vált be, mert az idegen igények elismerése a biztonságot nemigen növelte, viszont bebocsátott egy oly uralmat, mely századokon át vállvetve emésztette a nemzetet az ellenséggel, melynek fenyegető nyomása segítette itt trónra. Mátyást azok választották királlyá, akik az első kísérletek után belátták ennek a politikának a céltalan, sőt helytelen voltát. A fiatal király és tanácsadói megpróbálták legalább az együttműködést elérni, azt, ami ma is annyit és oly vággyal hangoztatott jelszó. Mátyás süket fülekre talált. A császár és a lengyel király a formális béke leple alatt nem szűntek meg uralmának megdöntésén dolgozni, a cseh Podjebrád György, érthetetlenül egy ily lángeszű politikustól, szintén nem értette meg egymásrautaltságukat, s nagyratörő tervei kedvéért áldozatul dobta szövetségüket, mely hivatva lett volna kijegecesedési pontul szolgálni. Legtöbb megértésre Itáliában, elsősorban a pápai udvarban talált. A pápák pártfogását mindig élvezhette, - kivéve azt a késői esetet, mikor egyre bonyodalmasabbá váló külpolitikája összeütközésbe került velük, - de ez magában véve nem volt elég. Itália pedig felbolygatott méhkasként zajlott ebben az időben, s csak akkor fogott össze a magyar királlyal, mikor őt is közvetlen török veszedelem fenyegette. Az együttműködés delelője az a mozzanat volt, mikor Otrantóból magyar csapat verte ki a megszálló török sereget. Mikor Mátyás hasztalan várta a Keletközép-Európát dúló zavarok csillapultát s a Magyarországot érő támadások megszűnését, s belátta az együttműködés, sőt a béke és megértés megvalósíthatatlanságát, másrészt ott meredt a növekvő török veszély a déli határon, kénytelen volt visszatérni ahhoz a

koncepcióhoz, mely e táj országainak uralmi egységében látta a megoldást, a szóbanforgó országok koronáit egy fejen egyesítő, egy kéz által kormányzott birodalomban. E főnek és kéznek természetesen a magáét szánta. A Habsburgok szerepét akarta átruházni magára s feltette, hogy ő valósítja meg azt, amire azok törekednek. Egyelőre ne foglalkozzunk azzal, milyen személyes, hatalmi vágyak, hódítói hajlamok ösztökélték. El kell ismernünk, hogy az adott körülmények között ez volt az egyetlen reális megoldás. Valósággal erre kényszerítette a helyzet. Ha Magyarország ereje magában nem elegendő a török ellen, viszont önkéntes segítségre nem lehet számítani, a segélyforrásokat egy kézbe kell ragadni. Ha az önálló államok nem jutnak békére egymással s Magyarországgal, egyesíteni kell őket. Ez vagy úgy lehetséges, hogy az ország aláveti magát a császárnak, vagy úgy, ha az ország királya lesz a császár. S úgylátszik, Mátyás első terve nem az volt, hogy a Habsburgok kezéből kicsikarja birtokaikat, örökös tartományaikat, mint ahogy Csehország meghódítására sem készült politikája első stádiumában, hanem ellenségeskedés nélkül, diplomáciai úton igyekezett közvetlenül a császári koronát elnyerni. Csak midőn a békés út nem sikerült, házassági és megegyezési tervei visszautasításban részesültek a császár és a német uralkodók német nacionalizmusa részéről, mely éppen oly féltékenyen óvakodott idegen uralkodótól, akár a magyar, vagy bárminő más nacionalizmus, akkor folyamodott az *ultima ratio*-hoz, s világosan látszik, hogy a sikerek bátorították mind nagyobb merészségre, végül a Habsburgok teljes megtörésére és tartományaiknak magához ragadására. Mátyás terveinek végső formája az egész Keletközép-Európát egyesítő magyar birodalom, erre támaszkodva a császári korona s akkor a török kiűzése s utána az egész Balkánnak birodalmához való csatolása. Sőt arra is van gyanú, hogy megvillant benne a középkori magyar királyok aspirációja a keleti császárok trónjára. Úgyhogy tervei megvalósulása esetén nem tartozott volna az utópiák közé a két császárság egyesítése. S ez valódi birodalom lett volna; benne a nemzetek épen maradnak, nemzeti önállásuk, sajátságaik sérelmet nem szenvednek, mert magyar lett volna a birodalom. A magyarnak pedig lényeges jellemvonása, hogy nem tör a más etnikumú országlakosok népiségére, nem akarja nemzeti sajátságaiktól, sőt autonómiájuktól sem megfosztani őket, mert nemzetfogalma és nacionalizmusa másfajta, mint a nyugati. Erre azonban itt bővebben nem térhetünk rá, - kénytelen vagyok „A magyar nemzeteszme” című könyvemhez utasítani az érdeklődőt, hol a kérdést behatóan tárgyalom, -

csupán jelezni akartuk, hogy Mátyás birodalma nem vétett volna Európa sokszínűsége ellen akkor, midőn biztosította volna egységét. Ez lett volna egyetlen kibékítése és egyesítése a két szempontnak. S hogy mit jelentett volna e táj jövője, fejlődése s egész Európára kiható jelentősége szempontjából, arra a középkori magyar birodalom *Pax Hungarica-jából* következtethetünk.

Mátyás álma korántsem volt olyan képtelenség, mint a mai magyar képzelné. Nemcsak ő, hanem a francia király, a burgundi herceg és a cseh király is aspirált a császári trónra, s köztük a magyar király ereje éppen nem az utolsó volt. Törekvését Európaszerte természetesnek találták. Eleinte sokan kívánatosnak is. Bár inkább írók, mint politikusok. „Bár virradna föl mielőbb a nap, - írja egy olasz humanista - mikor Mátyást mint római királyt és császárt üdvözölhetjük!” Egyidőben melegen pártolták a gondolatot, hogy a császár fogadja fiává és tegye örökösévé. Hogy ez természetes gondolat volt, bizonyítják a császár erre tett ígéretei, melyeket ugyan ő sohasem vett komolyan s csak időnyerés kedvéért tette őket, de mégis elhangzottak. Választófejedelem is akadt, ki lekötötte szavazatát Mátyásnak. De bármily hanyatlóban is volt ekkor, a középkori univerzalizmus világnézetének bukásával, a császári hatalom, s jóformán semmi reális erővel nem rendelkezett, - ezt csak később, a barokk idején szerezték vissza a Habsburgok, - a kor másik áramlata, a nacionalizmus, mint már jeleztük, nem kedvezett a most már németnek tartott - holott eredetileg a régi rómait felújító - császári méltóság utáni idegen nemzetbeli törekvéseknek. Mikor a magyar király hadai Ausztriát hódoltatják, a császár azzal kér a német rendektől segítséget, hogy „ellenséges idegen nemzet alá kerül a szent birodalom és a német nemzet”. „Mátyás király folyton gyarapodó hatalma azt az aggodalmat kelti, hogy az egész német nemzetet hatalmába keríti”, írja máskor. A fejedelmeket egyre riasztja, hogy „szíve és elméje a szent birodalom és a német nemzet fölötti uralomra sóvárog”. A birodalom és a németség tehát azonosíttatik, a császár nem római, hanem német császár. S ez nyílt kifejezésre jut a birodalmi gyűlés állásfoglalásában is, melyet a mainzi érsek így fogalmazott: „idegen nemzetiségűek a birodalom fejedelmeit támadva és megosztva, a német birodalom tisztességét, méltóságát és fenségét a német nemzettől elvonni és saját hatalmukba ragadni törekednek.” S hogy ez mégsem sikerült, az első pillantásra igen kevesen múlott. A szemlélő hajlandó azt hinni, hogy csak Mátyás korai halálán. Ám a valódi ok mélyebben rejlik.

Amikor Mátyás fegyverrel indult Nyugat felé s meghódította Csehországot, - amire egyébként a pápával, sőt a császárral is egyetértve maguk a katolikus cseh rendek kérték fel, megelégelve a huszita Podjebrád uralmát, s csak akkor, midőn a lengyel Kázmérhoz hiába fordultak ezzel a kéréssel, - majd kiegyezett a később mégis fellépő Jagellókkal s végül kénytelen volt a fondorkodó császárt kiűzni Ausztriából és azt uralma alá hajtani: - ekkor már úgy látszott, hogy semmi sem állja útját. Mint Mátyás életrajzírója, Fraknói Vilmos tette, nyilván mi is tanulsággal idézhetjük a nagy német történész, Droysen helyzetképét, ki megállapítja, hogy Mátyás ekkor a legnagyobb veszedelemmel fenyegette a német birodalmat.

„Mátyás Ausztriában tönkretette a császári hatalmat, számíthatott Franciaországra, szövetségben állott Svájccal, melynek ifjú népe örömest szolgált neki, híven támogatta a szentszék, mely általa remélte a török hatalom leküzdését és az eretnekek kiirtását, hozzá csatolta reményeit Velence, Olaszország új műveltségének kedvence ő volt, mert munkásait bőkezűségével árasztotta el. Sőt számos német fejedelem, a pfalzi, a bajor, a szász, vetélkedve kereste kegyeit. Német költők mint egy új keresztes hadjárat hősét énekelték meg. Így a közvélemény által magasra emelve, s még nagyobb dicsőségre szomjazva, Merész Károlynál (a burgundi hercegnél) is veszedelmesebb, mert simulékonyabb és óvatosabb volt. Immár Németország keleti részében is uralkodói állást foglalt el. Többé senki sem állhatott ellen, csak Albrecht őrgróf. Nélküle a birodalom felett az idegen uralom hullámai összecsaptak volna.”

A Hohenzollernek historikusa kissé túloz, amikor a brandenburgi őrgróf ellenállását így kiemeli, mert ő sem maradt ki abból a kacérkodásból, mit a német fejedelmek folytattak Mátyással, részint megfélemlítve, részint önhasznukat keresve a gazdag és bőkezű úrtól s az általa felidézett zavaroktól. De túlozza a többiek magatartását is. Kegyeit keresték, igaz. De ebben semmi őszinteség nem volt, hűségükre pedig kár szót vesztegetni. Mátyás terveit nem hogy nem segítették, de mindent elkövettek ellene. Amily kitartással, erővel és ravaszsággal törekedett Mátyás Nagy Károly koronájára, oly makacsul, annyi ravaszsággal, semmitől vissza nem riadva álltak ellent a német fejedelmek. Császárjukat nem segítették, tartományai elvesztését részvétlenül nézték, visszaszerzésében egyenest meggátolták saját önző érdekeik kedvéért, úgyhogy a korona birtokosa, mindnyájuk ura hazátlanul, elhagyatva bujdosott a részvétlen Germániában, hatalmas

ellenfelének érte nyúló karjától rettegve. De koronáját nem adta át Germánia a magyarnak.

Általában, amint hatalma nőtt, egyre nagyobb ellenszenvvel nézte alakját egész Európa, s bármit is ír a pillanatnyi helyzetről Droysen, e szövetséges tábor nem volt őszinte. A barátság leple alatt mindenki azon volt, hogy gáncsot vessenek a szárnyaló lábnak és elejtsék a diadalmast. Nemcsak részvétlenség, de osztatlan rosszakarat és irigység kíséri. Csak a humanisták, akiket megejt emberi nagysága, elméjének fényessége, műveltségpártolása, pályájának ragyogása, s kik a régi római impérium feltámasztását várják tőle, csak ezek az irodalmárok tekintik a maguk emberének. Köztük kevés van, akiben ellenségei realizmusa leküzdi a személyes varázst. De a politikai közvélemény, királyok és udvarok mind ellene fordulnak. Gonosz embernek tartják, ki az emberiség ártalmára használja nagy tehetségét, aki az egész világ leigázására tör telhetetlen hódító vágyában, hogy zsarnokává váljon, mint ahogy az hazájának is. Még a törökkel való szövetkezésre is képesnek tartották, s hirdették is róla, hogy megegyezett vele a kereszténység ellen. S volt nyilatkozat, mely Hunyadi János fiát a kereszténység ellenségének nevezte. Féltek tőle. Nem értették és borzadtak a titoktól.

S pályájában valóban az a legnagyszerűbb, hogy az általános részvétlenség, sőt gyűlölet közepeit tartotta és emelte magát mind magasabbra, diadalmasan, megállíthatatlanul, már-már úgy látszott, a hatalom teljességére, egészen a váratlan, erőszakosan lecsapó végig. Méltán írja róla Teleki József, hogy „lángeszét kivéve minden által elhagyatva” emelte országát oly magasra.

Mert az ország sem állt mellette. Láttuk már, hogy kellett megerősítenie trónját. Az elégedetlenek azonban később sem nyugodtak. Mindenekelőtt nem tűrték az erős központi uralmat, melytől elszoktak. Pedig Mátyás belpolitikájában is középkori hagyományokat folytatott, s csak fenntartásokkal lehet a renaissance abszolutizmus kategóriájába vonni. Minden erejével rajta volt a központi királyi hatalom helyreállításán, de nem állta útját a rendi fejlődésnek, országgyűléseket tartott és a nádori méltóságban ő építette ki a közbenjáró szerepét a király és nemzet között. Annak aztán a viszonyokban rejlik magyarázata, hogy az országgyűlések végzéseit könnyedén félretolta. Ha a rendek megértik intencióit és kezére játszanak, nem folyamodott volna abszolutisztikus módszerekhez. Középkori hagyomány a királyi magángazdaság fejlesztése

is, mely személyes hatalmat biztosít. Nem állítja fel az elméletet, hogy övé az egész ország, s tudja is, hogy ez nem így van; igyekszik hát a magánvagyonát és a rajta nyugvó hatalmat minél biztosabbá tenni. Azon volt, hogy saját hadserege legyen - amit egyébként az ország is megkívánt tőle - s oly biztos jövedelmei, melyek birtokában politikai céljait követhesse az ország megértése, hozzájárulása híján, sőt ellenkezése esetén is. Erre is a viszonyok kényszerítették, mint nyugati hódításaira.

A nemzet ugyanis nem értette meg és nem fogadta el politikáját. Csak azt látta, hogy elhanyagolja a törököt, viszont nyugati hódításokra fordítja erejét. Még száz év múlva is azt az egykorú közvéleményt hangoztatja Heltai krónikája, hogy míg a király nyugaton, idegen országokban keresi a pompát és tisztességet, a török császár szegény védtelen Magyarországot dúlja. Bár azt is elismeri, hogy örült a törők feletti győzelmeknek s nagyon bosszankodott, mikor a német császár fenyegetése elvonta a török hadjáratból. Azt nem tudták megérteni, hogy Dél és Nyugat összetartozik; hogy éppen a déli kérdés megoldását keresi nyugaton. Az ország csak azt érezte, hogy a király adókkal nyomorgatja őket s a sok pénzt idegen országok ügyeibe avatkozással fecsérli el, ahelyett, hogy a törökre menne. Országgyűlési végzést hoznak, hogy a behajtott adókat a török elleni hadjáratra köteles fordítani. Egyébként is igyekeznek mindenképpen megkötni a kezét. S ő hajlandó mindent elfogadni. Szinte ellenkezés nélkül járul hozzá gyakran megalázó feltételekhez is, mint amilyen az, hogy a főurak kezeskednek a király szavatartásáról, fogadkozik, hogy többet nem vet ki önkényesen adót, hogy nem tesz semmit az országgyűlés vagy a tanács ellenére, előre kijelenti, hogy az így kiadott rendelkezései törvénytelenek lesznek s ha netalán valaki mégis ilyen kiadására veszi rá, törvénysértést követ el, aki engedelmeskedik. De éppen ily habozás nélkül, lelkinyugalommal teszi túl magát törvényen, ígéreten, fogadkozáson, amikor a helyzet arra készteti. Ő tudja, hogy mit kíván az ország érdeke, s megteszi a nemzet akarata ellenére is. Az országgyűléseken gyakran már meg sem jelenik, csak biztosokkal képviselteti magát, később országgyűlés is egyre ritkábban ül össze, bár még így is az ő országlása alatt hozzák a legtöbb határozatot első ötszáz évünk folyamán. A nemzet és a király egyre távolodik egymástól az évek során, melyek a király dicsőségét egyre magasabbra emelik, s mikor meghal, a nemzet azon mód hagy ott mindent, amiért a király életét adta.

S ez nemcsak a széles nemzeti közvéleménnyel volt így. Nem értették meg és nem követték a nagyok sem, sőt közvetlen környezete sem. Valóban teljesen magára maradt egy udvarban, mely, úgylátszott, istenként tiszteli s melynek tagjai mindent neki köszönhettek. Találóan jegyzi meg korának egyik legjobb ismerője, Kardos Tibor, hogy nem volt kancellárja, aki ne lett volna árulója. Halála után pedig kivétel nélkül mindenki hűtlenné vált végrendelkezéséhez és mind megszegték hűségesküjüket. Valóban olyan volt ő, mint a népmesék hőse, aki magánosán, egy ellenséges világ közepeit vitézkedik. S a legmeghatóbb az, hogy ő tudta ezt. Élete végefelé írja a rezignált szavakat: „Egyedül Isten, a szívek vizsgálója tudja, mit rejt az alattvalók szíve; halandó ember a külső megnyilatkozások után ítél... meglehet, hogy a rendek többsége a mi jótéteményeinkről megfeledkezik s háládatlanságában a mi és az ország halálos ellenségét választja meg királynak...” S ennek a folytatása a híres kijelentés: „A magyarok természetét bizonyára senki oly jól nem ismerte, mint mi, akik sok esztendő óta féken tartjuk őket.” S itt a „magyarokon” természetesen azokat kell érteni, akik valóban a nemzet voltak, a vezető réteget. Ezeket ő emelte a magas polcra, hogy eszközei legyenek, de, látjuk, nem voltak illúziói felőlük. Tudta, hogy még szolgáknak sem megbízhatók, nemhogy uraknak jók volnának. S maguktartása teljesen igazolta csodálatraméltó éleslátását, emberismeretét és félelmetes, irgalmatlan őszinteségét önmagával szemben. Az önáltatás teljes hiánya, a lelki nagyság hallatlan mértéke, mely nem roppan össze a légüres térben sem, hanem teljesíti felismert hivatását egy magasabb erkölcs parancsára, egyedül lelkiismerete előtt számolva s azzal megbékülve: csak a legnagyobbak tulajdonsága.

Közhely, hogy Machiavelli „Principe”-jét akár az ő környezetében is megírhatta volna. Igen, ő autokrata volt, aki erőszakkal, fondorlatokkal, alkotmányon és törvényen könnyedén túltéve magát kormányzott és uralkodott. De ő nem programszerűen tette ezt, hanem kénytelenségből tért erre az útra. Mutatja az a fokozatosság, mely kormányzatának fejlődésében megmutatkozik. Ő megpróbálta megértetni a nemzettel tulajdon érdekeit, megszerezni hozzájárulását a helyesnek, célravezetőnek felismert politikához; csak amikor kénytelen volt belátni törekvésének meddőségét, folyamodott más módszerhez. Mikor átvette a kormányt, senkit nem mozdított el állásából, a hatalmat azok kezén hagyta, akikről jól tudta, hogy ellenséges szívvel fogadják. Úgylátszik, bízott benne, hogy idővel magához hajlíthatja őket. Általában az a benyomása a kutatónak, hogy

Mátyás alapjában véve nyíltszívű és jóhiszemű ember volt, hajlandó a bizalomra, sőt bizalmasságra. Korántsem a kor bizalmatlan, sötétkedélyű, szünetlen gyanakvásban sínylődő zsarnokai közé tartozik. Eszménye a középkori magyar királyok pátriárkális alakja volt. De mint ahogy természetesen és szükségszerűen fejlődött ki külpolitikájában a keresztény lovagkirály helyére a machiavellista renaissance fejedelem, úgy fejlődött ki természetes szükségszerűséggel belpolitikájának formája is.

Az ellenpárt eredeti elégedetlenségéhez járult a vállalkozásai miatt szükséges nagy adók folytán keletkezett ellenséges hangulat, s ez nem egyszer tört ki nyílt lázadásban is. E lázadásokat keményen elnyomta, de elejét kellett vennie újabbaknak. Lassanként ki kellett hát cserélnie a régi arisztokráciát, kivéve a hatalmat a kezükből, s olyanok kezébe adva, kik vak eszközei szándékainak. Legalább életében. Így a régi születési arisztokrácia helyébe egy hivatalnok-arisztokráciát tett, papokból, humanistákból, csapatvezérekből. Ezek nemzetiségével sem törődött, idegen származásúak is voltak köztük. Az ő országnagyjai - ezt kell tudomásul vennünk és megértenünk, hogy megértsük a fejleményeket is - nem a nemzet nagyjai voltak, mint korábban, hanem az ő személyesen kiválasztott emberei, familiárisai. Neki voltak elkötelezve. Az ő tisztjei, tisztviselői, alkalmazottjai, beamterei voltak. Nem a nemzeté. Ő egyenesen a nemzettel szemben, a nemzeti közvélemény ellenállását letörendő emelte őket az országnagyok helyébe; azért, mert ahhoz a politikához, melyet ő a nemzet érdekében valónak ismert és hitt, hitt szent buzgalommal s követett époly szent lelkiismereti biztonsággal és a felelősség vállalásával, a nemzet nem adta hozzájárulását, nem akarta őt követni és segíteni. A méltóságokkal teljesen tetszése szerint bánt, illetve az ország érdekei szerint. Kizárólag erre a szempontra tekintve töltötte be őket, törvénnyel és szokással nem törődve. S hogy ennek mily nagy fontosságot tulajdonított, bizonyítja az, hogy a főpapi stallumok betöltésénél még a pápával való összetűzést is vállalta, holott a Rómával való jóviszony fenntartására a leggondosabban ügyelt egyébként.

A következmények, sajnos, végzetesek voltak. Ezek a hivatalnokok nem voltak alkalmasak a valódi országnagyságra. Mikor ott maradtak uruk nélkül - aki maga volt „a nemzet őrlelke”, maga az igazi, öntudatos nemzet - s az ő kezükbe csúszott az ország és a nemzet feletti uralom, mert hiszen ők álltak a hatalom vártáin, akkor, megszédülve a friss hatalomtól, - legtöbbjük igen alacsony sorból került fel, legfeljebb második

generációbeliek, csak igen kevesen a régi családokból, úgyhogy nem fejlődhetett még ki bennük az az ösztönös nemzeti érzés, a tennivalók mintegy megérzése és legfőképpen a felelősségérzés a nemzet sorsáért, - nem azt érezték, hogy az ország és ők egyek, hanem azt, hogy övék az ország, azt tehetik vele, amit akarnak. S valóban úgy bántak vele.

Ebben nem volt különbség magyar és idegen származásúak közt. S éppen az idegen származásúak alkalmazása mutatja azt, hogy Mátyás a maga hivatalnokainak szánta őket. A külföldiek alkalmazása egyáltalában nem volt nemzetietlenség tőle. Eszébe sem jutott, hogy ezek a nemzeti érdekek ellenére lehetnek, hiszen csak eszközök voltak kezében, mint a magyar parasztok és iparosok fiaiból lett urak, ő volt a szellem, szív és agy. Emberei az ő emberei voltak, nem a nemzeté. A nemzeti felelősséget ő vállalta. Neki voltaképpen semleges emberek kellettek, céljainak azok feleltek meg legjobban. Szürke hivatalnokok. S bármily végzetes is volt nemzetünkre és hazánkra az új hivatalnok arisztokrácia kényszerű megteremtése, el kell ismernünk, hogy a maga nemében mintaszerű és a későbbi fejlődés által igazolt kormányzati módszer volt. Mátyás kormányzási módja a barokk abszolút monarchiák központi hivatalnokadminisztrációjának korai példája, minden ízében modern, s Sziléziában és Morvaországban létesített intézményei mintái és alapjai lettek a Habsburg-kormányzatnak, amint az rögtön az ő halála után alakulni kezdett. Az idegeneket talán azért is kedvelte, mert ezeknek nem voltak kapcsolataik az országban, s inkább számíthatott rájuk. Bár ezek is gyakran okoztak neki csalódást. Ilyen volt a híres Beckensloer-eset. Ez a német pap akkor vált legbizalmasabb tanácsadójává, mikor nagy nyugati tervei addigi atyai bizalmasának, Vitéz Jánosnak megértését és pártolását is elvesztették, s Vitéz összeesküvése és halála után helyébe esztergomi érsekké tette. De a főpap még magasabbra, a pápai tiarára vágyott s ezért egyszerűen megszökött és a császárhoz állt, kitől a salzburgi érsekséget nyerte el. Ő volt a harmadik esztergomi érsek, kit a király hűtlenségben talált. Az ügynek hosszú diplomáciai folytatása élénk színekben mutatja Mátyás érzéseit embereivel szemben. Fölényes, elnéző magatartása illúziótlanságából fakad. Nem vette lelkére a dolgot. Kalandorokat látott ezekben az emberekben, kiket alkalmazott, használt, elhalmozott mindennel, megvásárolt, de nem becsült.

Talán egyetlen hűtlenség volt, amely mélyen és fájdalmasan érintette. A Vitéz Jánosé és Janus Pannoniusé. Ez az összeesküvés egyébként a

legélesebb fényben mutatja Mátyás viszonyát nemzetéhez és embereihez. Mintegy kárpit szakad meg itt s mögötte feltárul a nagy dráma, hogyan kerül szembe és válik el egy nemzet és egyik legnagyobb és legnemzetibb királya. Nemcsak Vitéz János és Janus Pannonius tragédiája ez, hanem Mátyás tragédiája is. S a magyar nemzet tragédiájának is előjátéka. Mert ezután jönnek azok a silány udvaroncok, kik lehettek jó hadvezérek, kitűnő diplomaták, jeles hivatalnokok, de elveszejtették az országot.

Vitéz János nemcsak rokonságban volt Mátyás családjával, - a Szilágyiakkal együtt a Garázdák nemzetségéből származott, - hanem Hunyadi Jánosnak legbizalmasabb híve, barátja, tanácsadója is. Emellett ez a nagyműveltségű és nagyszerű képességekkel megáldott főpap a magyarországi humanizmus megalapítója. Ő volt Mátyás nevelésének irányítója is. Megválasztása körül nagy érdemei voltak s uralkodása első tizenkét évében legfőbb támasza. Mátyás tudta is ezt és valóban annak tartotta. Vitéz és unokaöccse, Janus Pannonius - a legnagyobb humanisták egyike, latin verseivel egyik legnagyobb magyar költő s egyben az európai irodalom legnagyobb hatású magyar költője - pécsi püspök és kancelláriájának vezetője, a közhit szerint mindenhatók voltak a királyi udvarban, mert tudta róluk a király, hogy személyének és politikájának meggyőződéses hívei. Sőt ösztönzői is. Az első tizenkét évet együtt küzdötték végig. Vitéz sokszor mentette meg, elmondhatjuk, a királyt, mikor az ország ellene fordult. Nem egy kiegyezést hozott létre, nem egyszer csillapította le tekintélyével az elégedetlenséget. Aminek helyességét nem látták be a fiatal király szavára, elhitték az ősz bölcs beszédére, kiben vakon bíztak, mert olyannak tartották, mint aki az ország szívével érez, eszével gondolkozik.

Együtt látták be, a király és két barátja, a déli veszedelem miatt szükséges nyugati politika megfordításának kényszerét. Vitéz helyeselte a császári trón megszerzésére irányuló szándékot, bátorította a királyt, hogy vállalja a pápa, a császár és a katolikus rendek felszólítására Podjebrád megfenyítését, mellyel az egész akció elkezdődött. Ő küzdötte le a magyar urak ellenkezését s biztosította a hadjárat céljaira szükséges pénzt és belső békét. Ő vezette a király és a császár közt folyt 1470. évi tárgyalásokat is. S nyilván mikor ezek a tárgyalások meghiúsultak, - nyilvánvalóvá vált, hogy a német császár hozzájárulásával, sőt segítségével a magyar király pozíciót nem nyerhet a birodalomban, nyugati hódításait nemcsak hogy nem pártfogolja, sőt minden módon ellenük van s még kevésbé adná

segítségét a római királysághoz, - s ugyanekkor az is kiderült, hogy magában a birodalom közvéleményében sincs talaja Mátyás terveinek, a német fejedelmek a német hazába be nem engedik, ekkor ejtette el Vitéz tisztánlátása a fantasztikus álmot. Mátyás azonban makacsul ragaszkodott hozzá, nem adta fel, mielőtt minden képzelhető módot kipróbált megvalósítására. Ha járhatatlanoknak bizonyultak, mindig újabbakat kutatott fel fáradhatatlan leleménnyel. Emellett ezt tartotta immár a nemzeti politika, az ország megmentése egyetlen módjának s egyben annak az egyetlen módnak, mellyel örökölt hivatását, a keresztény világ védelmét és megmentését teljesíthetné.

Hogy Vitéznek és Janusnak mi volt koncepciója, mit a Mátyásé helyébe akartak állítani, nem tudjuk. Tisztán a védekezésre akartak szorítkozni dél és nyugat felé egyaránt, várva, hogy a nyugati szomszédok belenyugszanak egyszer Mátyás magyar királyságába és Magyarország önállóságába s idővel belátva a török veszedelmet, mégis csak megadják azt a segítséget, melyet eddig hasztalan kértek s melynek erőszakos kikényszerítéséről, úgy vélték, le kell mondani? Mindenesetre le akartak mondani a hódító politikáról, vissza akartak vonulni teljesen a nyugati problémákba való avatkozástól is. Attól féltek, hogy a végén annyira felbőszíti Mátyás a nyugati szomszédokat, hogy azok összefognak, mind rámennek s így a törökkel együtt véget vetnek az országnak, ennek a kellemetlen idegen testnek közöttük, s földjét meghagyják egy amolyan „senki földjének”, hol a török elleni védekezés zajlik. S hogy félelmük nem volt alaptalan, azt a későbbi történelem igazolja. E félelem valóraválásának természetesen útját lehetett volna állani, ha Vitézék s velük a nemzet követi uralkodóját.

De úgylátszik, Vitéz és Janus lelkében éppen a barátjukba és királyukba vetett hit rendült meg. Nem fogadták el érvelését, mert nem értették meg, s mikor a király sem fogadta el az övékét s nem volt hajlandó feladni terveit, melyeknek teljes ki-látástalanságáról ők viszont meg voltak győződve, befészkelte magát lelkükbe a gyanú, hogy Mátyás - talán jobb meggyőződése ellenére, leküzdve magában a lelkiismeret és belátás szavát, de mindenesetre a józan ész ellenére - merő nagyravágyásból, vétkes önzéssel tör a hatalom után, miközben pusztulásba veti az országot. A humanisták előtt az antik írók zsarnokának ijesztő szörnyképe jelent meg, midőn királyukra tekintettek. Talán a zsarnokölés romantikája is fűtötte őket, midőn a király őket is félretolva, konokul haladt útján, egyedül csak a hízelgők lelkiismeretlen és felelőtlen szavai előtt nyitva meg füleit, az

országot pedig nagyravágyó, féktelen tervei szolgálatába veti, vér- és pénzáldozatokkal sanyargatja, jogot és törvényt semmibe sem vesz, érdemes hazafiakkal méltatlanul bánik.

S a nemzet alkotmányának levelében, az aranybullában ott volt az ellenállási záradék, mely nemcsak jogot adott, de mintegy kötelességének teljesítésére hívta fel az ősz hazafit, az ország megszabadítására.

Az emberi cselekedeteknek, kivált ha ilyen főbenjáró dolgokról van szó, ritkán szokott egyetlen motívuma lenni. Vitézéknek nyilván voltak személyes sérelmeik is. Nehéz volt beletörődni, hogy a mindenható bizalmasok szerepét elvesztették. Szavuk haszontalan. Zokon vették, hogy bizalmi helyüket a király másoknak; juttatja - ekkor tűnt fel Beckensloer s más külföldiek, az új és leendő hódításokból - s velük való elégedetlenségének szenvedélyes tanújeleit is adja. A királynak is joggal fájhatott barátainak szembefordulása. Fájdalmas csalódás lehetett, hogy ezek a férfiak, kiket oly sokra tartott, nem különbek a többieknél s ők sem értik meg. Értelmükben s politikai képességükben csalódott, holott éppen ezeket vélte bírni és becsülni bennük. Nemcsak méltóságán esett csorbának, tekintélye és tervei ártalmának tekintette ősz barátjának hangos korholásait, melyekkel az érsek nem fukarkodott, hanem fájtak is neki, ki ekkor vesztette el utolsó barátait. Ettől kezdve csak udvaroncai voltak. S keserűségét, haragját éreztette elvesztett barátaival. Széltében tartotta magát a hír, - s Mátyás indulatos természetét ismerve, el is hihető, - hogy egyszer a tanácsban, mikor az érsek nyíltan szemébe vágta, hogy idegen országokért pénzüket költeni, vérüket ontani nem hajlandók, a király annyira ragadtatta magát, hogy arcul ütötte. Mindazonáltal nem hihető, hogy ez a két kitűnő ember puszta személyes okokból szánta volna el magát a végzetes lépésre, összeesküvésüknek - nem úgy, mint a Garai-Szilágyi-Újlaki-Zápolya-zendüléseknek - hazafias motívumai voltak. Ők is csalódni véltek Mátyásban és az ország s a nemzet ellenségét látták már benne, kitől meg kell szabadítani a világot. Nyilván a külföldi közvélemény is idevetette árnyékát, az a közvélemény, mely elvetemült szörnyet, az emberiség ellenségét látta és hirdette Mátyásban, a második Attilában. Az bizonyos, hogy Vitézék akartak uralkodni, ezért hívták meg királynak a tizenkét éves lengyel Kázmért, de ezt az ország és nemzet érdekében akarták cselekedni. Vitéz János összeesküvése, ezt fel kell ismernünk, Mátyás korának nagy nemzeti mozgalma volt. Természetesen nem ez a nemes motívum vezette valamennyi részesét, de vezérét Vitéz Jánost, minden gyanún fölül ez

fűtötte. Egész, az ország és nemzet érdekében oly nagyhasznú élete jogosulttá teszi feltevésünket.

Az összeesküvésben, mely 1471 elején kezd szervezkedni s Kázmért legott meghívja, Országh Mihály nádoron, Hunyadi János régi emberén, kit Mátyás emelt a hűtelen Garai helyére, s a kalocsai érseken kívül minden országnagy és nagyobb úr részes volt. A hetvenöt vármegye közül csak kilenc engedelmeskedett a királyi rendeletnek és fizette meg az adót. Mindenki elveszettnek tartotta a királyt. Nemcsak itthon, de külföldön is várták már a nagy dráma kezdetét, mikor lehull a fő, mely a császári koronát érezte már homlokán. A nemzet maga készül elgáncsolni és megsemmisíteni azt, aki világraszóló dicsőségét vívja. S Vitézék tragikai vétségét még növeli, hogy a király éppen a nemzeti politika harcosaként a török ellen vezet hadat, otthagyva cseh hadműveleteit a török sereg közeledtére, s a Szávától kell visszafordulnia az összeesküvés hírére.

A dráma aztán gyorsan rohan végbe. A király Budán terem júliusban és élete egyik legnagyobb diadalát aratja. Most derül ki, hogy valóban ismeri embereit és tud velük bánni. Elfoglalja helyét a forrongó ország kellős közepén, de úgy tesz, mintha nem tudná, mi készül, s gyanútlanságát el tudja hitetni viselkedése révén az emberekkel is. S nekifog levenni az elégedetleneket a lábukról „nyájassággal, kitüntetésekkel, adományokkal”. Megveszi őket. Szeptemberben országgyűlést tart, ígér mindent s ígéretei iránt bizalmat tud kelteni. Kázmér hadüzenetére, mikor felszólítja Mátyást, hogy „bitorlott koronáját adja át neki, az ország természetes urának és örökösének”, s éles különbséget tesz közte és az ország lakosai között, kiknek nem izen hadat, sőt őket megy felszabadítani, a felszabadítani vágyott ország válaszol, Mátyást „törvényes és jogos királyának” hirdetve, kit és utódait ők „végső lehelletükig akár az egész világ ellen is támogatni fognak”. Felkérik a lengyel királyt, ne hallgasson „könnyelmű és önző pártütőkre” s állítsa helyre a két ország közti barátságot. Tíz főpap és harminchat világi úr pecsétjét függesztik az iratra. Ez szeptember végén megy el. Krakkóban nem hiszik, hogy megfelel a való helyzetnek. Kis sereg hozza a behívott király jelöltet, s nem is igen csatlakoznak hozzá, úgyhogy a király nem állja útját fegyveresen. A vállalat magától fullad kudarcba. Még nem jár le az 1471. év, a lengyelek hazatakarodnak.

Ketten vannak, akikkel nem bír a király. Vitéz és Janus. Ők nem tágítanak. Ellenállásukat ugyan megtöri a király, de szívüket többé nem tudja megnyerni. Ők nem hajlandók igazolni. Janus kénytelen menekülni, nyilván

imádott Itáliájába igyekezett, s útközben éri a korai halál. Az emlékével kiengesztelődő király két év múlva ünnepélyes eltemettetését engedélyezi püspöki székhelyén, Pécsett. Vitézt ostrom alá fogja Esztergomban, de igyekszik vele megbékülni. Látszólag sikerül is. Vitéz meghajol és formális békét kötnek, melyben az érsek elismeri urául és az ország királyául Mátyást, ez viszont teljes bocsánatot fogad. Ellenben nem tesz semmiféle ígéretet követendő politikájára és kormányzására vonatkozólag. S kiköti, hogy az érsek váraiba az ő őrségét fogadja be, s Kázmér ellen is segítségére lesz. Vitéz tehát semmit sem ért el. A küzdelmet azonban úgylátszik, nem adja fel, mert 1472 elején a király szükségesnek látja, hogy elfogassa. Később szabadon bocsátja, de a gyűlölt Beckensloer felügyelete alá helyezi, s a megtört aggastyán nem éri életben az őszt. Így ért tragikus véget ő is, mint társa Mátyás trónraemelésében, Szilágyi Mihály is, minthogy nem akartak belenyugodni, hogy védencük kinőtt kezeik közül és fölébük emelkedett. Nemcsak hatalomban, hanem bölcsességben s a nemzet érdekeinek felismerésében is.

A Mátyás-mondákban élő közhit úgy véli, hogy Mátyás a gazdag nagyurakkal szemben a szegényeket és kicsinyeket fogta pártul s ezért ezek a magukénak érezték, vallották és rajongással vették körül. Ennek a rajongásnak semmi történelmi bizonyítéka nincs. A történelmi bizonyítékok az adók és katonáskodás elleni zúgolódásokról vallanak, s azok a halála után jelentkező egykorú vallomások, hogy csak most tudták meg, kit vesztettek benne és szívesen vállalnák mostmár terheit, nem tanúsítják azt, hogy az alsóbb társadalmi osztályokban találta volna fel életében azt a megértést, amit nagyjai közt hiába keresett. Nem is hihető, hogy egyszerű, tanulatlan köznemes követni tudta volna csak messziről szemlélt útjait, ha Vitéz János és Janus Pannonius vakok maradtak irántuk. Hogy azonban megközelítőleg elképzelhessük, hogyan gondolkozott felőle a korabeli kis magyar, köznemes, jobbágy és polgár, ismernünk kell az akkori magyar társadalom szerkezetét és Mátyás társadalompolitikáját.

Az élen a nagybirtokosok állottak, kik egyben az országos méltóságokat is viselték. A vagyon és a hivatal együttjártak, mert a vagyon, eredetében királyi adomány, arra szolgált, hogy a megadományozott és országos tisztségre emelt tisztjét, miben előkelő szerepet játszott a bandérium kiállítása, tehát a honvédelem, teljesíteni tudja. Az adománnyal egész országrészek területe és lakossága került az illető kezébe s azt ő igazgatta. Hogy ezzel a réteggel mi volt a Mátyás viszonya, most láttuk.

A második réteg a nemesek voltak. Köztük két csoport különült el társadalmilag és jogilag is igen élesen. Az egyik vagyontalanok népes tábora, kik szolgálataikat eltartásuk vagy kisebb birtokok fejében nagyuraknak ajánlották fel, uradalmi tisztjeik, bandériumukbeli katonáik voltak, hűséggel tartoztak nekik, s ezt törvények is szabályozták. Familiárisoknak hívták őket.

Ilyen familiárisaik azonban nemcsak az országnagyoknak voltak, hanem voltak a királynak is, magánbirtokain, melyek még atyai örökségként származtak rá, s mely örökség eredetileg éppen úgy keletkezett, mint az ország többi főuraié, királyi adományként. Ők voltak a királyi bandérium katonái és sokat emelt közülük a király magas polcra. E fölemeltek hűségéről szomorú tapasztalatokat szerezhettünk. A többiek nyilván büszkék voltak, hogy a dicsőséges király emberei, s akik szívesen töltötték életüket harcokban, azok meg lehettek elégedve. Mátyás általában igyekezett megerősíteni a familiárisok osztályát, védelmezte őket uraikkal szemben, mert ez is beleillett általános belpolitikájába, mely a nagyurak letörésén és a központi hatalom fejlesztésén fáradozott.

Ez a politika nyilatkozott a jogbiztonság helyreállításában is. A XIV. és XV. századi oligarchia teremtette meg a hatalmaskodás fogalmát. A nagyurak valóságos háborúkat viseltek egymás között, felfegyverzett nemes familiárisaikkal és jobbágyseregeikkel pusztították egymás birtokait s a rajtuk élő földnépét. Mátyás erélyének érdeme, hogy legalább az ő uralkodásának idejére már az első években véget vetett ennek az állapotnak. Nemcsak Giskra és más cseh rablóvezérek nyomorgatásait szüntette meg, hanem megszüntette a magyar nagybirtokosok hatalmaskodásait is. Korábban is hoztak oly szigorú törvényeket, mint ő alatta, de neki megvolt az ereje is végrehajtásukhoz. Forrásaink arról beszélnek, hogy legalább halála után, mikor legott fellángolnak ismét e belháborúk, visszasóhajtották az ő békéjét.

Különösen azok a vagyonos köznemesek élvezhették e békét, kik nem álltak nagyurak szolgálatában és a királynak sem voltak familiárisai. Őket senki sem védte hatalmaskodás esetén, a maguk ereje pedig csekély volt az önvédelemre. Ők egyesültek a nemesi vármegyében, s ők, a „bene possessionati, a tehetősek, potiores” rétege volt és maradt a XIX. század közepéig a magyar középosztály, az a réteg, mely hordozta a nemzeti gondolatot éppen úgy, mint az európai műveltséget, s legjobbjaink nagy seregét adta. Nem egyszer hűségükön, erejükön múlik a nemzet élete.

Mátyásnak nagy szerepe van ennek a rétegnek a megerősítésében. Védte őket a nagyokkal szemben és törvényekkel szabályozta döntő szerepüket a vármegyében. Ő rendelte el, hogy az alispánokat mindig közülük válasszák, ne pedig a saját familiárisát tegye alispánná a főrendű főispán. A szolgabírák is csak közülük kerülhettek ki. Mindez a király belpolitikájának lényeges része volt: az oligarchizmus gyengítése volt ez is.

Ugyanezt szolgálta a városi polgárok és a jobbágyok védelme is. A király számos intézkedésben rendezte ezek jogviszonyait, s mindig e társadalmi osztályok érdekében. Az ő ideje alatt még szó sem lehetett a jobbágyoknak oly elnyomásáról, mint nyomban halála után s még inkább a szerencsétlen Dózsa-féle felkelés megtorlásaként. Bár történelmietlenség és igazságtalanság, ha e kor uraitól olyan szociális gondolkodást és viselkedést követelünk, aminő egyszerűen lélektani lehetetlenség abban a korban. Követelhetünk azonban keresztény emberiességet, s ez Mátyás intézkedéseiben mindenesetre fellelhető. Méltán írja Szekfű Gyula, hogy ő tartotta fel egy időre azt a fejlődést, mely a magyar jobbágyot a verbőcziánizmus rabságába taszította. Mátyás vigyázott féltékenyen a jobbágy szabad költözködési jogára, ami azt jelentette, hogy a jobbágy is ember, tehát szabad, s joga van otthagyni urát, ha valami okból oda akarja hagyni. Szabályozta Mátyás a jobbágy terheit is, s idejében a magyar jobbágyság helyzete igen jó volt, nyomorukról semmi adat, sőt a források inkább bizonyos jómódról beszélnek. Ha a fejlődés az ő nyomdokain halad, nálunk is kialakul a gazdag parasztság nemzetileg oly fontos rétege.

Mint ahogy beszélnek a források a polgárság jómódjáról is. Erős, gazdaságilag és kulturálisan magas színvonalú városi élet alakul ki ezekben az évtizedekben, Mátyás békéjének áldásos oltalma alatt. Oly erős és magasszínvonalú, hogy a rákövetkező hányatott idők sem tudják megtörni, s szép városaink, telve műemlékekkel és a magyar művészet alkotásaival, legnagyobb részben ekkor veszik fel azt az alakjukat, mely máig fennáll. Mint ahogy a külföldi uralkodók, Mátyás is azon volt, hogy a főnemességgel szemben a polgárságban is olyan erős társadalmi osztályt teremtsen, mely alkalomadtán támasza lehet a központi hatalomnak, segélyforrásul pedig állandóan kéznél van.

Még egy mozzanatot kell említenünk Mátyás kormányzatában, mely alkalmas lehetett arra, hogy a társadalom rokonszenvét feléje fordítsa, s ez, párhuzamosan a hatalmaskodások megszüntetésével, a jogbiztonság helyreállításával, az igazságszolgáltatás reformja. Ő teremti meg a

központosított törvénykezést, s választja el a közigazgatástól, csaknem elsőnek Európában. Ezzel a földesúr, a familiárist tartó nagyúr elveszti egyik eszközét, mellyel hatalmában tartotta emberét. Mátyás reformja természetesen szintén központosító tevékenységének egyik részlete, de miközben végrehajtja, nemcsak a királyi hatalmat erősíti, hanem erősíti a középréteget is a főurakkal szemben. Hogy célja ez volt, világosan kitűnik abból az intézkedéséből, hogy igyekezett a vármegyei igazságszolgáltatást is kiépíteni a földesúrival szemben. A vármegyét a királyi kormányzat szövetségéül szánta. Mint ahogy annak szánta a polgárságot is. A központi törvénykezés, vagyis az, hogy az országos törvényosztást a király tisztviselőinek, mégpedig külön a bírói tisztre kinevezett, jogilag képzett tisztviselőinek ellenőrzése alá helyezte, valóban megalapozhatta az „igazságos” emlékét. Mindenesetre nagyobb kilátásokkal kereshette igazát a szegény ember, mint a korábbi állapotok közt, mikor ura volt bírája is, s annak eljárását senkihez sem fellebbezhette meg.

Azonban: mindent összevéve, ez mind csak az ő kemény uralkodásának az áldása volt. A történész bőven tapasztalhatja, hogy törvény és intézkedés írott malaszt a végrehajtás hatalma nélkül. Ezt a békét és biztonságot, melynek égisze alatt társadalmi osztályok fejlődtek és erősödtek, ugyanaz a „zsarnok” biztosította, aki másik kezével az adókat vetette rájuk és háborúkba vezényelte őket, s az ország vagyonát és vérét „fecsérelte idegen országokra”. Kérdés, melyiknek volt nagyobb súlya a közvélemény mérlegén. Bizonyára voltak hívei, kik az ország távoli vidékem lelkesedtek sikerein és az áldozattól sem riadtak vissza. Voltak egyszerű katonái, kik csak azt látták, hogy diadalra vezeti őket, s csodálták személyes bátorságát és hadvezéri lángeszét. Voltak gyengék és szegények, kik áldva sóhajtottak, mikor intézkedései folytán szorongatott helyzetből menekültek. De a többség csak a „zsarnokot” látta, ki zabolátlan hatalomvágyában érthetetlen célokat hajszol és hurcolja magával a rabláncra vert országot, ki tudja milyen veszedelmek felé.

S családja? Fia és az asszony, kit maga mellé emelt a trónra?

Beatrix második felesége volt. Sőt ha a kis Cillei-lánnyal formálisan kötött gyermekházasságot is számítjuk, harmadik. Podjebrád György leánya az első gyermek szülésekor vesztette életét a gyermekkel együtt. A nápolyi király leányát politikai érdek jelölte ki, miután hosszú éveken át hasztalan próbálkozott a császári és más német udvaroknál s a lengyel király

családjában. Mikor belátta a nyugati kapcsolatok békés létesítésének elháríthatatlan akadályait, s egészen Olaszország felé fordult barátságával, francia szövetséget is remélve, így igyekezve hátvédet teremteni hódító politikája számára, a félsziget legerősebb uralkodójának lányát választotta ki. De a politikai frigyből erős vonzalom támadt, a jelek szerint azonnal, amint Aragóniái Beatrix megérkezett országába és páratlan pompával egybekelt vele.

Beatrix szép nő volt. Ilyennek mutatja leánykori mellszobra. A későbbi évekből származó közismert márvány domborművön, holott ez, éppen úgy mint párja, mely Mátyást ábrázolja, feltűnően idealizál, már nincs nyoma ennek a bájnak. A finom vonások elmerültek az arc puffadtságában és valami kellemetlen dölyfös kifejezést öltöttek. Gyengéd érzések hajlama és jóság nem tűnik fel bennük. De okos, művelt és szellemes nő volt s úgy látszik, tudott lenyűgöző lenni. Nem hihető, hogy ezt a fölényes férfit, a nagy emberismerőt, ki a nők körül sem keveset forgott, másként annyira lekötötte volna. Mert Mátyás, a források egybehangzó híradása szerint, nagyon szerette. Ennek legfeltűnőbb bizonyítéka az, hogy meddősége miatt sem támadt fel benne ellenérzés, ami pedig gyakori és természetes férfiaknál, kik nagyon vágynak gyermek és örökös után. S Mátyás nagyon vágyott. Kire bízza életművét s annak folytatását? Igaz hogy ott volt a természetes fia, de tudta, hogy annak elfogadtatása Magyarországon hallatlan nehézségekbe ütközik. A törvényes utód kimondhatatlan fontos volt számára. S hogy ennek a vágynak meddősége nem fordította meg érzését felesége iránt, nemcsak szerelmének nagyságára, hanem a király nemes és finom érzésvilágára is fényt vet. Az is feltűnő, hogy, úgy látszik, akkor sem vetette ki szívéből, legalábbis nem nyúlt erélyesebb eszközökhöz, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy végakaratának ellenszegül és mindenképpen ellene mesterkedik. Ebben azonban vonzalma mellett ugyanaz az emberismeretéből fakadó elnézés is szerepet játszhat, mit embereivel való viszonyában is megfigyeltünk. Ugyanazzal a fölényes rezignációval nézte felesége mesterkedéseit is. Csak éppen nem engedett nekik.

Mert szerelme éppoly kevéssé hatalmasodott el rajta, mint bármi más érzés. Mindenképpen kedvében járt a szeretett asszonynak, részeltette pompában és dicsőségben, maga mellé vette fogadásoknál, diadalmeneteknél, tanácsban, tárgyalásoknál, sőt a táborban is, engedte, hogy a királynő külön is fogadja a követeket, nem bánta diplomáciai

levelezéseit sem, ha az asszony kedvét lelte politikai tevékenységben; hagyta játszani. De ha komolyra fordult a dolog, a játéknak vége volt, terv és cselekedet egyaránt csak az övé volt tovább is. Politikájában soha nem befolyásolta felesége. Uralkodó maradt, mint egykor anyjával és nagybátyjával vagy atyai barátjával szemben, feleségével való viszonyában is. Szerelme nem kezdte ki fölényét. Ez Beatrix leveleiből is kiderül. Tudta, hogy nagy hatása van urára, de tudta azt is, meddig terjed ez a hatás, s lelke mélyén félt is tőle. Érezte, hogy van egy fal a férfi lelkében, amelyen nincs ajtó senki számára.

S ennek alighanem az volt az oka, hogy ő sem adta magát teljesen oda urának lelkében. Az ő útjai nem a férfi útjai voltak, sőt homlokegyenest az ellenkező irányba fordultak. Meddősége neki is gondot okozott, de ez a gond nem az ura iránti részvétet és gyengédséget fejlesztette ki. Minden arra vall, hogy belőle teljességgel hiányzott ez az érzés. Hideg, számító és mindenekfelett nagyravágyó nő volt. Nem az urának akart örököst szülni, hanem magának fiút, aki uralkodjék. S mikor ez reménytelennek bizonyult, a maga számára igyekezett biztosítani a trónt. Erre tette fel egész életét, s mikor nem sikerült és reményének roncsait is hátrahagyva, hazatért Nápolyba, holtáig gyászt viselt. Ez a makacs vágy nemcsak arra vitte, hogy hozzájárult Mátyás végakaratának meghiúsításához, mikor ahelyett hogy ő is az örökösül rendelt fiú mellé állt volna, mindent elkövetett ellene, nemcsak arra, hogy ura háta megett egyezkedett a császárral, igyekezve ura politikáját elgáncsolni, melyet persze ő sem értett meg, hanem arra is, hogy ura ellenségét hívta be ő is királyul, azzal szégyenletes kalandba keveredett, mely női méltóságában is megalázta és nevetségessé tette. Nem csoda, ha a közvélemény tudni vélte, hogy Ulászló iránt vonzalma régibb keletű, sőt az ő mérgének tulajdonította a király halálát is.

Csodálatos, hogy nem ismerte fel trónvágyának teljes hiábavalóságát. Hányszor hallhatta urától és másoktól is, hogy a magyarok soha el nem fogadják asszony s még hozzá idegen létére. Azt nem is említve, hogy Mátyás határozott és megmásíthatatlan óhaja volt, egyike azoknak a politikai elhatározásoknak, miket felesége kedvéért sem változtatott meg, természetes fiának trónra emelése. Az országban nem volt népszerű. Ezt több nyilatkozat megőrizte. Maga Mátyás is megírta apósának. S megírta azt is, hogy a királynő nem is igyekszik ezt megváltoztatni. A közhit szerint - amit Heltai jegyzett fel - Mátyás az iránta való „lankadásában hagyott fel a török elleni tusakodással”, ő miatta változott meg erkölcseiben,

„asszonyiálkodni kezde”, azaz asszonyi befolyás alá került, - amit a magyar sohsem értett meg és tűrt, - s míg házassága előtt „kegyelmes és szelíd erkölcsű vala”, most büszke lett, csak pompára, fényűzésre és idegen szokásokra volt gondja. Azt Bonfini is elismeri, hogy a nápolyi királylány kedvéért megváltozott a királyi udvartartás, a királyhoz „nehezebben lehetett bejutni, alattvalóival többé nem érintkezett annyiszor”, vesztett közvetlenségéből, s vesztett népszerűségéből is. Pedig Beatrix hatása csak külsőséges volt. Az udvar természetesen más lett az ő asszonyi kezében, mint a legényéletet élő özvegy király alatt volt. Szilágyi Erzsébet nem az udvarban, hanem a maga birtokain élt mindig. Az olasz hatás erősödött, s fokozódott a híres műpártolás, pompa, renaissance ragyogás is. De mindennek nem kezdete, még kevésbé egyetlen oka volt Beatrix megérkezése. Mátyás udvarának olaszos renaissance jellege, - melynek kereteit, mint látni fogjuk, erős magyar, „szittya” tartalom töltött meg, - műpártoló tevékenysége, építkezései, könyv- és műkincsgyűjtése ekkor már virágjában állottak, a szeretett asszonynak való bőkezű udvarlás csak teljes érettségre segítette. Beatrixnak semmiféle döntő szerepe nem volt Mátyás életművében.

Mindössze annyi, hogy hozzájárult lerombolásához, megértés, együttérzés és szeretet nélkül ura messzenéző és forrón dédelgetett tervei és vágyai iránt, hiú önzésből és nagyravágyásból. A királynak „felesége iránt érzett halhatatlan szerelme”, melyet megindító nyíltsággal vall meg a pápai udvarhoz intézett egy levelében, élete tragédiájának egyik mozzanata. Valódi dráma az ő élete, szövevényéből nem hiányzik a szerelmi csalódás véres szála sem.

Csalódás volt fia is. Ez a kedves, jólelkű, szelíd, fogékony elméjű és ízlésű fiatalember, ki sajnos arra született, hogy fényűző udvarban, humanisták, írók és művészek körében élje le elvonult, a szépségnek és gondolatnak szentelt életét, nem pedig arra, hogy kemény szívvel és kemény kézzel vívja ki a hatalmat, mit apja és a sors neki szánt. Még azt sem tudta megtartani, amit a szülői gondoskodás már életében kezébe helyezett, hanem puhán engedte földre hullani. Mikor ott állt apja kihűlő teste mellett, oly árvának érezte magát, hogy sírva borult a királynő lábához, könyörögve szeretetéért, majd a főurakhoz és főpapokhoz ment egyenkint, - mint a milánói követ írja, - s kegyébe ajánlotta magát azoknak, kiken uralkodnia kellett volna. Ez a fiú semmit sem örökölt az apjától. Alkalmatlan és méltatlan volt arra a helyre, hová a sors állította, s bármily részvéttel is gondolunk a

szerencsétlen ifjúra emiatt, nem menthetjük fel a felelősség alól, mely az ország pusztulásában őt is, s minthogy ő volt hivatva átvenni a kormányzatot, leginkább őt, terheli.

Mátyás maga mindent elkövetett, ami hatalmában állt, Corvin János utódlásának biztosítására. Ebben éppen oly határozott, céltudatos és következetes volt, mint bárminő politikai tevékenységében. Nevelését maga irányította, ez a lehető leggondosabb volt és tervszerűen királyi nevelés. Maga mellett tartotta királyi tiszte gyakorlása közben is, hogy beletanuljon. Igyekezett megkedveltetni minden tényezővel, melytől sorsa függött. Nemcsak magán- és családi birtokait ruházta rá, hanem a királyi javakat is kezére adta, s így az ország legnagyobb vagyonát és hatalmát. Méltóságban is magasra emelte a herceget s trónjai örökösének is nyilvánította. Nem törődött felesége ellenzésével, s embereit is megeskette, hogy fiát fogadják el királyukul. Ám egész szorgossága, egész erélyének és diplomáciai ügyességének latbavetése hasztalan volt. Megtört szándéka a hiú asszony és a hűtelen szolgák akaratán s a gyámoltalan fiú akaratlanságán. Tehetetlenül hagyta, hogy kijátszák, s tétova kezéből az a Kinizsi Pál ütötte ki a már csorba fegyvert, akit apja emelt ki a porból. Megalázkodott, hogy életét megmentse, s megvonta magát a családi birtokokon, átengedve a trónt a nem különb, csak szerencsésebb vetélytársnak. Menyasszonya a milánói Sforza Bianca, kit apja arra szemelt ki, hogy Európa leghatalmasabb trónján üljön fia mellett, most a valóban leghatalmasabbnak nyújtotta kezét, Miksa császárnak, s ő hajlandó volt résztvenni összeesküvésben is, mely a császárnak akarta juttatni a trónt, annak az „ellenségnek”, kit hogy az országtól távol tartson, apja mindent elkövetett. Az egykori trónörökös azonban nem lelte fel a békét semmi megalkuvás árán sem, a viszonyok és a leküzdhetetlen elégedetlenség újabb és újabb bonyodalmakba sodorta, míg végre 1504-ben elérte a halál. Két kiskorú gyermeke hamarosan követte, s ezzel a „szent Hunyadi-háznak” írmagja sem maradt.

Páratlanul komor tragédia bontakozik ki Mátyás király életének tanulmányozója előtt. Ennek a tragédiának nem az a lényege, hogy mindenki ellene volt, nem az, hogy mindenki hűtelenné vált hozzá, nem az, hogy nagyszerűen épített életműve csonkán omlott össze, hanem az, hogy az az áramlat sodorta el, melynek hullámán maga is felemelkedett és élén hajózott.

Mátyás nemzeti király, a nacionalizmus embere. A nacionalizmus emelte trónra és az ő egész életét a nacionalizmus irányította. Nemzeti politikát űzött. Ám ez a nemzeti politika beleütközött egyrészt idegen nemzetek, másrészt a maga nemzetének nacionalizmusába. Csak ő ismerte fel a nemzetek valódi érdekét s a követendő politikát; azok, kiknek javára terveit kigondolta és cselekedeteit végrehajtotta, nem értették meg, a nemzet elleni merényletnek fogták fel tevékenységét, ellenálltak és amint tehették, feladták az ő törekvéseit. A császári koronát nem nyerhette el a németek nemzeti öntudatából fakadó tiltakozása miatt, de ugyanez a nemzeti érzés tiltakozott saját országában is nagyratörő tervei ellen, mert azt tartotta az ország, hogy ezek veszedelmére vannak, nem egyeznek a nemzet valódi érdekeivel, s miattuk ezeket a valódi érdekeket hanyagolja el királyuk. Módszereit, melyekkel terveit végbe akarta vinni, s melyekkel az egységes, erős magyar nemzetet ki akarta formálni, szintén félreértették, zsarnokságnak s a nemzeti akarat és méltóság megcsúfolásának érezték. A nemzet ellenségesen állott szembe legnemzetibb királyával; mikor erős keze kihűlt, éppen az ellenkező irányba fordították a kormányt és végveszélybe vezették az országot.

A tragédia legsötétebb mozzanata pedig az, hogy Mátyás politikája, melyet országának jól felismert érdekei szerint, a legcélravezetőbb eszközökkel folytatott, a maga befejezetlenségében valóban országa ellen fordult. Ha be tudja fejezni, vagy van, aki folytassa, Európa jótevőjeként emlegettetik. De így, félbemaradva, a nagy kritikust, Vitéz Jánost látszik igazolni.

Valóban, összes szomszédjai Magyarországra rohantak és gyűlöletüket töltötték rajta, mit az imperiálista király keltett ellene. S miközben az eszközi jelentőségű nyugati vállalatai foglalták le, oly nagyranőtt délen a legnagyobb ellenség, a török, ki ellen a nyugati politikát is felvette, hogy harmincöt év múlva ellenállás nélkül nyomul Magyarország szívébe és a birodalom, melyért minden történt, tehetetlenül semmisül meg. Mátyás halála és utódtalansága egész életművét visszájára fordította, a félbemaradtság irtózatos végzetével. Ez az ő valódi tragédiája.

A török elhanyagolása az a vétek, melyet a korabeli közvélemény, az utókor - még legnagyobb csodálója, Zrínyi Miklós is - s a jelen kritikája leginkább terhére ró. Az a vád ellene, hogy hűtlenné vált az ősi magyar hivatáshoz és politikához hatalomvágyból, nem is gondolt arra, hogy erejét, bárhogy is megnövelné, a török ellen fordítsa, a török elleni

fogadkozásai nem őszinték, pusztán diplomáciai fogások, melyek valódi szándékait leplezik s elsősorban arra valók, hogy egyrészt az elégedetlen hazai közvéleményt megnyugtassa, másrészt a pápa rokonszenvét megtartsa, s végül, hogy bármikor hivatkozhasson a védőbástya szerepének díszére s visszaélhessen vele. Igaz-e ez a vád? Alaposabban meg kell vizsgálnunk, mert ez a döntő pontja Mátyás történelmi megítélésének és méltatásának.

Való, hogy az első évek, s főként a II. Pius-féle vállalkozás meghiúsulása után inkább csak védekezésre szorítkozott, bár többször megmutatta Magyarország erejét az ellenségnek. De hogy az ősellenségnek mindvégig a törököt tartotta, arra már az az egyetlen tudósítás is fényt vet, amit Galeottonál olvashatunk, hogy a király lakomáin az énekmondók a török-harcokról zengtek legtöbbször. S még Heltai is úgy tudja, hogy egy török követségnek kijelentette, „olyan törvénye van Magyarországnak, hogy soha a magyar király frigyet nem tehetne a törökkel, merthogy természet szerint való ellenségek volnának a keresztyénségnek”. Igen jellemző az a levél, amit akkor intéz a pápához, mikor az a huszita Podjebrád megfenyítésére szólítja fel. Mátyás voltaképpen ezzel keveredett a végeérhetetlen nyugati bonyodalmakba. „Én magamat egészen felajánlottam római szentszéknek és Szentségednek. Mindazt, amit Isten és az ő földi helytartója nekem parancsol, bármilyen nehéz vagy veszedelmes legyen, mint üdvösét és szentet, félelem nélkül fogom végrehajtani; főképpen mikor szent hitünk oltalmáról, a hitetlenek megfenyítéséről van szó... Akár a csehek, akár a törökök ellen legyen szükség Mátyásra, őt és országát mindenkor készen találja Szentséged.” „Ezt a háborút nem kevésbé szentnek tartjuk, mint azt, amit régtől fogva a törökök ellen viselünk”, jelenti ki a hadjárat kezdetén kibocsátott kiáltványában.

A cseh-kérdést négy év múlva, 1475 elején zárta le az olmützi békével, s ekkor bejelenti az országgyűlésnek, hogy teljes erejével a török ellen fordul. E királyi irat őszinteségében annál kevésbé van okunk kételkedni, mert valóban a tényleges helyzetet jellemzi és a rákövetkező tettek is igazolják.

„Immár a csehországi háborút, amit akaratunk ellen, azoknak a tanácsára és akaratából, akik akkor tanácsunkban és intézkedéseinkben részt vettek, úgyszintén a császár felszólítására, a vele fennálló szerződések kötelező erejénél fogva s az apostoli szentszék parancsának hódolva, a mai napig végtelen fáradsággal viseltünk, s amelyből, ha becsületünk sérelme és országunk veszélyeztetése nélkül tehetjük, már korábban szívesen

kibontakoztunk volna, hosszú fegyverszünet megkötésével befejeztük, s reméljük, hogy attól örök békesség megállapításával végképpen megszabadulunk.”

Ez az okmány bepillantást enged a király diplomáciájába is. Nagy politikai koncepciójának előnyére vált a cseh-ügy, abba kitűnően beleillett, de abban a szerencsés helyzetben volt, - s ezt jól ki is használta, - hogy mások felkérésére hivatkozhatott, s a magyar urak szemébe, kik pár éve még Vitéz János összeesküvő társai voltak, gúnyosan vághatta, hogy az akkori tanácsosok, tehát éppen Vitézék javaslatára bocsátkozott ebbe a dologba.

„Ezek után - folytatja - arra határoztuk el magunkat, hogy országunk óhajtását és a mi saját régi vágyunkat meghallgatva, a mi és országunk természetes ellensége, a török ellen fogunk fegyvert, Isten segítségével rajtuk oly módon állunk bosszút, hogy többé a nekünk okozott károkon ne örvendezhessenek.” Minden eddigit fölülmúló hadikészülődést kezd, s kétségtelen, hogy a rendek is áldozatkészek, ám kikötik, hogy a megajánlott adókat „semmi más célra, egyedül a törökök és szövetségeseik ellen indítandó háborúra szabad fordítani.” A pápai udvarba küldött követe arra hivatkozva kér segítséget, hogy a török Itália, Róma ellen készül, s biztosan eredményt ér el, ha az egész kereszténység össze nem fog. Itália sem meghódíthatatlan. Kéri a pápát, hasson oda, hogy mindenki megbéküljön vele és együtt induljanak a közös ellenségre. A készülődésnek kellő lélektani hatása is volt. A moldvai vajda kész ismét elismerni a magyar korona főhatóságát, Perzsia fejedelme szövetséget ajánl és a török császár hosszú fegyverszünetet javasol előnyös feltételekkel. Ha Mátyás valóban vonakodott volna a török kérdés rendezésétől, s erejét nem akarta volna dél felé pazarolni, most kényelmesen megtehette volna, tisztességes külszín alatt. Ha csak éppen biztosítani akarja az ország közvetlen határát, ezt most minden áldozat nélkül elérhette volna. Ám ő azt a választ adja a szultánnak, hogy „harcolni fogok, ha életemet kell is feláldoznom. Tudja meg a világ, hogy a kereszténység megmentése nem rajtam múlt”, ismétli a tíz év előtt a pápának küldött keserű izenetet. Segítséget azonban nem kap; azon pedig nem lehet csodálkozni, ha a maga ereje nem elegendő olyan nagyarányú vállalatra, mint amilyet tíz éve a pápával tervezett. Most csak Szabács várának megvétele a cél, de ezt el is éri, s ezzel alkalmat szolgáltat az első ránkmaradt magyarnyelvű epikus mű megszületésére. Ilyenek lehettek azok az énekek, melyeket lakomáin

hallgatott, mint a „Szabács viadala”. 1476 márciusában azzal tért vissza Budára, hogy kormányzati ügyeinek elintézése után folytatja a hadjáratot. Ebben semmi okunk kételkedni. Szándékát azonban nem hajthatta végre, mert Frigyes császár fondorlatai, miket megbuktatására szőtt, ismét nyugatra kényszerítették, s ezzel kezdetét vették osztrák hadjáratai.

Ezeknek az éveknek, amikor úgy látszott, teljesen szakított a hagyományos magyar politikával és lemondott a török megtöréséről, van egy nagy figyelmet érdemlő mozzanata. 1483-ban felajánlja, hogy az általa elfoglalt osztrák területeket a pápa kezére bocsátja, s ő tartsa addig, míg a császár megfizeti régi tartozását és kieszközli a birodalmi gyűlésben tízezer lovas kiállítását a török ellen. Akkor pedig a területek visszaszállhatnak a császárra. A feltételek íme igen előnyösek voltak a szorongatott császárra nézve, s túlzás volna arra gyanakodni, hogy Mátyás a tényleg bekövetkezett visszautasítás reményében tette ajánlatát. A jelek inkább arra mutatnak, hogy hajlandó minden előnyét feláldozni, ha össze tudja hozni a török elleni szövetséget. Ez pedig csak úgy érthető, ha elhisszük, hogy előnyeit is a végső cél, a török leküzdésének érdekében kereste.

Mellőzve Mátyás apróbb vállalatait a török ellen, mellőzve a szakadatlanul megismétlődő hangoztatását a török elleni hadjárat tervének, még azt az esetet is mellőzve, mikor 1481-ben az ő seregei szabadítják fel a délitáliai Otrantót a török megszállás alól, - s ez igazán nem az ő országát fenyegette közvetlenül, - most csak a Dsem-ügyet nézzük meg közelebbről.

Dsem II. Mohamed ifjabbik fia volt, s mikor a szultán meghalt, az udvar egy része vonakodott legidősebb fiát, Bajazidot elismerni örökösül, azzal, hogy Mohamed nem volt még szultán, mikor ő született. A testvérháború Bajazid győzelmével végződött és Dsemnek menekülni kellett. A zavarok kitűnő alkalmat kínáltak és Mátyás azonnal lecsapni készült. Erre a török herceg párthíveinek küldöttje is felhívta, ki közölte vele, hogy ha Dsem sereg élén a birodalomban megjelenne, nyert ügye volna. Dsem maga is segítséget kért az európai uralkodóktól, így Mátyástól is. Mátyás azonnal felajánlotta segítségét. Nyilatkozatai szerint nemcsak hálájára számított, ami a további támadásokról és hódításról való lemondásban nyilvánulhat meg, hanem arra is, hogy sikerül a keresztény hitre téríteni s ilyen módon szüntetni meg a pogány veszedelmet. A régi magyar királyok missziós hivatását élesztette fel. Terveit elősegítette egy különös és a korbeli viszonyokra rendkívül jellemző körülmény. Mátyás azt közli egy levelében a pápával, hogy a szultánfi az ő unokatestvére, mert a törökök egy erdélyi

beütés alkalmával elrabolták nagyanyjának testvérét, ezt a szultán feleségei közé vette s tőle született Dsem herceg.

A herceget udvarába hívja, ez azonban nem tehet eleget a meghívásnak, mert a johannita lovagok egy franciaországi várában őrzik. A menekülő ugyanis Rhodos-szigetére futott a jo-hanniták védelme alá, s innen intézte segélykérését az európai udvarokhoz, így Mátyáshoz is. Ám a velencei köztársaságnak kellemetlen lett volna a háborús bonyodalom a Földközitengeren, Bajaziddal sikerült biztosítani a békés állapotot, ezért rávette a rhodosiakat, hogy Dsemet Franciaországba szállítsák és veszélytelenné tegyék. Mátyás kérése, hogy „vérrokonát” udvarába bocsássák, süket fülekre talál. Az meg éppen nem lett volna ínyére Velencének, ha ez a nagy ütőkártya Mátyás kezébe kerül. Az olasz államok közül egyedül Velencével volt rossz viszonyban. A köztársaság nemcsak Dalmácia és az Adria birtokáért vívott hagyományos harcot a magyar birodalommal, hanem most északi határain is a magyar király súlyát érezte Mátyás osztrák hódításai folytán. Velence mindent elkövetett egész uralkodása alatt tervei meggátlására és megbuktatására. Ez annál terhesebb volt Mátyásnak, mert Velence jóviszonyban volt a pápai udvarral, s ezzel, tudjuk, ő is szilárd barátságban akart maradni minden körülmények között. Velence most is elérte, hogy Dsemet nem adták a magyar király kezébe, hanem Rómába szállították, hogy ott maradjon mindaddig, míg az összes keresztény hatalmak közös háborúja visszaviszi Isztanbulba. Ez a szövetséges háború természetesen sohsem indult meg, de Mátyást elütötték a szultánfi személyében kínálkozó alkalomtól, úgyhogy ő megegyezett Bajaziddal öt évi fegyverszünetben, közölve a keresztény hatalmakkal, hogy a maga erejére hagyatva támadó hadjáratra nem vállalkozhat, tehát addig, míg Európa észretér, kénytelen ilyen módon óvni magát a török támadásoktól.

Ám Dsemmel kapcsolatos terveit élete végéig nem adta fel. Van egy rendkívül fontos szóbeli nyilatkozata, mit egy évvel halála előtt, 1489 januárjában tett a pápai követnek, s ezt a követ nagy szerencsénkre legott írásba foglalta.

Ebben az időben súlyosabb nézeteltérése volt a pápai udvarral, az egyetlen életében. VIII. Ince szövetségben állott Velencével Mátyás apósa, a nápolyi király ellen, viszont Mátyás apósát támogatta. Hogy Velencét gyengítse, védelmébe vette vetélytársát, Anconát, viszont ez a város pápai hűbér volt. Emellett a királyi kegyurasági kérdésben is ellentétben állottak. A pápa

kedvező meghallgatás esetén közbenjárást ígért Velencénél s a török ellen indítandó háború szorgalmazását, végül Corvin János trónörökösségének elismerését is jelezte, mikor üdvözölte eljegyzése alkalmából s óhajtását fejezte ki, hogy „férfivá növekedvén az ősi és atyai dicsőség méltó örökösévé váljék.”

Mátyás hálával fogadta a pápa jókívánatait, az ő, gyermeke és az egész ország hódolatáról biztosította, s arról is, hogy ha az európai hatalmak melléje állanak nagy vállalatra, kész felbontani a békét a törökkel. „Életének és erejének hátralévő részét örömmel fordítja a szent vállalatra, melyért épp oly szép élni, mint meghalni.” Végül minden vitás ügy előzékeny elintézésére való hajlamát nyilvánította.

Ám úgy látszik, az első kihallgatás után olyan híreket kapott, melyek lényegesen megváltoztatták hangulatát. Maga elé hivatta a legátust, kit trónon ülve, oldalán feleségével és egész udvara jelenlétében fogadott, komor arccal s le sem ültetve, egy hosszú beszédet intézett hozzá. Ez a beszéd mintegy végigpillant egész pályáján s egy számadást nyújt be a kereszténység fejének, nagyon keserű számadást. De nemcsak ezért érdemes áttekinteni, hanem azért is, mert plasztikusan tárja elénk Mátyás egyéniségét is. A legátus jelentésében meg jegyzi, hogy enyhítette a kifejezéseket, de azt is, hogy „indulatosan, mintegy dühöngve beszélt, úgylátszott, mintha szájából, orrából és szemeiből lángözön tört volna elő”. S ha ismerjük Bonfini feljegyzését is, hogy Mátyás „erős kifejezéseket indulatrohamaiban szívesen és fokozva használt”, magunk elé tudjuk idézni a jelenetet.

„Valamint egykoron boldog emlékezetű atyám, úgy én is kora ifjúságom óta a kereszténység és a szentszék buzgó oltalmazásában nőttem fel. Hadjárataim alatt, a temérdek pénzáldozatról nem szólva, számos jóbarátomat, rokonomat, nagybátyámat is elvesztettem. Sebek borítják testemet, s csak én tudom, mennyi fájdalmat okoznak azok most, törődött koromban. Az egész világ előtt köztudomású tény, hogy mit tettem, milyen harcokat vívtam a kereszténységért. És míg mindig kész voltam fegyvert ragadni a török ellen, bármikor szólítottak fel a szentszék és követei, békességet beleegyezésük nélkül sohsem kötöttem. Ha kitartásommal a török előnyomulást meg nem akadályozom, több tartomány még mindig az átkozott ellenség kezén volna. Biztosíthatom, követ úr, a magyarok önfeláldozó vitézsége nélkül Olaszország és a szentszék sorsa rég el volna döntve.”

Hivatkozik a csehországi vállalatra, melyet a pápa óhajára indított s mely szintén nagy áldozatokkal járt:

„Veszedelmek, fáradalmak, költségek, továbbá magyar királyságom dicső férfiai oly áldozatok, mikkel tíz Csehország értéke sem ér föl”. Ennek fejében a pápa nem tartotta meg ígéretét és a lengyel Ulászlót ismerte el cseh királynak, holott ígéretet tett, hogy csak őt ismeri el. „Következett a törökök betörése Itáliába és Otranto megszállása. Ezen alkalommal is, Őszentsége Sixtus pápa egyszerű levelére haladéktalanul válogatott vitézek csapatát küldtem Otranto visszafoglalására s csak akkor hívtam vissza, midőn Itália békéjét biztosítva láttam. Ezen vállalat összes költségeit saját erszényemből fedeztem. Pedig ha Otrantót az ellenség kezéből ki nem ragadom s ha azonfelül a török császár halála be nem következik, Otranto elfoglalásának következményei súlyosan nehezedtek volna a szentszékre és egész Itáliára.” Hivatkozik arra az esetre is, mikor a pápa egy fellázadt vezére a törökkel kötött szövetséget és behívta Itáliába. Ekkor is felajánlotta segítségét, s „ennek puszta híre elegendő volt a veszély elhárítására; a török hajóhad, mely erős sereggel megrakva készen állott a támadásra, rögtön felhagyott tervével. Ennyi veszedelem kiállásáért, ennyi fáradság és költség viseléséért vajon mi volt jutalmam? - veti fel a kérdést. - A jutalom ez volt”, kezd hozzá keserűen, fokozódó indulattal.

„Őszentsége tudta jól, milyen hő vággyal óhajtom, hogy a török császár testvéröccse, Dsem herceg kezeimbe kerüljön. Ezt mind ő maga, mind számos török országnagy kívánta. Ő ugyanis vérrokonom, mert nagyanyám testvére török rabságba jutván, a török császár felesége lett s tőle származik a mostani császár és Dsem herceg. Ennek hívei biztosítottak afelől, hogy velük karöltve a mostani császárt könnyűszerrel a Kaukázusba szoríthatom vissza. Azt a reménységet is táplálhattam, hogy a törököket a keresztény hitre téríthetem, vagy legalább kedvező mederbe vezethetem az ügyet. Mindezek ellenére törekvéseimben Őszentsége nem támogatott, kérésemet nem hallgatta meg. Sőt ellenkezően, úgy járt el, mintha tekintélyemet és dicsőségemet irigyelné. Nem érte be azzal, hogy ellenségeim ösztönzésére a francia királyt a török herceg kiszolgáltatásának megtagadására intette. Saját követemet, a váradi püspököt, akit Franciaországba küldöttem, árulásra késztette, arra bírván őt, hogy a török hercegnek a szentszék részére leendő kiszolgáltatása érdekében működjék. A francia király legelőkelőbb tanácsosainak leveleiből ismerem őszentsége

eljárásának indító okait. A szegény török herceget a velenceieknek akarja átadni, mert néhány százezer aranyat kínálnak érte.

„És ne higyje, követ úr, hogy a velenceiek a kereszténység közös javára akarják felhasználni. Éppen nem. Át akarják adni bátyjának, hogy ezen az úton egyetmást visszaszerezzenek, amit pulya asszonyok módjára elvesztettek, azután pedig engem és a nápolyi királyt bizonyos kellemetlen dolgokkal lephessenek meg.”

Látjuk magunk előtt a királyt, előrehajolva trónján, amint egyik képe ábrázolja, a Bonfini által feljegyzett tág oroszlántekintetet meresztve a legátusra, metsző gúnnyal sziszegve, azután a felháborodás dühös ordításában törve ki, majd ismét a fenyegető csúfondáros hangra térni át a leleplezett fondorkodók felé. A folytatás már megint a helyzet teljes ismerőjének tárgyilagos fejtegetése, de benne van a szakértő fölénye is, akit nem lehet áltatni. S az indulat izzik tovább.

„Úgylátszik, mintha Őszentsége azt állítaná, hogy a velenceiekkel szövetkezve a török ellen háborút akar viselni. De tenger felől a törökök megtámadhatatlanok. És a velencei hajóhad ugyan vajon miféle dicsőséges, kiváló tetteket mívelt ekkorig a kereszténység javára? Kizárólag a velencei érdekek szolgálatára áll az s arra használtatik, hogy fegyvert, szerszámot és egyéb árucikkeket szállítson a kereszténység ellenségeinek. A velencei bevitelből a törökök több hasznot húznak, mint fél birodalmuk jövedelmeiből. És ennek ellenére a velenceiek, akik lelkiismeretlenebbek a töröknél, Őszentsége előtt nagy becsben állanak. Pedig számos idegen várost, tömérdek egyházi vagyont bitorolnak, az egyházi büntetéseket és tilalmakat semmibe sem veszik, s még kérkednek is vele. És az ő tanácsukra tagadja meg tőlem Őszentsége a török herceget, habár jól tudja, hogy csak a magyarok képesek sikerrel harcolni a törökök ellen. Egyszóval a velenceiek most a szentszék tanácsadói és szövetségesei; ők uralkodnak Őszentsége nevében, - gúnyolódik, majd ismét kitör: - Engem ellenben, másokkal együtt, félreismer Őszentsége, kigúnyol, s mikor közeledünk feléje, eltaszít. Sőt - folytatja és »fokozza« kifejezéseit egészen a legsúlyosabb sértésig - ennél is tovább megy. Mivel a velenceiek azzal vádolnak, hogy az anconaiakat a szentszéktől való elszakadásra indítom, a velenceiek kielégítése végett, hozzá küldött követeimet be sem várva, Ancona városát egyházi átokkal sújtotta Őszentsége, azonfelül rabló és zsaroló hadjáratokkal zaklatja.”

Ha a szavakat nem is, de a mondanivalót lehet még fokozni azzal a fehér lánggal lobogó dühvei, melyet nem egy előtte álló feljegyzett, kinek feje felett elzúgott a vihar, s mely olyan villámokat is szórt, mint az ütés, ami az esztergomi érsek tisztes arcát érte egykor.

„Továbbá, szintén a velenceiek kedvéért, Őszentsége fogadta a római király követeit. Bár ígéretet tett nekem, hogy nem bocsátja őket színe elé, s bár tudja, hogy a jogtalan és szokatlan módon létrejött királyválasztás megsemmisítésén fáradozom, meghajolt a Velence által gyakorolt nyomás alatt. És ezen szánalmas eljárás következtében a római király követei azzal dicsekednek, hogy a császár életében most már nincs mit kívánniuk a szentszéktől."

„De még ezzel sincs a lelkiismeretlen sérelmek hosszú sora lezárva. Mindinkább meg kell erősödnöm abban a hitemben, hogy a szentszék ígéretei üres szavak. Miként már említém, ünnepélyes ígéretet bírtam, hogy a szentszék cseh királynak nem tesz meg mást kívülem s nem ismer el. Ezen ígéretről megfeledkezve, tekintélyem csorbulásával nem gondolva, Őszentsége az újonnan megválasztott cseh királyt azzal, hogy követeit maga elé bocsátotta, elismerte és megerősítette. Ezen esetben a leggyalázatosabb az, - vet el minden féket a tajtékzó düh, - hogy Őszentsége megerősítette azt a királyválasztást, amit ő előtte Sixtus pápa megsemmisített, a választókat mint eretnekeket átokkal sújtván. A pápai szék kedvezései által felbátorított cseh király, ki előbb alattvalóm volt s Sziléziában nem állott utamba, most ellenem kezdte lázítani sziléziai és morvaországi alattvalóimat. Ha én nagy sebesen nem indítok erős hadat Sziléziába és Morvaországba, e két országot bizonyosan elveszítem és területén az eretnekség emelkedik uralomra" -veti szemére a pápának a keresztény király.

„Mindezen bajok Velence mértéktelen pártolásának a következményei - tér vissza a vezető motívum. - A német és cseh követeket csak azért fogadta Őszentsége, mert azok Velence érdekét pártolják és ellenem dolgoznak."

„De lássuk még egyebekben is Őszentsége cselekedeteit," -gúnyolódik, majd a püspöki székek betöltése körüli ellentétek és az anconai kérdés felpanaszlása után levonja a következtetést: - „Sokat kellene még szólanom, ha mindazon eseteket fel akarnám sorolni, melyekben őszentsége megsértett. Ezekből tisztán látom, hogy őszentsége nem jóindulatot, hanem inkább gyűlöletet táplál irántam."

És most következnek a fenyegetések.

„Azonban ám cselekedjék Őszentsége tetszése szerint, folytassa ellenséges magaviseletét. Nékem az mindegy! Biztosítom, hogy királyságom érdekeit a kellő eréllyel és tapintattal megoltalmazom. Ám tagadja meg tőlem Őszentsége mások kedvéért a török herceget, én kötelességemet teljesítem. Ha majd a velenceiek megkapják áldozatukat, s a veszedelmek tüze fellobog, megmutatom, hogy nem tartozom a föld legutolsó hatalmai közé. Akkor aztán a szentszék, Itália és az egész kereszténység érezni fogja a török herceg feláldozásának következményeit. Én egész biztossággal állíthatom, hogy a törökök senkivel sem óhajtanak inkább békét kötni, mint velem, s hogy a békekötésből senki annyi hasznot nem húzhat, mint én. Ezekből Őszentsége, megértheti, mi következik be, ha majd a török herceget Velencének kiszolgáltatta. Végül kijelentem, hogy a követ úr kívánságait nem teljesíthetem.” S aztán mégegyszer odavág a pápának, hogy mikor Ancona Milano vagy Velence védnöksége alá helyezkedett, azzal nem törődött, mert „ezen államokra Őszentsége nem volt oly féltékeny, mint rám!”

A legátus igyekezett a felindult királyt higgadtan megnyugtatni, noha az az ő válasza alatt is fenyegető pillantásokat vetett rá, nagyokat sóhajtott, heves mozdulatokat tett, „szilaj ló módjára viselkedett”. Kijelentette neki, hogy a pápa senkit annyi kitüntetéssel nem halmozott el, mint őt, mert tudatában van a nagy teljesítményeknek, melyeket dicső atyja és ő is a kereszténységnek tettek, megmagyarázta a felpanaszolt cselekedeteket, igyekezve kimutatni, hogy azok nem irányulnak Mátyás ellen, közölte, hogy a török herceget a pápa senki kezébe nem akarja adni, mert úgy tartja illőnek, hogy mivel az egész kereszténység által megindítandó háborúban hivatott nagy szerepre, az ő, a kereszténység fejének kezében legyen. Ilymódon az irigységnek és egyenetlenségnek is útját vágják. „Ha pedig utóbb a háború folyamán kívánatosnak mutatkoznék, hogy őt más valaki vegye át, ez csakis Felséged lehetne, kit hadvezéri képességei, kivívott győzelmei és Magyarország helyzetének előnyei a hadi munkálatok vezetésére leghivatottabbá tesznek.” Majd tiltakozik az ellen, mintha Velence valami különösképpen lekötelezte volna a pápát, s azzal zárja, hogy „legyen nyugodt Felséged, Isten, ki őszentségét a kereszténység élére állította, képessé fogja őt tenni a kereszténység egységének és összetartásának megszilárdítására”. A király ugyan váltig azt ismételgette, hogy „Őszentsége az ő vesztére Velencének akarja kiadni a török herceget”, de mindenesetre jellemző, hogy a pápai követ azzal akarja lecsillapítani,

hogy a magyar királynak mint a kereszténység védőjének kijáró különös pápai kedvezést hangsúlyozza és azt, hogy egyesíteni fogja a kereszténység erejét a török ellen, a vállalat vezére pedig a király lesz.

Ő azonban, úgylátszik, szilárdan hitte, hogy a pápa Velence kezére akarja adni Dsemet, s nem hagyott fel tervével, hogy ő kapja meg. A legátus Beatrixhez fordul, de a királynő meddőnek tart minden közbenjárást, míg Mátyás gyanúját el nem oszlatják tettekkel, mégpedig Dsem kezére adásával. A királynő szerint férje egészen búskomor s annyira fel van zaklatva, hogy „se nem alszik, se nem eszik”. „Az Istenre kérem, - mondja a királynő - óvakodjanak a török herceget Velencének kiszolgáltatni. Ha ez megtörténnék, nagy botrány keletkezhetik. Ismerem a királyt, tudom, mire viheti a kétségbeesés. Ellenben ha ő kapja meg a herceget, három hónap alatt kiűzi a törököt Konstantinápolyból.”

Mikor erőszakos fellépése, mit a legátus előtt még többször megismételt, nem vezetett célhoz, engedékenységet mutatott, s követet küldött a pápához, mégpedig nem főpapot, sem külföldi humanistát, kiket előszeretettel alkalmazott diplomáciai szolgálatban, hanem világi magyart, személynökét, Drágfi Tamást. Ennek feladata volt, hogy a pápát elhajlítsa Velencétől és szoros szövetségbe vonja a magyar királlyal egy nagy török elleni vállalat érdekében. Közben a pápa is elküldte válaszát Mátyás szemrehányásaira, melyeket legátusa közölt vele, s bár a pápa fenntartotta, hogy az ő részén van az igazság, Mátyás az, aki jogtalanságokat követett el, míg ő semmiben sem vétkes Mátyással szemben, a király lemondott a vitáról, sőt kinyilvánította, hogy „most is újból kész vagyok Őszentsége parancsára a kereszténység oltalmára fegyvert ragadni. Minden időben hőn óhajtottam, hogy a törökök ellen nagy hadjárat létesüljön. És ha ellenségeim nem állanak utamban, a keresztény világ meglátta volna, mit tudok tenni. Nem tagadom, gyakran sürgettem, hogy a kereszténység közjava érdekében szolgáltassák ki nekem a török herceget, de hálával tartozom őszentségének azért, hogy a közjó és az egyetértés érdekében magánál tartja. Teljes hitelt adok a követ úr előterjesztésének”, jelenti ki. Hajlandó Velencével is megbékülni, noha az a magyar korona tartományait bitorolja és zaklatja, ha Velence is jószomszédként viselkedik. A végén a pápa minden kívánságát kész teljesíteni és a legátus elragadtatottan jelenti urának, hogy bölcsesége „dühöngő oroszlánból a pásztor szavát követő jámbor báránnyá változtatta Magyarország királyát”.

A pápa ráveszi Velencét az egyetértésre, s a signoria követe közbenjárását is felajánlja a császárnál, hogy azzal is helyreálljon a béke és végre megszülessen a keresztények egysége. A király terveit és egész gondolkozását fényesen igazolja az, hogy kapva kap az ajánlaton. Szószólója keserűen és vádolóan sorolja el a császár ellen vámjait, de végül mindent elfogad: „Őfelsége, mivel csakis a békesség biztosítására indított a császár ellen háborút, Őszentsége és a velencei szenátus biztatására kész mindent visszaadni a császárnak, amit tőle elfoglalt, ha viszont a császár az utolsó békekötés feltételeit pontosan betartja... Azután békességben kíván vele élni és atyja gyanánt fogja tisztelni. Mert királyunk Őfelsége a szenvedett sérelmeknél és károknál még inkább azt fájlalja, hogy megfosztatott a kedvező alkalomtól, mely a törökök ellen indítandó háborúra nyílt. Amint a császárt legyőzte, a törökök fölött is diadalmaskodott volna. Bocsássa meg Isten a császárnak, hogy míg önmaga romlását is előidézte, a királyi Felségnek dicsőségét irigyelve mintegy kezeiből ragadta ki a diadalt a kereszténység ellensége fölött."

Örömmel veszi a császár fiának, Miksának közbenjárását. Miksával kölcsönös meleg rokonszenv fűzte őket össze, két lovagkirály csodálata és tisztelete egymás iránt. Meg is egyeztek, sőt szövetségi tervet dolgoztak ki, mit házasságok is megpecsételtek volna. Végre úgy látszott, Közép-Európa vihara elsimul és a király gyermekkori, atyjától örökölt terve, az ősi magyar politika hagyatéka teljesül: Közép-Európa független államainak szövetsége a török ellen fordul. 1489. július 18-án, Úrnapján templomi szószékről hirdetteti ki a készülő békét és a törökök elleni háborút. Ebben a helyzetben fokozott érdek volt, hogy Dsem udvarába kerüljön, s dühöngő fenyegetést és panaszos szelídséget egyaránt latba vet, hogy a pápa teljesítse óhaját. Mintha érezné a közeledő véget, oly türelmetlen. Szeptemberben érkezett a pápa levele az ígérettel, hogy mihelyt a francia király és rhodosi nagymester beleegyezését megkapja, a herceget hozzá küldi. A legátus jelenti, hogy a király kitörő örömmel fogadta a közlést, de kéri az ígéret gyors teljesítését. „Olyan sereget állítok ki, - fogadkozik a legátusnak boldogan, - amilyet a keresztény világ még nem látott. Igazolni fogom, hogy valóban a kereszténység érdekében kérem a török herceget.”

Ezalatt a török szultán követe is Budára érkezett a béke meghosszabbítása végett. A király ezt is felhasználja, hogy nyomást gyakoroljon a pápára és a császárra is. A pápai legátus kérdésére közölte, hogy kénytelen lesz újabb öt évre meghosszabbítani a békét, mert „ha régebben kiszolgáltatják nekem

a herceget, minden áldozatot szívesen meghoztam volna, de a hosszú halogatás kétségbeejtett. És azóta változott a helyzet az egyiptomi szultán és a török császár viszonyában. Nem vagyok elég erős, hogy két ilyen hatalom ellen háborút kezdjek. Most már Őszentsége ám tartsa meg a herceget, vagy adja át annak, akinek tetszik". De a török követség pár hónap múlva bekövetkező haláláig csak egyszer jut színe elé, a tárgyalások nem indulnak meg, ellenben decemberben Kassa városához intézett levelében hangoztatja nagy örömmel, hogy a római királlyal megkötendő béke az egész kereszténység hasznára lesz, mert akkor egész erejét a kereszténység ellenségére irányíthatja. A Miksával való tárgyalásokra fordítja minden figyelmét, mert bár a császár igyekezett az eredményt meghiúsítani, fia nem adta föl szándékát, hogy Mátyással megegyezzen. Mátyás utolsó útjára Bécsbe az ő követei fogadására is indult. Halála aztán mindennek véget vetett. Alakja összeomlott, s Dél és Nyugat fogóként szorult egymásra, tartó vázától megfosztott birodalma összeroppantására.

„Ha ellenségeim nem állanak utamba, a keresztény világ meglátta volna, mit tudok tenni!” Ezt mondja Mátyás a pápa követének, mikor Dsemet kéri, hogy megindulhasson vele a török ellen, s keserűen fakad ki a császár ellen, ki „mintegy kezeiből ragadta ki a diadalt a kereszténység ellensége fölött”. S Mátyás panasza jogos mentség a váddal szemben. Ha végigpillantunk a török elleni kísérleteinek hosszú során, végzetesen ott látjuk nyomában az üldözőket, kiknek támadásai védekezésre és visszafordulásra kényszerítik.

Még uralkodása első évében a déli határról kell visszatérnie a Garai-Újlaki-Szilágyi-liga összeesküvése miatt. Garaiék, kik Frigyest akarták a trónra ültetni, s maga a császár is, a következő években sem engedik nyugalomhoz jutni. Követe, Kosztolányi György fel is panaszolta 1461. február 13-án a Nürnbergben összegyűlt választófejedelmeknek, hogy Magyarország, melyet ha a török elfoglal, Európa többé nem tud ellenállni, hasztalan kér segítséget nyugatról, most épúgy, mint Hunyadi János idején, ki ennek ellenére is, egymagában folytatta dicsőséges küzdelmét. Pedig elsősorban a császár volna hivatva a kereszténység védelméről gondoskodni. Ám ő ahelyett, hogy legalább a török ellen küzdő Mátyást segítené, vagy legalább nem gátolná, még ellene is támad féktelen hatalomvágyában. S valóban nem kezdhet támadást a Balkánon, míg bent az országban és a nyugati határon éppen erre várakoznak, hogy távollétét felhasználva elvegyék országát. De volt dolga a Felvidéken garázdálkodó

csehekkel is. Miattuk volt kénytelen visszatérni 1464-ben eredményes boszniai hadjáratából. Meg is írta a pápának: „Én el vagyok szánva, hogy egész erőmet a katolikus vallás és híveinek oltalmára szentelem, csak szabadságom legyen meg és akadály ne tartson vissza. De ha ez megvan és amaz hiányzik, akaratom ellenére másfelé kell fordítanom figyelmemet. Már most kinyilatkoztatom óvásképpen Szentséged előtt, hogy ha sérelmek által kényszerítve, a hitetlenekre irányzott fegyveremet, szívem fájdalmára, a hűtelen hívők ellen kell használnom s az országom ellen támadókra kell támadnom, ezt senki se vegye rossznéven.” S kéri a pápát közbelépésre, mit „mind az én hódolatom, mind pedig a hit érdeke követel”. A magyar király, mint egykor IV. Béla, most is elismeri, hogy felelősségre vonható az európavédelem elhanyagolása címén, s mint elődje, ő is előadja ugyanazt a mentséget. A II. Pius által indított kereszteshadjárat kudarcáról és Mátyásnak azt követő nagy külpolitikai fordulatáról bőven beszéltünk. A Vitéz-féle nagy összeesküvés a Szávától kényszeríti vissza, s öt év múlva, 1476-ban Szabács megvételével kezdett hadjáratát kell félbeszakítania Frigyes császár miatt, pedig ekkor a pápa különös védelme alatt állt, ki például a Jagellókat átokkal fenyegette meg, ha Mátyást támadásukkal a török elleni háborúban akadályozzák. A császárnak egyáltalában nem lett volna előnyére, ha Mátyásnak sikerül döntő csapást mérni a törökre, mert ez egyrészt felszabadítja a déli határokra súlyosodó nyomást és szabad kezet ad a királynak nyugat felé, másrészt példátlan módon megnövelné tekintélyét és hatalmát; még kevésbé lett volna előnyére, ha Mátyás Ázsiába űzi vissza a törököt, mert akkor övé Konstantinápoly, helyreállíthatja a keleti császárságot saját jogara alatt, s ennek következményei beláthatatlanok. Vagy nagyon is beláthatok. Ezért gáncsolta fiának egyezkedéseit is, ki pedig őszinte csodálatot érzett Mátyás iránt, ez is kedvelte őt, s az „utolsó lovag” és Hunyadi János fia könnyen megérthették volna egymást és nagyszerű közös vállalatokba kezdhettek volna. Erre meg is volt a szándék mindkét félben. Éppen így állandó gáncsvető Velence is, mert ő is félt Mátyás keleti hatalmának növekedésétől. A magyar hatalom a Balkánon kivette volna kezéből a levantei kereskedelem monopóliumát, visszavetette volna Dalmáciából, egyszóval megszüntette volna tengeri egyeduralmát. Velencének a császár volt a természetes szövetségese, annál is inkább, mert a gyenge császár nem volt számára fenyegető, így hát szívesen járt kezére Mátyás ellen. Dsemnek a magyar udvarba jutását is szívósan, minden rendelkezésére álló módon akadályozta, mert ő éppen úgy

komoly fegyvernek tartotta a török trónkövetelőt a török hatalom megtörésére, mint Mátyás. S Európában ebben az időben jobban féltek Mátyástól, mint a töröktől, nagyobb veszedelemnek vélték az ő hatalma növekedését, mint a török előnyomulást. S talán igazuk volt. A török végül mégis kitakarodott, mindössze a Balkánt „balkanizálta” s pusztán Magyarországot tette tönkre, a diadalmas Mátyás azonban, és ha méltó utód kezébe került volna nagy öröksége, ki tudja merre irányítják egész Európa fejlődését. Az államok sokféleképpen látják érdekeiket és sokféleképpen védik, szolgálják. A nagy realista voltaképpen chimerákat hajszolt. Politikai életművének szemlélete ellenállhatatlanul erre a belátásra vezet. Lehetetlen célokat akart elérni. A nacionalizmus idején keresztény összefogásról álmodozik, a nemzetállamok hajnalán birodalmat akart teremteni. Csupa középkori ábránd! Emellett dolgokat és embereket akart önmagukból kifordítani. S maradandó alkotásokat, jövendőt, halhatatlanságot akart olyasmire alapozni, ami halandó: személyére. A végén minden ő volt, ő volt egyedül. Amint az évek során át fonta-szőtte fáradhatatlanul és lobogó aggyal diplomáciai és politikai fonalait, melyek egyre sűrűbben hálózták be egész Európát, sőt Oroszországot is, egyre bonyolultabb szövevény közepén ült s csak ő ismerte már egyedül teljes egészében és minden részletében, csak ő értette, látta célját, a mozzanatok összefüggését, s az egész behálózott világ, környezete is, értetlenül és idegenül nézte e művet és mozdulatait, rossz szemmel, félelemmel, ellenségesen. S mikor kihamvadt az agy tüze és megdermedt a kéz, élettelenül omlott össze az egész csodamű, helyén értelmetlen gubanc maradt, romjaiban csak egy telhetetlen hatalomvágyról és mániákus fondorkodóról beszélve. Csak egy páratlan apparátus maradt, kancelláriák és hadsereg, s csak kémek, ügynökök, követek és szerződések maradtak, rendeltetés, parancs, utasítás, kenyér nélkül. Egy csomó céltalanná vált dolog és élet. Bátran mondhatjuk, hogy Mátyás halálával a világnak egy része elvesztette értelmét és alkatát. Újra kellett épülnie. Az újjáépítést az a hatalom végezte, amely ellen ő egész életében harcolt, s nem az ő céljai szerint, nem a magyar birodalom érdekében.

Halála keserves volt. Hirtelen tört rá, váratlanul, érthetetlen fájdalmakkal. Agóniája három napig tartott, mialatt nem tudott beszélni, csak jajgatott a kíntól, „ordított oroszlánként és kemény tusát vívott a halállal”. Udvara fejvesztve fogta körül ágyát, fia sírt, felesége magából kikelve ráncigálta és kiáltozott rá. Ő csak szemét hordozta rajtuk tehetetlenül, megismerve azt a

gyötrelmet, hogy nem adhat parancsot, nem intézkedhetik s hogy a következő órák, napok és évek, az egész jövendő kisiklott kezéből s azokra maradt, akiket jól ismert. Pedig ekkor már éppen úgylátszott, hogy minden rendbejön. Sikerül a megegyezés Miksával, a török trónkövetelő udvarába érkezik és megindulhat a nagy háború az ősellenség ellen s fiának biztosítani tudja a trónt. Meddő remény volt. A két ország érdekeit és törekvéseit nem lehetett egyeztetni, Beatrix nem adta fel trónigényét, emberei nem váltak különbekké, fia sem keményebbé. Egyedül az ő személye volt akadálya a bomlásnak, amit mindenki várt. Nem csoda, ha gyors halála körül gyanú merült fel. De legenda is a csodajelekről, melyek, mint nagy emberek halálakor szokásos, az ő elmúlását is hirdették. Januárban megdördült az ég, a Duna kiáradt, hogy ha már meghalt az ország védelmezője, a vízáradás védje a török betörés ellen, Budán megdöglöttek az oroszlánok halála napján és minden holló Székesfehérvárra vándorolt, ahol a magyar királyok sírjai állanak.

A nagy személyiség elmúlása, míg a holttest még közöttük volt, megrendített mindenkit. Úgy látszott, készek teljesíteni végakaratát és teljes az egyetértés. A királynő és Corvin herceg anya és fiaként borulnak egymás nyakába, az urak, kiket egyikük vallomása szerint „mintegy a sárból emelt fel”, sírva fogadnak hűséget s mikor a Boldogasszony templomában az oltár elé veti a tizenkét bíborköpenyes páncélos a király dicsőséges zászlait, hangos zokogás tör fel a gyülekezetből.

Ám a varázs hamar eloszlik. Északról és nyugatról türelmetlen kezek nyúlnak elárvult koronája felé. Özvegye kínálgatja magát királyi hitvesül. Csak az áll tehetetlenül, akinek a koronát szánta. Emberei pedig fellélegzenek. Zápolya István nem átallja azt írni két héttel királya halála után, hogy „immár arról elmélkedjünk, hogy Magyarországot a szorongattatástól és elnyomástól, mit ekkorig szenvedett, megszabadítván, régi szabadságába visszahelyezzük”. Báthory István pedig ennek útját és módját is megjelöli; mondván: „olyan királyt válasszunk, kinek üstökét a markunkban tartjuk”. Így választották meg Ulászlót. „S most - írja ötven év múlva Verancsics Antal - volt királyuk az uraknak, nem minőre az országnak szüksége volt, de minő nekik kellett. Lomha, törékeny, külföldi, erkölcseiket, nyelvüket, jogaikat nem ismerő, király, ki felsőbbségét velük ne éreztesse s ki alatt szabadon garázdálkodhassanak.”

De a kalocsai érsek már a nagy király halálát követő évben Isten haragját látja „e nyomorult ország felett”, s azt írja róla, hogy „minden csupa seb”.

Tudós humanistája az új uralkodó iránti tapintattal bár, de megírja, hogy most, mikor minden romlásnak indult, kezdték látni, kit vesztettek benne, s szívesen vállalták volna vissza kormányzatát, melyet sokszor panaszoltak életében. Sokan szent ereklyeként akarták tetemeit körülhordozni az ország határán, hogy kegyelme verje vissza az ellenséget. A magyar krónikás pedig nyíltabb szavakkal írja: „Éltében mind az egész ország reá kiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágyó, hertelen haragó és felette igen telhetetlen volna: megnyúzná és megönné az országot a sok vámokkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rójja vala minden esztendőben az országot. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsirni kezdé őtet. Mert mindjárt meg kezde bomlani a békesség az országban. Ottan megelevenülének a törökök is és az ország egyik nyavalyából a másikba esék. Akkoron kezdé minden ember megesmérni, micsoda jeles fejedelem lett volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot.” S mikor egykori emberei, kik most Ulászlót uralták, hogy uralkodhassanak, megmutatták neki uruk palotáját s az bárgyú elégedettséggel dicsérte elődjét, amiért ennyi gazdagságot gyűjtött neki egybe, még e hűtelenekben is megmozdult valami s szójátékban gúnyos összehasonlítást tettek a két király közt fülehallatára. De ő nem értette.

Úgyhogy abban a pillanatban, amikor Mátyás földi birodalma, mit meg sem valósíthatott, odalett, kezdett épülni igazi, halhatatlan birodalma nemzete lelkében.

4. A BIRODALOM

A széleskörű közvélemény még ma is azt tartja, hogy a renaissance Magyarországon idegen behozatal, idegen szellem uralma, s minden előzmény nélkül teremtették meg rövid virágzását Mátyás királyi parancsszavára a behívott olasz humanisták és művészek, mikor Beatrixot feleségül vette és szerelmében az otthoni környezetet akarta köréje varázsolni. A közvélemény azt is tudni véli, hogy Mátyáson magán is merő külső máz volt ez a humanista kultúra, inkább csak a fejedelmi bőkezűség és pompaszeretet nyilvánulása, ám ugyanekkor a tipikus renaissance fejedelmet látja benne. Nyilvánvaló ellentmondás. Ugyanilyen ellentmondás az is, hogy míg a humanizmus pártfogásáért azzal a váddal illetik, hogy elhanyagolta a valódi nemzeti kultúrát, benne a magyar nyelvű irodalmat, másrészt őt tekintik a nagy nemzeti királynak, nemzeti öntudatunk forrásnyitójának. Végül bár az a meggyőződés, hogy ez az egész mátyáskori renaissance ragyogás gyökértelen átültetés, minthogy nem a magyar talajból sarjadt ki, s ezért múló jelenség, Mátyás korát mégis úgy tekintik, mint a magyar műveltség csodálatos indulását, mely a középkori szegényes emlékek után varázsütésre szökken elő.

A közvélemény létrejöttében természetesen a tudomány a vétkes, mely régebben hitelt adott az olasz humanisták tájékozatlan, dicsekvő vagy hízelgő nyilatkozatainak a maguk és a király viszonyáról a magyar renaissance-hoz. Hozzá kell venni ehhez azt is, hogy itt litterátus emberekről van szó, akiket az emberek és viszonyok megítélésében is kizárólag irodalmi szempontok vezetnek, s a kulturáltságról való felfogásuk egyoldalú.

Emellett a régi tudomány szintén egyoldalú irodalmi-nyelvi alapon konstruálta meg nemzet- és nacionalizmus-fogalmát, a humanizmus és a renaissance mibenlétéről is más felfogást vallott, mint a mai, s végül, de nem utolsó sorban, rengeteg adatot nem ismert még. Így adott tápot a közvélemény tévedéseire és ellentmondásaira.

Egy csomó probléma merül hát itt fel egyetlen összefüggésben, mit jó lesz szétbontani és szálanként sorra venni, a modern tudomány útmutatása nyomán. Az elemzés végén ki fog tűnni, hogy a látszólagos ellentmondások eloszlanak és a jelenségek szépen szervesen illenek össze.

Mindenekelőtt a renaissance és humanizmus mibenlétét kell tisztázni.

A renaissance egy történeti korszak, mit egy közös és az emberi élet minden jelenségében egyformán megnyilvánuló szellem, a korszellem jellemez. A korszak és korszellem kérdéseiben éppen azok a kutatások jutottak kielégítő eredményre az utolsó tíz-húsz évben, melyeket a renaissance és az azt követő barokk meghatározása tett szükségessé. Ma már látjuk, hogy sem egyik, sem másik nem csupán művészeti irány, hanem olyan általános magatartása az emberi szellemnek, mely bizonyos egyöntetűséget ad minden megnyilvánulásának, szellemi alaptónust. Oly cél- és értékrendszert, érzésvilágot, hangulatot, gondolkozásmódot jelent ez, mely minden tevékenységét vezeti, s így élete - az egyéné és a társadalomé egyaránt - maga is szerves egységgé, rendszerré válik, melyben minden összefügg, központi jelentés adja a részleteknek értelmét, s ez ad szinte ösztönös irányelvet minden érzésnek, gondolkozásnak, cselekedetnek, az ember egész magatartásának az élettel és világgal szemben. Ez a mindent összefoglaló irányelv, központi jelentés, érték- és célrendszer az, amit korszellemnek nevezünk. A renaissance vagy barokk művészet tehát az általános renaissance vagy barokk korszellem megnyilvánulása a művészetben, s az teszi olyanná, aminőnek jellegzetességeiről ismerjük. De ugyanez a korszellem az irodalomban, az államvezetésben, a tudományban, az erkölcsi felfogásban, sőt az emberek mindennapi életében, ruházkodásában, lakásában is ugyanazokat az alapvonásokat érvényesíti, melyek a művészet stílusát is meghatározzák.

A korszellemet, bármennyire is egység, természetesen lehetetlen egyetlen szóval meghatározni, még pontos definícióját sem adhatjuk, mint egy virágnak, égitestnek, gáznak, vagy a természeti világ bárminő jelenségének. A korszellem történeti jelenség, s e jelenségek mind rendkívül összetettek, állandóan változók, fejlődők s legfőképpen mindig egyéniek, ezért nem meghatározhatók, csak leírhatók, jellemezhetők. Képet adhatunk róluk, nem formulát. A történeti jelenség s így a korszellem is, sohsincs készen, befejezve, lezárva, körülhatárolva, mint az anyagi világ dolgai, a természet jelenségei. A történet szakadatlan fejlődés, jelenségei mind átmenetek, a fejlődés mozzanatai. A korszakok a múltból jönnek és a jövő felé haladnak. A korszellemek az ember kísérletei, hogy megvalósítsa nagy feladatát, melyet titkos ösztön ír elébe, elérje a célt, mely homályba vonva csábítja leküzdhetetlenül, kielégítse vágyát, mely olthatatlan szomjúsággal hajszolja: választ találjon a világ és az élet értelmének és céljának s benne a

tulajdon léte értelmének és céljának kérdésére, a nagy Hogyanra és Miértre, s meglelje azt a magatartást, azt az életformát, mely e kérdésekre adott feleletek nyomán hozzá, az emberhez illő. A válaszok és a magatartás sohsem elégítik ki az embert. Mikor már fellelni vélte őket, rájön, hogy tévútra került, ismét csak kísérlet volt, amit elért, s megy tovább, új irányba. Ezért s nem másért van az, hogy az új korszellem mindig ellentéte, sőt egyenesen reakciója a réginek. S ezért van egyáltalában a korszellem változása. A kielégítetlenségből, elégedetlenségből fakad hát e változás, fejlődés. S mert nem más, mint egy válasz keresése, az új korszellem mindig egy kérdés felvetésével, illetve az örök kérdés újrafelvetésével kezdődik; a változást ez indítja meg. Így hát a korszakot legjobban azzal lehet jellemezni, hogy mivel volt elégedetlen s hogyan vetette fel a nagy kérdést.

Mindebből az is következik, hogy a korszellem és változása az emberi egyénekből indul ki. Nem szabad úgy képzelnünk, hogy a korszellem valami emberek feletti, sőt tőlük független titokzatos hatalom, mely önmagában létezik és változik gépiesen érvényesülő szabályokra s az emberek úgy evickélnek benne, mint a halak az áradatban. A kultúra, a civilizált élet, a történeti-szellemi valóság az emberi egyének alkotása; az ő töprengésükből és teremtő működésükből születik meg, mint a gyöngykagyló gyümölcse, a korszak kultúráját, civilizációját, szellemét egységbefogó, meghatározó alapmagatartás is. Az ő lelkükben támad és növekszik lassan az elődök művével, életformájával, korszellemével való elégedetlenség és az újnak a vágya, törekvése, akarata, és ők is formálják ki. Fontos ezt belátnunk, mert máskép nem érthetjük meg Mátyás viszonyát sem a renaissance-hoz, s nem érthetjük meg a magyar renaissance-ot sem.

A renaissance ösztönzője az a nyugtalanság és elégedetlenség volt, mely a középkori világrenddel szemben fogta el az emberi lelket. Ez a világrend az embert nagyon mélyre taszította. Az embert és a földet megfosztotta minden méltóságától. A föld a siralom és bűn völgye, s mindenestől, a rajta élhető élettel, a rajta végezhető összes tevékenységekkel egyetemesen kárhozatos. A bűn nem abban rejlik a radikális középkori felfogás szerint, ahogyan az életet élem, hanem magában a földi élet tényében. Bűntelenül, erényesen nem is lehet élni. Az egyetlen szabadulás a bűntől és kárhozattól s egyszersmind az égi boldogságra való előkészület: a földi életről való tökéletes lemondás, a tevékenységtől való teljes visszavonulás, a föld és a test tökéletes megtagadása, a teljes aszkézis. Ez a középkori aszkézis

azonban nem valami harmonikus, csendes kontempláció, - ezt csak néhány elszigetelt esetben érték el kiváló férfiak, - hanem szakadatlan küzdelmes harc a föld és test ellen, az ördög ellen, s azoknak állandó szenvedélyes és kegyetlen büntetése. Voltaképpen alig van csodálatosabb dolog a történelemben, mint ennek a középkori világrendnek az uralma.

Csodálatos, hogy azok a vérbő és a világi értékeket nagyon is becsülő népek, melyek csak az imént tértek a barbárságból a Rómától örökölt kultúra és civilizáció jármába, hogyan fogadták és ismerték el ezeket a szélsőségesen aszkéta elveket. Mert elfogadták és elismerték, ha ezerszer és ezerszer meg is szegték őket. Ezek a vétkezések az elvek ellen csak ismételt bizonyítékai voltak véghetetlenül bűnös voltuknak, s ezzel csak újabb bizonyítékai az elveknek is. Hamarosan fel kellett azonban ismerni azt is, hogy erre a középkori felfogás szerinti tiszta, erényes, keresztényi életre igen kevesen képesek, úgyhogy az emberiség óriási többségére a végérvényes, örök kárhozat vár. Ebből a belátásból született meg az egyház hallatlan hatalma. Mert az egyház arra vállalkozott, hogy tökéletes aszkétáinak, szentjeinek fölös jócselekedeteit mintegy összegyűjti és bizonyos feltételek teljesítése, hit és bűnbánat esetén latba veti azon tagjaiért, kiknek élete önmagában kevés volna az üdvözülésre.

A középkori ember tehát az állandó megfélemlítettség állapotában élt. Szakadatlanul saját hitványságának s az általa élt élet kárhozatosságának emlegetését hallotta, újra és újra bebizonyították neki, hogy egymagában semmi jóra nem képes; amit létrehoz, alkot, cselekszik, az mind csak hitványság és kárhozat, s az egyház nélkül a földöntúli sorsa sem lenne egyéb. Ezért a földi létet is minél kegyetlenebbé, irtózatosabbá, útálatosabbá, elviselhetetlenebbé igyekezett tenni ez a világrend, hogy a lélek inkább elvágyjon belőle, mintsem ragaszkodjék hozzá. A radikális középkori felfogás szerint e siralomvölgynek enyhítése már magában bűn volt, mert nyomorúságai isteni büntetések, melyeket alázattal és boldogan viselni kell. A földi nyomorúságon túl pedig az érzéki színekkel újra és újra felvázolt örök kárhozat, a pokol szörnyűségei rémítgették a középkori embert.

Minden középkori jelenség - amennyiben valóban középkori és nem éppen a korszellem elleni lázadásból fakadt, vagyis korai renaissance jelenség - ennek az alapmagatartásnak a megnyilatkozása, mely minden vágyát a mennyország felé irányítja, a földet pedig egészében megveti. Egyik ilyen megnyilatkozás - hogy csak bennünket most közelebbről érdeklő jelenséget

tekintsünk - a földiekkel foglalkozó tudománynak a lenézése, a másik pedig a nacionális értékeknek, magának a nemzetiségnek nem sokra becsülése. Az igazi közösség az egyház volt, a keresztény emberiség egysége, s az igazi érték a kereszténységtől áthatott egyetemes emberi. A király is Isten földi helytartója volt, keresztény fejedelem, nem pedig a nemzet királya, nemzeti uralkodó.

Az elégedetlenségnek ezzel az állapottal szemben igen korai és egyre gyarapodó nyomait figyelhetjük meg, s ezek mind egyazon alapvonásokat mutatják, azokat, melyek aztán a XV. század folyamán a nagy renaissance mozgalmában egyesültek, általánosakká váltak és uralomra kerültek, egyetemes világnézetté szerveződve és a régi, középkori helyét elfoglalva. Azokat a mozgalmakat, melyek szembeszálltak az általános középkori korszellemmel, vagy enyhíteni igyekeztek, előrenaissance-oknak nevezi a tudomány.

A renaissance alapvető ténye az, hogy Isten művét kezdte tisztelni a világban és a földi emberben is. Az ember földi, világi tevékenysége szerinte nem szükségszerűen és mindenestől bűnös. Minden egyéb mozzanata ebből a belátásból fakad. Az ember felszabadítása ez, méltóságának helyreállítása. Az ember újra felismerte önértékét és önerejét, bátorság és önbizalom töltötte el, félelme, rettegése elszállt. Feltárult előtte újra a föld és a földi élet szépsége, az élet és az alkotás gyönyöre, az egyéni felelősségvállalás és a szabadság csodálatos mámora. Ráeszmélt, hogy mindezért még nem sújtja örök kárhozat. Így aztán megszűnt az egyház régi hatalma is a lelkek felett. Ez a világnézeti mozgalom, amikor az ember képességeit a régi jogaiba iktatta vissza, feltámasztotta a kritika szellemét is, s ez a kritika mihamar megmutatta annak az üdvszervezetnek a gyengeségeit, hiányait, emberi voltát, romlatagságát. Sőt romlott voltát. Mert az egyház, emberi intézmények sorsa szerint, ekkor már erősen romlott volt és visszaélt hatalmával. A renaissance azonban ezzel keveset törődött. Annyival is inkább, mert szelleme az egyház köreibe is behatolt s a renaissance Rómában nemhogy akadályt, de inkább segítő társat talált. A renaissance lényege a szekularizáció, az elvilágiasodás, de az egyház nem okozott gondot neki, minthogy az egyház is elvilágiasodott.

De a renaissance általában nem igen törődött a társadalmi szervezetekkel. Reakcióként jött létre a középkorral szemben, tehát igyekezett minél tökéletesebben kiszabadítani az egyént a középkor sokféle kemény, szigorúan zárt szervezetéből, s azon volt, hogy ezeket a merev s éppen

merevségük folytán törékennyé vált állami, egyházi, társadalmi, gazdasági szervezeteket felbomlassza. Megindul a nemzetállamok keletkezése az egyházi univerzálizmus helyén, feloldódik a hűbériség, oligarchizmus alakul ki, a tartományurak önállósulni iparkodnak, a királyi hatalmat igyekeznek megnyirbálni, a társadalmi határok eltolódnak, az egyén pedig szabadon és könnyedén hág át a korábbi falakon, mindenki azzá lehet, amivé önerejéből tud lenni.

Felbomlasztás. Ez a szó illik ide. Mert a renaissance hamarosan valóban a bomlás állapotába jut. Valami csodálatos dús, buja és telhetetlen tenyészet képe tárul elénk ezekben az évtizedekben, mely rohamosan válik a gáttalan burjánzássá. A nyomás alól szabadult erők orgiasztikus tobzódása ez.

Minden szabad, ami emberi: ezzel indult a mozgalom. De az emberi korlátait hovatovább egyre tágabban értelmezték, míg végre nemcsak minden erkölcsi korlátot, de szociális mértéktartást is elvetettek. Az egyéniséget jogaiba iktatták és erejének, képességeinek szabad érvényesülését vitatták. Ezzel azonban a végén minden indulatot felszabadítottak és a földi létet az egyének kíméletlen küzdelmévé tették az érvényesülésért és hatalomért, melynek eredményeképpen a gyengébb menthetetlenül rabszolgájává válik az erősebbnek. A lelkiismeretet megszabadították a pokol rémeitől és a humanitás méltóságához kötötték, de a felszabadított és egyre táguló humanitás végül mindent szabadnak és méltónak ítélt az emberhez, amire féktelen hatalom- és gyönyörvágyában rááhítozott. Abból a szelíd törekvésből fakadt, hogy a szellemi világ mellett a látható testi szépség is elismerést nyerjen, s végül teljesen elvetette a szellemet. Erkölcstant állított fel, mely arra szolgált, hogy minden erkölcsi korlát elvetését igazolja s bármit jogossá tegyen. A középkor előtt egyetlen érték a mennyei üdvösség volt, most minden földi valóság az lett.

E végkifejlődésnek és szélsőséges tüneteknek természetesen hosszú sor előzménye van, s a renaissance korának történeti valóságában ezek kavarognak előttünk.

Egyik jelenség a humanizmus. A humanizmus lényege az ember megbecsülése. A humanista felismeri, hogy az ember nem isteni lény, tehát nem állít fel vele szemben erejét felülmúló követelményeket, ám látja, hogy nem is állat, s ezért annyit, amennyit tehet, megkövetel tőle. Az ember méltóságát pedig éppen ebben a helyzetben látja, melyet a két világ közt foglal el, abban, hogy rajta áll, hogy el ne süllyedjen, vagy hasztalan

vergődésben törjön a lehetetlen felé. Így hát a humanista hatalmat tulajdonít az emberi erőnek, legalább is annyit, hogy meg tudja tartani, ha akarja, az emberi színvonalat. Ebből következik, hogy a humanista meg van győződve az ember nevelhetőségéről s a nevelésnek, művelődésnek nagy fontosságot tulajdonít. A nevelés, a műveltség tartja fent az emberi méltóságot, a humanitást.

A tiszta humánum kifejezését, mértékét pedig az antik irodalomban látja a humanista, abban a műveltségben, mely az állat fölé emelkedő emberi értelemben, szépérzékben és erkölcsben vert gyökeret, de nem oldódott el az emberi valóságtól sem. Ezt az antik eszményt a középkori ember számára elsősorban a latin irodalom közvetítette. S a humanizmus a maga történeti formájában, mint a renaissance korának jelensége, ki is tartott mindvégig a latin források, főként Cicero retorikus bölcselete mellett. Az eredeti hellén kútfő, melyből a latin humanizmus is eredt, másodrendű forrás maradt, noha felismerték jelentőségét és a humanizmus legnagyobbjai vissza is fordultak ehhez az első eredethez, elsősorban Platonhoz. A humanizmus lényegében platonizmus. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy megjelenésében egyértelmű a latinos műveltséggel.

Hogy a történet szellemi mozgalmai nem valahonnan az emberek fölötti világból erednek, hanem az elégedetlen emberi lélek erőfeszítéseiből és teremtő tevékenységéből, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy noha Európa minden országában vannak korai kísérletei, az új szellemnek van egy közös forrása, honnan szétáradt. A renaissance-humanista szellem nagyarányú kitörése Itáliában történt meg, a mozgalom olasz humanistákhoz és művészekhez fűződik, egész Európában azonos jellege innen terjedt el, innen tanulták el a többi országok is, úgyhogy ezt a művelődési eszményt és művészeti ízlést egyenesen olasz stílusnak érezték mindenütt. S Itáliában valóban nemzeti mozgalom volt, mert ott a római ősök hagyományának a felújítását látták és tisztelték benne. Más országokban idegen, nemzetközi szellemet jelentett. Ám a nemzetközi formákban mindenütt megjelent a nemzeti öntudat is, melyet éppen a renaissance individualizmusa, mely a középkori keresztény univerzalizmust törte meg, keltett erőre és adta meg neki újkori alakját, a modern nacionalizmust. Ennek magyar példáját legott látni fogjuk.

De ha Itália is volt a renaissance és humanizmus szülőanyja, vagyis történeti megjelenésében abban a formában terjedt el Európa-szerte, amint

Itáliában alakult ki, a kellő termékeny talaj készen várta más országokban is. A középkori műveltség mindenütt a latin volt, az antik szerzők ismeretesek voltak s mint említettük, más országokban is mutatkoznak kísérletek az antik embereszmény és műveltségideál feltámasztására.

Ezek az előzmények megvoltak Magyarországon is. A hazai középkori műveltség nálunk is latinnyelvű volt, mint bárhol, s művelői éppenúgy állandó érintkezésben voltak a nagy európai kulturális központokkal, mint bármelyik nyugati literátus. Diákjaink - s a „diák” ekkor általában művelt embert jelent, aki egyetemet végzett és latinul tud - nagy számban vannak otthon Párizs egyetemén éppen úgy, mint az olasz főiskolákon. S nemcsak mint tanulók, hanem mint tanárok is. Van rá eset, hogy magyar ember a rektor. Itthon pedig már 1367-ben egyetemet alapít Pécsett Nagy Lajos, mit, a párizsi és a legrégibb olasz egyetemeket kivéve, csak pár évvel előznek meg a többi nyugati egyetemek. Minden jel arra vall, hogy ha a török hódoltság és a felszabadító hadjáratok pusztításai megkímélték volna őket, középkori műveltségünk emlékei sem gazdagságban, sem színvonalban nem maradnának el külföldi társaik mögött.

S a középkori magyar műveltség kezdettől fogva latin. A Dunántúlon született, római provincia földjén, hol az újabb kutatások tanúsága szerint megszakítatlanul éltek a latin maradványok, bármily soványan is. Első királyaink civilizátorai olasz szerzetesek, majd délfranciák voltak, építészetünk és művészetünk is délről termékenyült, ifjaink is olasz és francia földre jártak tanulni, miután másfele akkoriban nem is járhattak. Városi polgárságunk közt nagyszámú a francia és olasz. S ami fontos, éppen azoknak a városoknak a polgárai ők, melyeknek kapui nyitva vannak a magyar beköltözők előtt is, nem zárkóznak magukba, féltékenyen őrizve nagylelkű királyainktól nyert szabadalmaikat esetleges közéjüktelepülők elől s éppen ilyen makacsul őrizve etnikumukat is. Anjou királyaink alatt még jobban erősödik természetesen ez az olasz és francia kapcsolat. Ekkor már a korai renaissance néhány olasz humanistája is megjelenik a visegrádi királyi udvarban, Zsigmondtól kezdve pedig állandó vendégek hazánkban. De adatok vannak arra is, hogy az új szellemet hazatérő magyar diákok is terjesztik. Úgyhogy például a magyar humanizmus valódi atyja, Vitéz János, sohasem fordult meg Itáliában, mégis tökéletes olaszos humanista műveltséget szerez hazájában is. Olasz földre egyébként Mátyás király sem tette sohasem lábát.

Bátran megállapíthatjuk, hogy hazánk egészen a mohácsi vészig a mediterrán latin kultúrkörnek egyik tagja. Ám ez nem szolgai utánzásban merül ki. A déli ösztönzéseket befogadva, a szellemi áramlatokban résztvéve, a magyar literátus és művész azokat a maga nemzeti sajátságaihoz hangolja és önálló változatként illeszti e kultúra általános képébe. Ezt tanúsítják építészetünk maradványai, ötvöstárgyaink, szobrászati és festészeti emlékeink, Kálti Márk krónikájának remek miniatúrái s csekély számban ránkmaradt kódexeink stílusa is.

Ebből a talajból hajtott ki a magyarországi humanizmus és renaissance. Otthonos talajra leltek az itáliai magvak. Ezeknek az akkor már viruló fáknak az árnyában nyerte nevelését Hunyadi János fia is. A kormányzó fiatal korában maga is járt Olaszországban urával, Zsigmond királlyal és császárral. S ekkor - 1331-33-ban - két évig kapitánya is volt Milánó hercegének. Az olasz renaissance hajnalának élményét hozta magával a *cavaliere Bianco*, amint az olaszok nevezték. Bárha életeszményeiben és kereszténységvédő céljaiban teljesen középkori lovag ő, maga is ideál, a humanizmus és az új művészet buzgó pártfogója s életformája már az új kor hatalmas tartományurainak korai példája. Legjobb barátja Vitéz János, a humanista. Fiának, Mátyásnak a nevelését Vitéz irányítja, tanítója Szánoki Gergely, a lengyel származású humanista, korábban I. Ulászló nevelője. A kormányzó már fiával íratja latin leveleit. Mátyásnak szép számban maradtak fent saját fogalmazású levelei, s e levelek, ha vannak is benne kedves és erőteljes hungarizmusok - magyar nyelvű levél egy sem maradt fent, nyilván nem is írt, az akkori irodalmi nyelv kizárólag a latin volt - és kerüli a hosszú körmondatokat, határozottságukban és tömörségükben sem nélkülözik a humanista eleganciát. Ezt az eleganciát szónoki képességében, mellyel gyakran és szívesen élt, hasonlóképpen megfigyelték a kortársak és feljegyezték. Mint ahogy általában feljegyezték alapos műveltségét.

Ez a műveltség igen széleskörű lehetett. Könyvtára magába foglalta kora egész tudományát. De még ha nem is tételezzük fel, hogy minden darabját forgatta, - s valóban vannak adataink, hogy szívesebben tanult az asztalánál folyó beszélgetésekből, tudósaival való társalkodásból, mint olvasás útján, melyre nem igen volt ideje, amint erre egy ízben panaszkodott is, - tejesen tájékozva volt az időszerű irodalmi eseményekről. Alapműveltsége pedig igen gondos volt s részletes ismeretei kiterjedtek nemcsak a klasszikus szerzőkre s jogi, politikai, történelmi és hadászati irodalomra, mint az uralkodói műveltség elemeire, ami természetes az ő helyzetében, hanem

filozófiai és teológiai ismeretekre is. Ismerjük alapos jártasságát a platonizmusban. A kor legnagyobb platonistája, Marsilio Ficino, kis híja hogy Budára nem került s hogy nem az itteni akadémia lett az egész európai mozgalom középpontja. Nagy elmélyedéssel foglalkozott a platonizmussal akkor szorosan összekötött asztronómiával és más titkos tudományokkal. Beavatott volt. Egy vitája a híres teológussal, Gattus Jánossal, pozsonyi egyeteme tanárjával, még ha Galeotto, ki Gattus iránti rosszindulattal adja elő, ki is kerekítette, meglepő biblikus ismereteket és a szentatyákban való jártasságot árul el. Ugyanez a jelenet arról is tanúskodik, hogy természeténél fogva fölényes intelligenciája, vitatkozási készsége a kor szakszerű dialektikai iskoláján is csiszolódott. Ebben még sok része volt a középkori skolasztikának is, aminthogy nem szabad azt képzelnünk, hogy a humanizmus kora legott sutba dobott minden régi műveltségi elemet és módszert. Az iskolázás tovább is a régi alapképzéssel indult meg még sokáig, erre épült fel, mint felsőbb stúdium, az antik szerzők tanulmányozása. Az átmeneti korra vall az az érdekes jelenség is, hogy a humanista Galeotto a király kézírását „gyönyörű átmenetnek tartja a régi formájú és az új módi betűk közt”. Nagy nyelvismerete köztudomású volt. Minden országbelivel a maga nyelvén tudott beszélni, amellett, hogy tökéletes volt a latinban. Különösen feltűnt az udvarához került idegeneknek, hogy a szláv nyelveket is tudta s a lengyel követekkel éppen úgy értekezett, mint a bolgár diplomáciai nyelvet használó török követekkel. Holott ez természetes volt Magyarország királyánál. A magyarság már eredetileg soknyelvű nép, - a mai magyar nyelvvé vált finnugor idióma mellett az előkelők egy török nyelvet beszéltek s egy másikat a csatlakozó kazár törzs, - országa mindig különböző népek hazája, a magyar urak, elsősorban a királyok természetesnek tartották, hogy alattvalóik nyelvét ők is bírják.

E művelt és minden szellemi dolog iránt rendkívül fogékony és lelkesen érdeklődő férfiút vette körül az a tudós kör, gazdag és fényűző udvar, a művészetek remekeivel telve, mely világszerte híres volt s melyre a magyar azóta is sajgó honvággyal emlékezik. Az utolsó magyar királyi udvar volt az, s nem volt nálánál pompázatosabb. Hogy milyen lehetett a fényes Buda vagy Visegrád, a szemtanúk „földi paradicsoma”, nem beszélve kisebb kastélyairól, palotáiról, várairól, csak magasztaló, elragadtatott leírások után képzelhetjük el. Pár szépséges faragott kő maradt csak a képzelet támpontjául s a legutóbbi években kiásott esztergomi vár

amai részei, melyeket Vitéz János állíttatott. Milyen lehetett a királyé, ha az érseké is ilyen! A kor leggazdagabb könyvtárából csak töredék maradt ránk, de még így is a legszebb kéziratos kódexek néhánya van köztük. Könyvdíszítő műhelye mellett bronzöntödéje is volt, hol nemcsak ágyúkat, hanem szobrokat is öntöttek, s ezekből egy sem maradt reánk. Pedig Verrocchio mellett még jónéhány hasonlórangú művész remeke díszítette palotáját. Volt kőfaragóműhelye is, hol a szép magyar vörösmárványt munkálták meg. III. Iván cár tőle kért építészeket, ércolvasztókat, ágyúöntőket és ötvösöket. De hova lett ötszázhatvan ezüstkupája, hova lettek az aranytálak, melyek elképesztették királyi vendégeit, hova lett a két embermagasságú ezüst egyszarvú, melyek kétfelől pohárszékét őrizték? S hova lettek palotája udvaráról magának, apjának és László bátyjának szobrai? Elmentek a többiek után, el Szent László váradi lovasszobra után. S a képek, melyek közt törökverő magyar hősök és magyar diadalok ábrázolásai mellett ott voltak a legjobb renaissance festők művei, ott Leonardo da Vinci egy Madonnája is, mit Lodovico Moro herceg küldött a király udvarlására Milánóból! Magyarország oly híres volt kultúrájáról, hogy Celtis Konrád még halála után tíz év múlva is főpapja, ifjabb Vitéz János védnöksége alatt alapítja meg a dunamenti humanisták akadémiáját, a Sodalitas Litteraria Danubiánát, s egy időben valóban úgy állt a dolog, hogy a magyar király udvara lesz egész Közép-Európa szellemi középpontja. Szerepe így is igen jelentékeny volt. Ám a tudomány és szépség eme egész ragyogó tündérországát pozdorjává zúzta és elsöpörte a vihar, melyet méltatlan örökösei szabadítottak rá hagyatékára.

S aki ennek a tündérországnak királya volt, ki oly fontosnak tartotta ezt a királyságát, hogy másik országának gondjai, diplomáciai és fegyveres hadjáratai közepett sem feledkezett meg róla egy pillanatig sem s áldozott rá annyit, mint hadseregére: ő lett volna idegen benne? Királyi köpenye, melyet humanistái szőttek vállára a hadi dicsőség mellett „ércből, márványból, betűből, hogy örökké hirdesse büszke nevét”, puszta dísz lett volna, mit merő divatból és hivalkodásból vetett magára, szerelmes udvarlásként?

Hogy Mátyás humanizmusa nem házasságával kezdődik, hanem gyermekkori neveltetésének természetes eredménye, s ez a humanista nevelés természetes folytatása a magyarországi előzményeknek, nem pedig friss behozatal, éppen oly kétségtelen, mint az is, hogy humanizmusa nem külső dísz, hanem őszinte belső szellemi forma. Az természetes, hogy

házassága még szorosabbá tette olasz kapcsolatait. De azt a másik természetes körülményt is figyelembe vehetjük, mikor azt látjuk, hogy uralkodása második felében több a humanista udvarában, nagyobb az idegenjárás, hogy amint teltek az évek, egyre gazdagabb lett, egyre többet áldozhatott s híre-neve is nőtt, mint bőkezű pártfogóé a humanisták és művészek körében. Találóan írja Galeotto, hogy udvarában „különböző nemzetiségű férfiak voltak, mert ez már így szokott lenni, ha a fejedelem híre messze terjed”. De építkezései, műgyűjtése az első nehéz évek után tüstént elkezdődnek, s csak annyit említsünk meg adatszerűen, hogy könyvtárának ismert darabjai közül majdnem annyit készíttetett házassága előtt, mint házassága után. Az a hallatlan kulturális fellendülés, mely Mátyás nevével van elszakíthatatlanul összekötve, minthogy legnagyobb részében az ő személyes műve, nem Beatrix megjelenésével, hanem sokkal korábban kezdődik, a királynőnek abban lényeges része nincs. Inkább az udvartartás jellegének megváltoztatásában volt befolyása. De ez is természetes volt, amint Mátyás gazdagságban és hatalomban növekedett s amint idősebbé vált. Kár mindig külső hatás után szimatolni ott is, ahol természetes belső fejlődés kínálkozik magyarázatul.

Éppen így bőséges bizonyíték áll rendelkezésünkre Mátyás humanizmusának őszinteségére. Itt ne említsük bőkezűségét, írók és művészek nyilvános kitüntetését, bár nem jelentéktelen dolog az, hogy például azért ad nemességet egy művésznek, mert az „nekünk és az országnak nagy dicsőséget szerzett”, sem azt, hogy az ostromlott Bécs, ismervén azt, ki falai alatt áll, egyetemének tanácsát küldte békekövetségként, kíméletet esdekelni. Sokszor idézett eset az is, mikor a Cicerót olvasgató Báthori Miklós váci püspököt megvédte a gúnyolódok ellen. Csak két adatot hozunk fel. Az egyik egy beszélgetés, mikor a középkori és az antik hadvezérek és hadművészet elsőbbségéről vitáztak jelenlétében. A király, e vérbeli katona, habozás nélkül a rómaiaknak nyújtja a pálmát, s szavaiban ott a valódi humanista lelkesedése, kinek az antik példák a mérték és ideál. „Mióta - mondja a kor első hadvezére - felélesztettük azokat a régi jó és tapasztalt időket, - (Nagy Sándort, Scipiót, Julius Caesart emlegette, s Frontinus és Vegetius stratégiai műveit), - sokkal jobban és kitűnőbben értünk a hadászathoz, mint az a műveletlen kor, amely a hatszázadik éven innen esik”. A másik a humanistákkal szemben tanúsított magatartás Vitéz Jánosék összeesküvése után. Úgy látszik, humanista mozgalomnak fogta fel, amiben megerősítette az is, hogy

egyidejűleg Rómában is volt egy humanista összeesküvés, a Pomponius Laetusé. Ekkor eltávolította kancelláriájából a humanistákat és az olaszországi iskolázást is eltiltani készült az országabelieknek. Ebben aligha puszta politika nyilvánul. Benne van az elkeseredés szenvedélyessége is, mikor azokban csalódik, akikre, úgy hitte, bizton számíthat mindig, a magaszőrűekben. Nem egy példa van a történelemben arra, hogy hasonló esetben a megsértett és csalódott hatalom reakcióssá válik és ellensége marad a vétkes mozgalomnak. Mátyás vérbeli humanizmusát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem tud soká meglenni a megszokott, otthonos légkör nélkül, s a benső megkönnyebbülést árulja el az a gyorsaság, amellyel visszaviszi a humanizmust udvarába. Van még egy adatunk, mely szintén igen jellemző, ha csak Galeotto, aki feljegyezte, meg nem fejelte. Egyszer arról folyt a vita, helyes-e a korukbeli országokat, városokat az akkori nevük helyett ókori nevükön emlegetni. Mátyás, igen helyesen, ellene van ennek a korában népszerű szokásnak. Pompásan kifejti, hogy ez rengeteg zavart és félreértést okoz, mert például Franciaország más területi kiterjedésű, mint Gallia volt, Magyarországot helytelen Pannóniának nevezni, mert nemcsak az egykori Pannóniát foglalja magában, s így tovább. „Mindezekből tehát azt kell következtetnünk, hogy azon esetben, ha a nyelv megváltozik (azaz új nép telepszik oda), a várost újraépítik, új kormányzás lép életbe, vagy új ország alakul, nem helyeselhető, hogy a tények s helyi körülmények változásának tekintetbevétele nélkül mindenben a régi névhez ragaszkodjunk, mert a nevek változnak s igen kevés maradt meg úgy, hogy eredeti formájából csak egy kissé is el ne változott volna.” Ez a nyilatkozat a király józanságára, biztos judiciumára vall, mit nem zavart meg az an-tikizáló szenvedély, de az aztán az igazi humanistát mutatja, hogy ezt a nemhumanista felfogást antik szerzővel igyekszik alátámasztani s Pliniusra hivatkozik, ki a liburnusok népéről beszélve, őket így nevezi, holott, amint meg is említi, őket korábban más neveken nevezték. A példa egyébként kitűnő, mert itt valóban egy több törzsből összeforrott népről van szó, teljesen megfelel hát annak az esetnek, hogy például Magyarország magában foglalja Pannóniát meg Dáciát is.

De Mátyás nemcsak humanista volt, hanem renaissance egyéniség is. Alakja tipikus példája a renaissance uralkodónak. Őszintén vallásos ember volt, ám nyoma sem volt benne középkori elődei kegyességének, még kevésbbé szentségének. Nem is ez volt az eszménye. Eszményeit és céljait

teljesen e földi világ és élet birodalmában állította fel. Földi dicsőségre, hatalomra és javakra vágyott, személyét vetette minden törekvése középpontjába, egyénisége érvényesülését kergette, élvezte saját erejét és gyönyörködött sikereiben, módszerei pedig olyanok voltak, hogy, mint Fraknói írja, Machiavelli akár az ő udvarában is megírhatta volna „Principe”-jét, a renaissance fejedelem kánonát, vagy amint Riedl mondja, machiavellista volt Machiavelli előtt. Láttuk diplomáciáját külpolitikájában, láttuk belpolitikai módszereit s láttuk azt az aggálynélküliséget szóban és cselekedetben, amit a tipikus renaissance magatartásnak tekintenek.

E magatartás gond nélkül hárítja el az erkölcs általános parancsait, ha a követendőnek hitt célt úgy lehet elérni. A célt magát erkölcsösnek, magasztosnak, a lelkiismeret előtt igazoltnak tartja a renaissance ember is, de elérésére törekedve csak ennek érdekét nézi, csak a célszerűségre, észszerűségre tekint s azt becsüli, ami e cél szempontjából hasznos. A politikus, az uralkodó előtt természetesen az állam üdve a mindent igazoló cél. Szolgálatára azonban minden eszköz felhasználható. Rábeszélés, meggyőzés, szövetkezés, szerződés éppen úgy, mint színlelés, szószegés, erőszak, fegyver, sőt akár méreg is. Ezzel együtt jár, hogy a renaissance államelmélet a korlátlan egyeduralomnak, abszolút monarchiának kedvez. Ebben a jelenségben a korszellem általános individualizmusa is jelentkezik, mely az egyénbe a lehető legteljesebb földi érvényesülés és hatalom vágyát oltja s a siker esetén a jogosság érzetét is, minthogy az egyéniség érvényesítése normája erkölcstanának. A renaissance uralkodó nem Isten kegyelméből, hanem a maga erejéből ül a trónon. De az abszolút monarchiát az állam érdekével is igazolják. Az a bonyolult diplomáciai rendszer, ami szükségszerűen kialakul, valamint szükségszerű titkossága egyetlen áttekintő és intézkedő akaratot követel, s követeli, hogy ugyanez az akarat rendelkezzen teljesen és kizárólag az állam erejével is, mert csak így lehet kellő gyorsasággal és hatékonysággal élni vele. Egészen más a későbbi, barokk abszolutizmus. Ennek a világnézeti alapja már megint vallásos. Az uralkodó Isten kegyelméből bírja a hatalmat, a gondviselés által rendelt atyja népeinek, felelős Isten és törvényei előtt.

Mátyás renaissance értelemben volt abszolút monarcha. Politikája is ennek megfelelő volt. Szavai nem mérvadók, mert hiszen a renaissance politikához éppen az is hozzá tartozott, hogy a szavak mögött megbújhasson a valódi szándék. A középkori formulákat változtatás nélkül

használja tovább, holott egészen más szellem vezeti már uralkodását, s egy pillanatig sem veszi őket komolyan; törvényeit az országgyűléssel hozatja, de tartózkodás nélkül hágja őket át, csakúgy mint a rendeknek tett ígéreteit, fogadalmait, melyeket elégedetlenségük elcsitítására mindig készséggel megerősít újra és újra, anélkül, hogy megtartásukra egyáltalában gondolna. A régi kormányforma látszata, külső rekvizitumai végig megmaradnak. Legfeljebb egyre kevesebb hitelt tulajdonít nekik mind a király, mind az ország. Közben azonban elárulja magát Mátyás. Egyik humanistájával, Brandolinival államelméleti művet írat „a köztársaság és a királyság összehasonlításáról” fia számára s ebben kifejteti, - a párbeszédes mű Mátyás szájába is adja az érvelést - hogy „a király nem szolgája vagy eszköze a törvénynek, hanem fölötte áll és uralkodik rajta”. A törvények a királyi parancsot általános érvényűvé teszik. A törvényeket tehát a király hozza, magyarázza és változtatja. S ezt az elvet ő gyakorolta, ha az alkotmányos apparátus álcája alatt is. A renaissance államtan hasznossági elve is nem egyszer nyíltan előtűnik irataiban. Többször hivatkozik tettei indokolásául arra, hogy „ez szolgálta a magunk és országunk hasznát”, vagy kijelenti, hogy „csak a magunk és országunk hasznát tekintjük”. Mikor nagybátyját elfogatja, ezt azzal közli a rendekkel, hogy „bizonyos észszerű okok” kívánták ezt az eljárást. S ő valóban mindig az észszerűség szerint járt el, érzésektől nem hagyta magát vezettetni. Viszont ha célszerű, felhasználja az érzelemkeltést, vagy az érzelem látszatát, éppen úgy, mint az át nem érzett felháborodást, a komolyan nem vett fenyegetést, hízelgést, vagy bármi más eszközt, amivel embereket a magunk akarata alá lehet hajtani.

A gátlásmentesség: ez a modern kifejezés jellemzi a renaissance embert végső kifejtésében s ez jellemzi Mátyás politikai viselkedését is. Hogy mennyire korszerű volt ez a viselkedés, élénken bizonyítja, hogy a renaissance-ra következő reformáció és barokk korának gyermekei, Heltai Gáspár és Zrínyi Miklós, minden csodálatuk ellenére sem hallgatják el erkölcsi kifogásaikat e renaissance-jelenségek, a merőben földies célok és módszerek ellen. Az új kor már ismét ismer „gátlásokat” s céljait megint e világ fölé emeli, s Heltai és Zrínyi szívesen kitörölnének oly vonásokat hősük arcáról s oly eseményeket életéből, mik Mátyás lelkiismeretét sohasem terhelték, az utódok erkölcsi érzékét azonban bántják. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy csak a XV-XVI. században voltak „gátlásmentes” politikusok, hanem azt, hogy ebben az időben ez nem

titkolnivaló és elítélendő magatartás volt, hanem elv és norma. Jellegzetes példája ennek az a dicséret, amivel Mátyást Thuróczy, ítélőmestere, bizalmas embere illeti a király felszólítására írt krónikájában, amikor „a színlelés mesterének” nevezi. Ez abban az időben elismerő és hízelgő megállapítás volt, s Mátyás bizonyára elégedett örömmel fogadta. Színlelőképességének egy példáját másik embere, Galeotto is feljegyzi „találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről” írt - mégpedig a Corvin János számára mintegy példatárként írt - művében. A humanista itt még az általános szabályt is levonja, mondván, „a ravasz politikában, a tettetésben és színlelésben a fejedelmek majd mind járatosak”.

Ám volt Mátyásban a renaissance gátlásmentességnek egy természetes korlátja: veleszületett jólelkűsége, tisztességérzete és az örökölt hivatástudat. Nyoma sincs életében azoknak a nemtelen cselekedeteknek, mik bőven tarkítják legtöbb kortársának életét. Politikájának eszközei közt nem szerepelt méreg és bérgyilkos, holott például Velence signoriája hivatalos ládában tartotta a különböző mérgeket és tanácsban határozták el, melyiket és hogyan kell alkalmazni. Nem volt kegyetlen és nem borította el agyát hatalmának mámora, nem élt vissza vele. Személyes bosszú sohasem vezette s olyasmire sohasem vetemedett, ami pedig nagyonis szokásban volt korában, hogy valakit koholt váddal elítéljen, mert vagyonára áhítozik. Igen figyelemreméltó, hogy ellenségeinek mesterkedéseit, összeesküvéseit - leszámítva uralkodása elejének erdélyi lázadását, amikor a résztvevőkből sokat kivégeztetett, továbbá a Kosztolányban felakasztott cseh rablók esetét ugyanebből az időből - nem torolta meg halállal. Az ő büntetése a fogság volt, vagy a hivatal elvétele. S haragot nem tartott, könnyen megbocsátott. Szekfű Gyula megállapítását kell itt idéznünk: Jeléül annak, hogy a büntetés aktusában ő maga érzelmileg egyáltalában nem volt érdekelve, tisztán az »utilitás« szerint járt el”. Az ő érzelme, amint erre már utaltunk, az emberekkel szemben a kiábrándultság volt, ez azonban sohasem fajult embergyűlöletig, csak fölényes lenézésig, s ezért, ahelyett, hogy eltaposta volna az embereket, igyekezett megvásárolni őket. Politikájának legfontosabb eszköze a pénz volt. Hosszú listáját lehetne összeállítani az általa megvesztegetett férfiaknak, s a lista fejedelmekkel kezdődne.

Ő maga azonban gondosan ügyelt tisztességére és méltóságára. A „honor noster”-t nemcsak emlegeti, hanem valóban meg is őrzi. S ez légióként abban nyilvánul, hogy nála nem pusztán állama érdeke az egyetlen legfőbb érték, hanem van még egy: a keresztény Európa. Európa árulójává sohasem

válik, még állama érdekében sem. Hallottuk nyilatkozatát, hogy a magyar király sohasem léphetne frigyre a török szultánnal, mert természetes ellenségek. Azt megteszi, hogy a török veszedelemmel fenyegetőzve igyekszik előnyöket kicsikarni. Feljegyezte a pápai követ egy indulatos kifakadását is: „Krisztus keresztfájára fogadom, hogy ha a tengeren túlra szállítják Dsem herceget, én Olaszországba vezetem a török császárt!” Ám ez puszta fenyegetés volt, ő sohasem vetemedett arra, hogy más hatalmak példájára szövetkezzen Európa ellenségével, európai ország ellen. Még arra sem, hogy a török általi szorongatott helyzetét bárkinek is kihasználja. Sőt azonnal oldalára állt a szorongatottnak. A keresztény európai szolidaritás erősebb volt benne az államhaszonnál. Alakját nem lehet a renaissance fejedelem végletes példájaként állítani.

Mindent összefoglalva, renaissance mivoltát legjobban azzal a pompás meghatározással jellemezhetjük, amit egy velencei követ adott II. Gyula pápáról: „a világjátékának ura és mestere akar lenni”.

Nagyon tévedne azonban, aki azt hinné, hogy Mátyás esetében egy divatos elmélet követéséről vagy egy típus utánzásáról van szó. Ő nem utánzott senkit és uralkodási módja, politikája nem volt eleve programszerű. Nem elvből, hanem kényszerűségből lett renaissance fejedelem.

Rámutattunk már arra, hogy amint a trónra lépett, kormányzatába nem vitt azonnal újításokat. Még a régi országnagyo-kat sem cserélte ki, holott tudta róluk, hogyan fogadták királyságát. Ő igyekezett a magyar királyok régi patriarchális módján, „a régi jó szokások és törvények” szerint kormányozni s külpolitikájában is a hagyományokat követni. Azonnal erős és öntudatos uralkodónak mutatkozik, de sem céljaiban, sem módszereiben nincs még „renaissance” vonás. Láttuk azt is, hogyan fejlődött ki benne uralkodásának első hat évében kül- és belpolitikai célrendszere és politikai módszere. Láttuk, hogy kénytelen volt erre az útra térni, ha egyáltalában fent akarta tartani magát. Nála tehát egészen eredeti és spontán volt a renaissance jelleg. Ő is egyik kialakítója, nem pedig másolója ennek a típusnak, mégpedig egyik legerőteljesebb és hatásában is egyik legpéldaadóbb kialakítója, amikor a korszerű feladatokra korszerű magatartással válaszol.

Élete megmutatja nekünk, hogyan születik meg a korszellem. Nagy egyéniségek személyes élet- és önalakítása útján. Mátyás is önmagát, magatartását, viselkedését, politikáját formálta olyanná amilyenné, s a maga céljaira, amikor az adott viszonyok közt helyt kellett állania, de egyéni

életformája az általános viszonyok közt általános szabállyá, típussá vált. Az ő udvarában nem élt Machiavelli, ki e renaissance politikának legfőbb elméletét kidolgozta, de élt Brandolini és Callimachus s ők mindketten Mátyás magatartásából vonták le a kormányzásnak azokat az elveit, melyeket nevezetes és nagyhatású műveikben kifejtettek. Nem Mátyás tanult hát az elméletből, hanem ő ösztönözte az elméletet.

Éppen ezért ez a tipikus magatartás és életforma lassan fejlődött ki nála, fokozatosan. Nem utolsó feladat volna életét ebből a szempontból lépésről-lépésre nyomon kísérni. S éppen ezért nem is vált soha „tiszta” típussá. Mindvégig maradtak benne nyomok a régiből, a középkori lovagkirályból, mint ahogy építkezéseiben sem szakított teljesen a gótikával. Az ő esetében ez természetes. Ismételjük, ő nem azzal a feltett szándékkal fogott hozzá a maga és élete alakításához, hogy tipikus renaissance fejedelem legyen, hanem úgy viselte magát, ahogy a helyzet és az elérendő cél kívánta. Közben renaissance fejedelem lett. A programszerűség kis egyéniségek menedéke. Nekik kell gondosan vigyázni, hogy hajviseletük és kéztartásuk is a választott ideálnak megfelelő legyen. Mátyásban bátran maradhattak „gótikus” vonások. Iyen „középkori” vonás volt hűsége a keresztény európai egységhez és eszményekhez. Előtte nyilván egy ideál lebegett: nagy magyar király akart lenni, méltó az elsőhöz, Attilához. A hunok nagy királya volt az ő eszményképe, ám egy kissé átalakított Attila, aki most már nem Európa ellen támad, hanem Európát védi az ellenség ellen.

Ezzel a magyar renaissance tartalmának kérdéséhez jutottunk.

Mert ugyanakkor, amidőn az olaszok antik őseikhez, a rómaiakhoz fordultak vissza, a magyarok is a maguk antikvitását újítják fel s őseikhez, a hatalmas szittyákhoz és nagy királyukhoz, Attilához járulnak példaképért. A magyar renaissance szittya renaissance. S ahogy az olaszok a latin-római legendát, úgy költik a magyarok a szittya legendát. Mint európa-szerte, hazánkban is a renaissance a modern nacionalizmus hajnala s ekkor alakul ki a határozott nemzeti öntudat, az eszmény, mit a nemzet önmagáról önmagának állít. Ez az eszmény pedig itt Attila és húnjai. A szittyaság.

Hagyomány és tudomány egyként megegyeznek abban, hogy a magyar nemzet azzal született meg, hogy a nyugatra készülő törzsek Álmost közös vezérükké választották A törzsfők általános euráziai nomád szokás szerint vérüket ontják egy edénybe s mindnyájan isznak belőle. Ezzel a közhit szerint vérrokonokká válnak, atyafiakká. A család feje Álmos, tőle várják a jószerencsét, mert családját égi kegy birtokosának hiszik. „A te sorsod a mi

sorsunk”, fogadják neki bizalommal. Tipikus nomád államalakulás. A törzsszövetség felveszi a vezér törzsének a nevét is, a Mogyer-Megyer-Magyar nevet, annak válnak mindnyájan szimbolikusan tagjaivá s ezzel teljes egészükben Álmos népévé. Így fogantatik meg a magyar nemzet. Nemzeti tudatunknak és sorsunknak alapjai itt vannak. Eredetileg az a magyar, aki Álmos, majd Árpád népéhez tartozik. De Álmos közös vezérségéhez nemcsak a nép egységének megszületése, hanem a nemzet szellemének csírája is fűződik. A vezér családjának hagyománya ez, az Attilától való származás hagyománya.

A középkor végére kialakult magyar-hún mondák nagyrészéről megállapította a tudomány, hogy nemzetünk nem az őshazából hozta magával, hanem itt fejlődtek ki az európai népektől hallott Attila-legendák hatására, ám magukkal hozott ősi elemekből. A források legszigorúbb értelmezése szerint is bizonyosnak látszik, hogy az Árpádok családjában mindig, a honfoglalás előtt is tartotta magát az Attilától való származás tudata. Élt a család egykori hatalmának, a nagy hún király roppant birodalmának emléke is, s arról is tudott a család, hogy a király egyik fia a birodalom felbomlása után tért vissza nyugatról keletre s lett itt a család ősatyjává. Így az sem látszik lehetetlennek, hogy mai hazánkban az atyai örökség keresésével jelentek meg őseink, de az bizonyos, hogy itt már belekapcsolták a maguk hagyományát az európai Attila-mondakörbe. A magyar királyok sorát az egész középkoron át Attilával, mint első királlyal kezdik, őket Attila unokáinak nevezik, a magyar honfoglalást a hunok második bejövetelének tekintik. Salamon király anyja a fiát segítő bajor hercegnek egy szablyát ajándékoz s erről azt mondja, hogy ez volt Attila kardja, a legendás isten-kardja. Ma Nagy Károly kardjaként a német császári insigniumok közt foglal helyet a honfoglaláskori magyar iparművészet e remeke, mely minden valószínűség szerint, ha nem is Attiláé, de fejedelmi személyé, talán Árpádé volt. Arról a királyi kincsről, melyet IV. Béla leánya vitt magával Prágába, a király visszakövetelő levele azt állítja, hogy a magyar királyok Attila óta gyűjtötték össze. Ebből is ismeretes még egy darab. Ez is kard, Szent István kardja volt. Ma a prágai Szent Vid székesegyházban őrzik. Hogy a család valóban Attilától ered-e, nehéz eldönteni, de nehéz megcáfolni is. Olyan historikus, mint Hóman Bálint, meg van győződve róla s bő és meggyőző adatokkal érvel. De igazi jelentősége úgyis a hagyománynak van, akár valót őriz, akár nem, mert történeti jelentősége ugyanaz. Az Árpádok e hagyomány erejéből lettek a

magyar nemzet urai, királyai, s ez a hagyomány lett a magyar nemzet szellemi alapjává.

E hagyomány tudata ugyanis igen nagy dolgokat tartalmaz. Az örökös uralom, az ősi hatalom, a hódítás öröklött jogát s a páratlan harci kiválóság és félelmetesség önérzetét. Értékrendszerének középpontja s egész szellemi alkatának meghatározója a hatalom értéke s a jogos és természetes szuverénitás fölénye lett. Ennek megvalósítása, birtoklása a legfőbb cél. Életfeladatát a hatalom gyakorlásában látja. Eszménye az úr. De úrvoltához természetes jogot érez, mely származásán, öröklött rátermettségén s az ősi birtokláson alapul. Éppen ezért hiányzik belőle az oknélküli pusztítás és kegyetlenség szenvedélye. Kegyes és bölcs úr, atyai, aki természetes uralmi jogát gyakorolja. Az idegen magyar nem kisebbségi érzéssel, szorongással jelent meg itt Európában és zárkózott be „gyepűi” közé, hanem éppen a fölény érzése az eredeti érzése, mint aki „nem dolgában jelesebb” az itt talált népeknél, mindenkinél. A lovas nomád hódító fölénye ez, ki még hozzá azzal is büszkélkedhet, hogy a legnagyobb lovas nomád ivadékait tudhatja népe élén. S ezt a dicső ivadékot maga választotta, szabadon, vezérévé, a hagyomány szerint. Úri értékrendszerének erejét ez a hagyomány még növelte s alapjává vált a magyar szellemtől elválaszthatatlan autonómia-érzésnek, szabadsághoz való ragaszkodásnak. A magyar nem szolgája senkinek, még fejedelmének sem, holott tudja, hogy mily áldást köszönhet a dicső család égi kegyelmének. Árpád vezérré választása nemhogy csökkentette volna szabad úri érzésük épségét, hanem inkább növelte azzal a felemelő tudattal, hogy Árpád népe, Attila hunjainak ivadékai lettek. A honfoglalók birtokaikat sem a fejedelem hűbéreként kapták, hanem a közös hódítást követő ősi osztály útján s csorbíthatatlan joggal bírták.

Ez a magyar nemzeti öntudat és szellem első rétege. Erre rakódott rá a második, a keresztény középkor új kultúrája. Ám ez sem fedte el teljesen az elsőt, még kevésbé semmisítette meg. Sokáig azt hitték, hogy Szent István reformja nyom nélkül elsöpörte a keleti hozományt. Ma már tudjuk, hogy a pogány kultúra elemei tovább éltek, csak új szintézisbe olvadva a rájuk épített európai keresztény réteggel. A részletkutatás egyre több ponton mutatja ezt ki. Az európai magyar kultúra létrejötte sem történt másképpen, mint a nyugati népeké. Nálunk is, náluk is az ősi pogány és a keresztény-római kultúra ötvöződése folyt le.

Az új szintézisben természetesen módosulnia kellett a régi szellemnek és ezt a módosítást Szent István tudatosan hajtotta végre. Hún családi hagyományaira rárétegezte a keresztény király isteni küldetésének elméletét; Attila unokájának természetes uralmi jogán épülő országának eszméjét megtöltötte azzal a keresztény tartalommal, amit a szentistváni birodalom gondolataként ismerünk „Intelmeiből”. Az új, nyugatikeresztény világnézet is az ősi jogokat és hivatást igazolja, királyét és nemzetét egyaránt.

A nyugativá és kereszténnyé vált magyar szellemben az „úr” nomád eszméje is átalakul, de „ur”-at jelent továbbra is. A magatartás szilárdságában azt az erőt érezzük, mely csak az ősiségből táplálkozhat, de új az irány, amerre fordul. Szemünk előtt minden friss képet ölt, de bárhol nyúlunk hozzá, az ősi alapok keménységét tapintja ujjunk. Az uralkodó család historikusa átfesti a hagyományt; előadásában Álmos pogány létére a Szentlélek ajándékát nyeri, szintúgy a törzsek fejei. De él tovább a hagyomány s él tovább az uralkodás jogának, a hatalom értékének középpontisága, ha immár a keresztény eszmekörben is. A nemzet értékrendszere egy magasabb szintre helyeztetik, de a maga épségében: az ősi anyag most jelentését a keresztény misszió eszméjétől nyeri, s ezzel fejlődik tovább alkata. A nomád harcos lovaggá válik. De nem német vagy francia lovaggá, hanem magyar vitézzé, kinek jogait, személyi méltóságát most már keresztény tanok és nyugati jogrendszerek is biztosítanák, de ő mégis a vérszerződés hagyományos pontjaiba foglalja őket. A magyar nemzet tagja, a nemes nem hűbéres, ki királya kegyelméből éli szabadságát, hanem ősi jogon, mint Attila-Árpád népe. Hivatását ő is a kereszténység védelmében látja, Krisztus vitéze ő, sőt ő legkülönb vitéze, de ennek titkát származásából magyarázza, örökös kiválóságából. Ebben az értékrendszerben is a hadi kiválóság marad a legfőbb erény, de immár azért, mert ez teszi a magyart magasztos hivatásának betöltésére képessé. Új alapot ad ez érdemeinek, s szabadságjogainak is, melyre fokozódó féltékenységgel vigyáz, egyre többféle szállal és vonatkozással rögzítve őket szellemének egész alkatába. Természetes urai, az Árpádok elvesztésével ősi öröksége, a függetlenség, az egyéni szuverénitás mindennél többre értékelése nem lel többé egyenlő rangú ellensúlyra, ősi individualizmusa, mérhetetlen „úri” önérzete, szabadság- és uralomvágya jellemzi a középkorvégi nemzetet. Tartalmat azonban az a tudat ad, amit IV. Béla is hirdetett már s Hunyadi János emelt magasra: ő a kereszténység

paizsa és védőbástyája. E hivatását pedig azért tudja teljesíteni, mert Attila vitéz húnjainak ivadéka.

Említettük, hogy már a középkorban is mutatkoznak világias mozgalmak, úgynevezett előrenaissance-ok. Ilyen előrenaissance Magyarországon is megfigyelhető, s mindig össze van kötve az Attila-emlék megelevenedésével. A szittya öntudat ugyan sohasem hamvad ki végkép, de időről-időre háttérbe szorul a szent királyok, főként Szent László alakja mellett. Időnként azonban fellángol. A legerősebb ilyen mozgatom a Kun László idejebeli, melynek élén maga a király áll. Leveti az európai ruhát, haját ősi módra viseli, pogány életmódot folytat és udvari krónikásával úgy íratja meg a magyarok történelmét, hogy az szerves folytatása a húnokénak, illetve a magyarok történelme a húnokkal kezdődik, ez pedig a magyarokéval folytatódik. E koncepció csúcsán pedig Attila áll, kiről összefoglaltatja a legendákat és eszményképül választja. Kézai Simon munkája a későbbi nemzeti öntudat alapja. Az Árpádok kihalta után fellépő oligarchizmust is ez a szittya önérzet, büszkeség és féktelenség élteti. Az Anjoukkal némileg visszaszorul és megint Szent László alakja lép előtérbe, de a Nagy Lajos-kori krónikák is bővelkednek a magyar vitézség és fölény önérzetétől duzzadó részletekkel, Zsigmond kora pedig még jobban erősíti ezt az érzést.

A Mátyás keze alatt kibontakozó teljes magyar renaissance aztán csúcspontjára emeli ezt a szittya-magyar nemzeti öntudatot s megadja neki határozott formáját. Már megválasztása éppen úgy általános renaissance-jelenség, - nemzeti királyt választanak, - mint tartalmában sajátosan magyar: atyja hazafias érdemeire, hadi kiválóságára, az ősi hivatás nagyszerű teljesítésére hivatkoznak, sőt hivatkoznak a sérelmekre is, mik a családot éppen nemzeti érdemei miatt érte a nemzet ellenségei részéről. Ő maga is határozott nemzeti jelleget és célt ad uralkodásának és tudatosan a legősibb hagyományokhoz fűzi.

Ő is megíratja a hún-magyar történelem egységét és céltudatosan fejleszti az Attila-szittya kultuszt. Csak az olasz humanista hízelgő ötlete volt római származásának erőszakolása, ő bizonyára arra volt büszke, hogy „második Attilának” nevezgették s párhuzamokat vontak közte és a nagy hún király közt. Ezek a párhuzamok persze nem mindig hízelgők. A magyar éppen ekkor volt legkevésbé rokonszenves Európa nemzetei előtt, mert a friss nacionalizmus friss szemmel vette észre az éles különbségeket, idegenséget. A magyart barbárnak tartják, műveletlennek, s egy velencei

követ még azt is felrója, hogy „ez a nemzet bor nélkül nem tud harcolni”. Viszont a magyarok az ő „kalmár szokásukat” nézték fitymálva. A kölcsönös lenézés minden nemzet körében napirenden volt akkoriban.

Való, hogy a magyarság ekkor is vitézségére, katonai és úri sajátságaira a legbüszkébb. A század nagy prédikátora, Laskai Osvát eltűnődve azon, hogy „mennyi népet táplál ez az ország”, így folytatja: „s az összes többiek úrnője a húnok egykor szittya nemes nemzete, melyet ma közönségesen magyarnak neveznek, igazhitű, nagylelkű, erős és szintoly bátor s ezért a fegyverforgatásban fáradhatatlan, számának és méltóságának érdemével méltán áll élén a többi népeknek”. Valódi és nemes birodalmi öntudat ez. Bonfini ezt emeli ki: „A magyar nemzet megszokta, hogy a saját földjén, sőt a másokén is széltében uralkodják, ezért nem tűri a jármot, s háborúban győzhetetlen lévén, nem egykönnyen lehet leigázni.” Mátyás magyar katonáiról a legnagyobb rajongással beszél. Hogy a magyar katonanemzet, az ekkor erősödik öntudatig. Werbőczy Hármaskönyvének ajánlásában bevallja, hogy „úgy látszik, nemzetünk a birodalom kezdete óta csupán hadi dolgokra adta magát”. Mikor 1505-ben megfogalmazza a híres rákosi végzést az idegen királyok választása ellen, elsősorban azzal érvel ellenük, hogy „nem tanulták meg erkölcseit és szokásait e szittya nemzetnek, mely valamint az országot vére bőséges ontásával és felei roppant feláldozásával szerzé, úgy vassal, fegyverrel szokta azt most is oltalmazni, hanem örömestebb dologtalanságra és nyugalomra, mint fegyverforgatásra adták magukat”.

Van azonban ebben a végzésben még egy pont. Ez pedig úgy szól, hogy azért kell nemzeti királyt választani, „nehogy bárki az idegen fejedelmek közül ezen országot erőszakosan bitorolja és bennünket örökös szolgaságra vessen, s főleg és kivált azon okból, mivel széles e földön nincsen nép vagy nemzet, mely nem nemzetéből, önvéréből és népéből választana magának urat és királyt, nehogy tehát ezen ország, a kereszténységnek előfala és pajzsa, mely magának és fiainak nagy feláldozásával védelmezte ezt a kereszténységet, a többieknél silányabbnak és mintegy szerencsétlenebbnek láttassék...” „Isten - mondja Bonfini - azért rendelé a keresztény világ határára a szilaj szittya fajt, hogy az igaz vallás birtokában makacs védője legyen az igaz hitnek minden hitetlenség ellen.” Laskai Osvát pedig megismétli: „Ezt az erős nemzetet, melynek vére és csontjai a különböző országok hegyeit és völgyeit borítják, rendelé Isten pajzsul a Nagy Török ellen, hogy bátorságuk és derekasságuk révén a szent kereszténység az

óhajtott békét élvezhesse.” S az idézetek váltig szaporíthatok. Ez volt a szittyamagyar nemzeti öntudat tartalma.

Csodálatos jelenséggel állunk itt szemben. A keresztény egység szétbomlása idején akad egy nemzet, mely nemzeti szellemének tartalmát, nacionalizmusát az egyetemes kereszténység szolgálatában tűzi ki. A külföldi szemlélő álmélkodva veszi észre a magyarság ekkor még, úgy látszik, igen erősen keleties, törökös életmódját, megjelenését, szokásait, s csodálkozik rajta, hogy ellenségek: „A magyarok a törökökkel mindenben megegyeznek, de mégis nagy ellenségeik keresztény hitük miatt.” Ez a tudat mélyen áthatotta a nemzetet a legszélesebb rétegekig. Az egyszerű köznemesek éppen olyan buzgalommal sürgették a török elleni háborút, mint amilyen lelkesedéssel magasztalta a finom humanista, Janus Pannonius Hunyadi János hőstetteit. Aki szeret játszani ilyen gondolatokkal, eltűnődhet rajta, mi lett volna, ha e nagy költő megírja tervezett eposzát Hunyadiról s történetesen - követve más humanisták példáját, kik a szélesebb közvéleményre is akartak hatni - a vulgáris magyar nyelven írja meg.

Mátyás maga is egyike volt e szittya vitézeknek. Tudjuk, hogy volt magyar nevelője, tudjuk, hogy magyar szokások szerint élt, legalább házasságáig, s kitűnő fegyverforgató és bátor harcos. Galeotto még azt is feljegyezte róla, hogy a menetelő sereg élén magyar szokás szerint, kendőbe burkolt fejjel és arccal lovagolt. Deér József nyilván helyesen figyelte meg, hogy „bármennyire élvezte is humanistái társaságát, számos nyilatkozata azt mutatja, hogy azoknak polgári és racionalista világnézetét sohasem tudta magáévá tenni. A velenceieket mint kereskedőket, mint nemes emberhez méltatlan életforma képviselőit mélyen megvetette, ismételten plebejusoknak, sőt parasztoknak nevezte őket, élvezettel hallgatta udvaroncai vitáját arról a kérdésről, hogy a földkerekség melyik népe áll bátorságban és a *scientia rei militaris* tekintetében első helyen. Egyéniségét és a magyar életsorsról való hitvallását azonban elsősorban az a levele világítja meg, melyet Ferdinánd nápolyi királyhoz intézett abból az alkalomból, hogy az egy spanyol lóidomítót küldött udvarába. Félreérthetetlen ingerültséggel, sértődött hangon utasítja vissza ezt a kedveskedést: »Ha fontolóra vette volna állapotunkat, azt, hogy kik vagyunk és eddig kikkel állottunk háborúban, hisszük, hogy ilyen embert nem küldött volna hozzánk. Mert tudhatta volna azt, amit az egész világ tud, hogy mi egész fiatalságunkat fegyverek között

éltük le és gyakran viseltünk háborúkat különböző népek és nemzetek ellen, melyeket - akár a török, akár keresztények ellen viseltünk - mindig a mi lovainkkal, melyeket a mi népünk idomít, vívtuk meg s amelyek mindig kedvező kimenetelűek voltak. Ha mi külföldi és idegen idomítókra vártunk volna, akkor azok a harcok, melyeket mi a törökökkel, a németekkel, a csehekkel és lengyelekkel vívtunk, nem végződtek volna ránk oly kedvezően. Mi itthon idomított lovainkkal győztük le a gétákat, vertük le Szerbiát és mindazokat, akik körülöttünk vannak, mindezt a mi lovainkkal tisztességgel elvégeztük. Olyan lovakat, melyek spanyol módra hajlított lábakkal ugrándoznak, sohsem kívánunk magunknak, ilyeneket nemhogy komoly dolgokra, de még játékra sem akarunk használni. Nekünk ugyanis nem oly lovakra van szükségünk, melyek hajlított lábbal ficánkolnak, hanem olyanokra, melyek, ha erre sor kerül, szétvetett lábaikra bátran rátámaszkodnak.«” Katonai dolgokban, „szittyaság” dolgában a magyar király nem kíván oktatást. De megtaláljuk nála a szittya-magyar öntudat másik elemét is, a függetlenség, az autonómia és szuverénitás féltékeny őrzését. Bármily nagy tisztelője a pápának, főkegyúri jogába nem enged beleszólást és büszkén írja: „Mindent inkább elszenvedünk, semhogy a magunk és országunk szabadságát elveszítsük”. Hogy a császár főhatóságát meg éppen nem ismerte el, az természetes.

Értelmetlen dolog hát arról beszélni, hogy Mátyás humanizmusa ártalmára volt a nemzeti érzésnek. Felületes egyoldalúság ez, mely a nemzetet egyedül a nyelvhez köti. A nemzet nemcsak nyelvében él. A nemzet legfőképpen öntudatában és hagyományaiban él, s ezeket a nemzetközi latin nyelv is jól őrizte. Hogy mily jól, azt a magyar renaissance lobogó nemzeti érzése bizonyítja. A latin humanizmus ruhájában a szittyamagyar nacionalizmus fejlődött ki és nyert végleges formát. Ennek pedig két pillére van, híven e nyugatra tért keleti nép egész alkatához: az ősi keleti vitézség öntudata és a nyugati kereszténység védőbástyájának hivatása. Erre alapította az uralomhoz, birodalomhoz való jogának tudatát a nemzet.

Az újabb idők újra rákényszerítették az európai nemzeteket, hogy szembe nézzenek önmagukkal s igyekezzenek öntudatos képet alkotni maguknak nemzeti mivoltukról, szellemükről, jellemükről, arról a lényegről, mely őket azzá a nemzetté teszi. Nálunk is nagy irodalom foglalkozik már a magyar önismerettel. Ezek a művek nagyrészt egy közös bajban szenvednek. Nem igen veszik számba a Mohács előtti magyart, hanem csak a Mohács utáni négyszáz év alapján rajzolják meg nemzetképüket. Holott az igazi,

egészséges magyar a középkori. Mohács és a rákövetkező idők, a keletről és nyugatról ránktört elnyomatás századai, a teljes elhagyatottság tudata, a minden oldalról körülfogó gyűlölet szakadatlan érzése, a nemzethalál állandó közellétenek rémülete, a rászedettség lázító keserűsége és mindenekfelett a méltánytalanság kínzó nyomása, mindez nemcsak megsebezte, de meg is nyomorította a magyar lelket. A szabad, ép, igazi magyar a diadalmas, büszke vitéz, a hatalmas középkori birodalom magyarja. S ennek legpompásabb kivirágzása Mátyás király kora, a magyar renaissance. Mert „nyöghette” nemcsak Bécs, de Magyarország is kemény öklét, lehettek magyarjai elégedetlenek és értetlenek iránta, válhattak hűtelenekké nagy céljaihoz: résztvettek dicsőségében és hatalmában, érezték a világ bámulatát és irigységét arcukra sütni és eltölthette szívüket a nagyság mámora.

Ez volt az, amit soha nem érzett a nemzet azóta, de soha nem is tudott elfelejteni.

A nagy király bírálói sokat foglalkoztak azzal, hogy renaissances és humanizmusa, az egész hatalmas fellendülés múlékony volt és csak egy vékony rétegre terjedt. Egyoldalú bírálat ez is. Horváth János mutatott rá végre annak értelmetlenségére, történelmietlenségére, „arra hivatkozni, hogy a »nép« kimaradt ebből a műveltségből. Kimaradt - írja - az a korábbiból is. Sőt amennyiben írásbeli műveltségre gondolunk, az egész világi magyarság kimaradt belőle. Írásbeliség szempontjából az egész középkorban csak a papság, elsősorban a főpapság, tekinthető művelt rétegnek, s ha most a főpapság, mondhatni a maga egészében a humanizmusnak hódolt, akkor ki kell mondanunk, hogy Mátyás korában megtörtént a műveltek, a legműveltebbek műveltségváltása. S ez az egyedül fontos... tény. Századok kellenek ahhoz, hogy az írásbeli műveltség alsóbb rétegekbe is leszivárogjon s népszerűbb változatban általánosodjék.” A humanizmus, melyet Mátyás pártfogása erősített meg a magyar talajban, nemcsak mély gyökeret vert, - oly mélyet, hogy nemzetünk még ma is a legjobb latinista hírében áll a világ előtt s a magyar műveltség a legutóbbi időkig „deák” műveltség volt, - hanem lassan szét is szivárgott a társadalom széles rétegeiben s csakhamar áthatolt az írástudatlanság gátján is, a műveltek szóbeli hatása folytán. Ennek biztos jeleit láthatjuk annak a populáris irodalomnak az emlékeiben, mely a magas irodalom alját verte fel a XVI. és XVII. században. De nemcsak az irodalom, a művészet is széles körben éreztette hatását. Külön magyar renaissance építészeti stílus

keletkezik a pártázatos oromdísz jegye alatt, s Gerevich Tibor éppen legutóbb mutatta ki a sajátos magyar renaissance festőiséget. Ötvösművészetünk eddig is jólismert renaissance virág volt. S népművészetünk virágos díszítményei ugyanebből a talajból sarjadtak ki. A tipikus és tiszta renaissance ornamentikától az úgynevezett úri hímzés motívumkincsén át egyenes út vezet a népművészet formáiig. S a legragyogóbb itáliai kórusoktól a nyírbátori pazar stallumokon, szerényebb főúri és városi polgári bútorokon át a föld népének holmijáig ugyanez az egyenes út figyelhető meg. Ami pedig a belső tartalmat, a szellemet illeti, a dokumentumok hosszú sora tanúsítja az Attila-szittya vitézség és kereszténységvédelem hagyományának eleven életét évszázadokon át. „Kérlek tégedet, szerelmes atyámfia Pál, vitézködjél a keresztyéni hitért, a koronáért és ides hazánkért”, így biztatja Kinizsi Pált Báthori István a kenyérmezei csatában Heltai Gáspár krónikája szerint. Ez a népszerű mű a XVI. század közepén híven fejezi ki a kor magyar lelkét. Ez Mátyás udvara szittya kultuszának, magyar vitézi öntudatának populáris formája, típusa a nagyszámú hasonló nyilatkozatoknak.

S a mátyási renaissance egész továbbélése újra és újra az ő emlékéből nyer éltető erőt. Mikor egy későbbi nagy és igaz magyar, Zrínyi Miklós nemzete felemelésén töpreng, utána sóhajt a reménytelenség idején s személyiségének és tetteinek tanulmányozásába mélyedve, nevéhez rögzíti, igen jellemzően, az írás és fegyver kérdését egyaránt. „És noha a mi magyar nemzetünk minden koron inkább vitézségnek cselekedetiben gyönyörködött, hogysem a maga dicsőségének leírásában fáradozott volna, mindazonáltal sok vitéz királyinknak tündöklő neve köztünk is indított jó írókat, akik elégségesek voltak a magyar jó nevet örök feledékenységből dicsőségre és világra kihozni. Ha azért most ékesen író historicusink nincsenek, nem tulajdoníthatjuk nemzetünk íráshoz való restségének annyira, mint annak, hogy megholtak Mátyás királyok s újak nincsenek, kik indítanának új elméket és nevezetes okokat adnának az ékesen való írásra. Holott annak a dicsőséges királynak halála után ha lettek volna mások is olyanok, az mi gyönyörűséges pennánk... nem csak siralommal töltötte volna meg és keserves panaszkodásokkal históriáját, hanem talált volna más örvendetesb stílust... Mi sem siratnánk annyi veszedelmünket, ép volna országunk s Buda közepe volna, ha nem egész keresztyénségnek, legalább bizony Magyarországnak. De nem mindenik seculumban születik Fenix és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig

formálhat oly embert, aki világ s országok megbotránkozásának gyógyítója legyen s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen vala a mi jó Mátyás királyunk, aki mellé avagy igen kevés, avagy senki keresztény királyok közül, kik utána voltak, ne áldjon hasonlatosságért, mert bizony megocsúsodik érdeme Mátyás mellett s elvész tündöklősége, mint a csillagoknak nap támadásán. De mivelhogy a természet ezen az ő alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt: mikor nyugszik meg másnak építésére, nem tudom. De legalább az mi időnkben inkább kívánható, hogysem remélhető gondolat.”

Ezekben a büszke és mélabús szavakban magaslik elénk a király romolhatatlan trónusa, elmúlhatatlan birodalma. Minden összeomlott utána, amire egész életét feltette. De miközben földi birodalmát hajszolta, megteremtett egy másikat, nem e földről valót, mert megmaradt a földindulás után, s egyre tisztábban, egyre sugárzóbban, egyre szilárdabban emelkedett ég felé csodálatos személyének és csodálatos életének emléke. Ez az egy el nem pusztulhatott a méltatlan utódok kezén. S ettől kezdve egyre épül birodalma, halhatatlan királysága nemzete lelkében. Megértette a nemzet és soha nem tudja feledni, mi volt az, hogy volt a magyarnak Mátyás királya. Korának búvárlója, Kardos Tibor, ebben látja legnagyobb történeti jelentőségét és a magyar renaissance lényegét. Így is van. „... a Mátyás-legendának az öntudatos magyarságot összefogó ereje adott az elveszett valóságos Magyarország helyett egy eszmei, virtuális Magyarországot. A virtuális ország legyőzhetetlen volt. A virtuális élet, álomszerű, nagyszerű, Magyarország történetének szebbik része.”

5. AZ EMBER

Az a tragikus voltában is csodálatos és félbeszakadtsága mellett is oly nagyhatású korszak, - egy uralkodó hatalma és egy ország dicsősége, - melyet itt idéztünk, egy helyzet és egy egyéniség találkozásából született meg.

A helyzet: Magyarország a XV. század közepén. A híres Kánaán, mit nagyszámú, gazdag, büszke, bátor és harcias nemzet lakik, erőinek érintetlen teljében, áthatva jelentőségének, szerepének, hivatásának tudatával. Fiainak értelmi képességeit és a közügyekre való rátermettségét sem győzik dicsérni. Kiváló hadvezérek, ügyes diplomaták és közigazgatási férfiak egyaránt kitelnek belőlük. Csak erős kéz kell hozzá, hogy összefogja és irányítsa őket. Mert hajlamosak a magauraságra, egyéni utak követésére, a szilaj zabolátlanságra. Nem olyan nemzet ez, - s természetes urainak elvesztése után, szabad királyválasztása gőgjében s hozzá az ébredő renaissance individualizmusa és oligarchizmusa idején kivált nem, - amely a puszta cím előtt meghajlik és feladja a maga akaratát. Azt uralja, aki meg tudja hódítani. De aki valódi urává válik, nagy dolgokat mívelhet duzzadó képességeivel. S ki tudja, más nemzettel másként van-e!

Hogy Mátyás öröksége elkallódott, annak sajátos okait láttuk. A nemzet régi vezetőit nem tudta megnyerni, csak megtörni, az általa felemelt új emberek még kevésbé értették meg és elborította agyukat a gazdátlanul rájuk szállt hatalom mámora. De míg élt, rendelkezett a nemzet erőivel, s méltó utód zökkenő nélkül folytathatta volna művét. Legalább is a realitás határai között, vagyis megtarthatta volna Magyarországot biztonságos nagyhatalmi helyzetében, kellő ellensúlyként Nyugat és Kelet törekvései közt. S ezzel Magyarország európai hivatásának teljesítését folytatta volna. Mert - hogy most a végén ismét visszatérjünk bevezetőnkhöz - Mátyás, miközben a császári trón kora nacionalizmusa idején elérhetetlen ábrándját űzte, feltartotta a középeurópai hegemónia kialakulását és az Európát fenyegető déli barbár áradatot. Országlásának ez volt világtörténelmi jelentősége s ez lett volna utódai hivatása is.

Az ország helyzetében adott feladatot azonban csak ő tudta teljesíteni. A helyzet a bekerítettség állapota. Köröskörül csupa ellenség s mind az ország meghódítására, a trón elfoglalására tör, melyre egy ritka szerencsés

pillanatában legnagyobb fiát emelte a nemzet. A helyzet csak két utat mutatott. Az egyik az óvatos védekezés és egyezkedés, amely halogatja a döntést és az időre bízza. Bizonyára vannak esetek, mikor az eszélyesség ezt javasolja. De az idő a szakadatlan erőfeszítésben így is elernyeszti lassan az erőt, felmorzsolja s végül éppen úgy elhasználja, anélkül, hogy a szorító gyűrűt széttörné, mint a másik út, a merész nekivágás. Ez maga támad és igyekszik megsemmisíteni, uralmába venni a fenyegető erők gócait.

A hagyományos magyar politika egyezkedés volt nyugat felé, támadás délnek. Mátyás a jogar átvételekor ezt akarta követni, országát a török szorítástól akarta támadás útján felszabadítani. Ezzel az ősi hivatást is teljesíteni vágyta. Ám a nyugati és északi szomszédok nem adtak neki még erre sem időt, támadásaikat nem szüntették meg, még őszinte kiegyezésre sem voltak hajlandók. Sőt igyekeztek kihasználni azt a szorítást, amit a közös ellenség egyelőre csak Magyarországra gyakorol. Pedig ő csak azon igyekezett, hogy tisztességes békét teremtsen velük s biztosítsa trónját és országa határait. Meg kellett tehát fordulnia, hogy a zaklatókat megtörje s a szorítást abban az irányban szüntesse meg támadás útján. S ekkor már a legteljesebb eredményre kellett törekednie: az ellenség helyébe ülni és erőit a maga birtokába venni. Ha ez sikerül, a déli határ teljes felszabadítása is sorra kerülhet.

A tudományos kutatás újabb eredményei szerint egész hadi szervezete, védelmi rendszere és hadserege az idő haladtával egyre inkább olyanná válik, hogy a nyugatiak elleni hadviselésre alkalmas s a török ellen csak védekezésre. Ebből azonban nem mernénk azt a következtetést levonni, hogy a török elleni támadás gondolatáról teljesen lemondott s a nagy terv élete fogytáig való hangoztatása merő diplomáciai fogás, minden őszinteség nélkül. Kísérleteire és azok abbahagyásának okaira már rámutattunk. Most még egy lélektani vizsgálattal próbálkozzunk, mert a kérdés megérdemli, hogy igyekezzünk mindenképpen végére járni.

Tudjuk, hogy mily erős családi érzés élt benne. Atyjának dicső emlékéből és bátyja mártíromságából valóságos kultuszt űzött. Fián rajongva csügg és felesége rokonait is elhalmozza kegyeivel. Ez egyébként a kor általános vonása. Mindenki háza naggyátételén fáradozik, s vannak valóságos családi feladatok, miket egyik nemzedék a másiktól vesz át. Emellett Mátyás trónját is az atyai dicsőségnek köszönheti. Alig hihető, hogy éppen az ebből ráháramló hivatást kivetette volna leikéből s ennek örökletességét minden

őszinteség nélkül hangoztatta volna egész élete folyamán. Gondoljunk arra is, hogy a végén oly hatalmas volt, oly erős, hogy semmi szüksége nem volt már e színlelésre, bátran abbahagyhatta volna, s bizonynyal abba is hagyta volna e fölényes és gőgös ember, ha valóban csak színlelés lett volna. Hiszen láthatta, hogy semmi hatása sincs e régi szólamnak. Ha színlelés lett volna, kimondhatatlan teher lett volna, szinte elviselhetetlen. Unalmas. Gondoljunk arra is, hogy a nagy török elleni vállalatnak ez a szakadatlan tervezgetése nem volt ám olcsó játék sem. A családi hagyomány mellett ott volt erős nemzeti érzése is, melynek jeleit láttuk. Erős nemzeti nevelésben részesült és magasan lobogott benne a nemzeti öntudat és büszkeség lángja. Ennek pedig egyenesen lényege volt - ezt is láttuk - a török elleni küzdelem elszántsága. Amikor mélyen átérezte, mit jelent a nagy Hunyadi fiának lenni, nemcsak a családi, de a nemzeti hagyomány is izzott benne. Hiszen a kettő egyet jelentett. A nemzetet az jelentette szellemi értelemben, ami a Hunyadi név szellemi jelentése volt. Megbizonyosodtunk róla, hogy a „második Attila” lelkében ott élt a nemes vágy, hogy szittya népét a hatalom és dicsőség minél magasabb fokára emelje, oly naggyá tegye, mint példaképe idején volt. Ebbe pedig elkerülhetetlenül beletartozott a török nyomásnak megszüntetése. Elképzelhető, hogy Csehország, Morvaország, Ausztria meghódítója lemondjon örökölt déli hűbéres tartományairól? Végül ott volt vallásossága, melyre már hasonlóképpen utaltunk, s családi és nemzeti érzése mellett erről is kétségtelenül tudhatjuk, hogy hozzá tartozott szervesen szellemének alkatához. Világias ember volt, de istenfélő lélek és egyházának a külsőségeken túl is hű fia.

Nem kétséges, hogy nagyratörésében alapvető az az általános lélektani jelenség, mely a természettől uralkodásra teremtett lelket, aki érzi istenadta fölényét, e fölény gyakorlására hajtja. Hatalom- és dicsőségvágyát szította atyjának fenséges emléke, háza önérzete is. Bizonnyal tüzelte a sok méltatlan bántalom is, miben családja s maga is gyermekkorában részesült, az elégtételszerzés vágyával. Ám szavaiból és cselekedeteinek szövevényéből meggyőző erővel bontakozik ki az az őszinte vágy, hogy emberi nagyságát, uralmát, hatalmát és dicsőségét egy magasztos cél érdekében áldozott szolgálatokkal tegye emlékezetessé az utókor előtt. Valóban nagyratörő lélek volt, ám nagyratörése nem érte be a puszta hatalommal. A hatalmat eszményi céllal akarta igazolni, s minden bizonyíték amellett szól, hogy nemcsak kifelé szolgált ez a cél jótékony lepelként, hanem lelkiismerete szerint is mélységes hivatásérzéssel vallotta.

Egyelőre azonban nyugatra kellett fordulnia, ahol szintén régi ellenség fenyegetett. Választását nem egy körülmény indokolta. A déli ellenséggel egyedül nem vehette fel a küzdelmet a döntő győzelem reményében, viszont segítségre, be kellett látnia, nem számíthatott. Minthogy azonban a védekezéshez elég volt a maga ereje is, ez az oldal volt a veszélytelenebb. Támadás számára azonban a nyugati oldal aránytalanul gyengébbnek, megverhetőnek mutatkozott. Emellett ez volt a közvetlenül veszélyesebb, mert míg délről trónját sem kellett féltenie, a nyugati ellenséggel alattvalói is cimboráltak. A nyugati győzelemmel nemcsak a külső ellenségtől menekül meg az ország, hanem a belső elégedetlenség is elveszti élesztőjét, segélyforrását és reménykeltőjét. S legfőképpen: ha meghódítja a nyugati ellenség földjeit és trónját, ő rendelkezik azokkal a fegyverekkel is, melyek nem akarják a közös ellenség ellenében segíteni, sőt inkább - nem érezve a közvetlen veszélyt - ők is rátámadnak a közvetlenül fenyegetettre. Ha terve sikerül nyugaton, a déli ellenségen is könnyen erőt vehet; talán még a nyugati fordulat is megismételhető: maga ül helyébe.

A terv - láttuk - eleve kudarcra volt ítélve. Ám ez csak ma, sokszáz év múltán s a modern tudomány világánál visszatekintve ily világos. Mátyás korában nem egy nagyratörő lelket fűtött hasonló törekvés. Az a ragyogó, fiatal, duzzadó erejű és szárnyaló képzeletű korszak bővelkedik fantasztikus tervekkel. Ám még ekkor is, Magyarország szorongatott helyzetét a legteljesebb diadalra fordítani: ehhez valóban rendkívüli ember kellett.

A kortársakat egész lénye az oroszlánra emlékeztette. Nem volt magas termetű, de széles válla, hatalmas mellkasa, büszke tartása mintegy megnövelte alakját. Kivált lovon nyúlt meg s egy fejjel látszott magasabbnak. Megjelenése mindig királyi volt. A széles vállon, erős nyakon hatalmas fő ült, dús, hullámos és fürtös aranyszínű hajjal övezve. Nyakát és fejét állandóan előre feszítette, mintha ugrásra készülne. Álla is kemény elszántságot mutatott, amint előre ugrott. Arcát rosszakarói rútnak írják, s még a hízelgők is marciálisnak mondták szépségét vénuszi helyett. Vonásai nem voltak finomak s idővel mély barázdákká vonták a gondok. Férfikora delén már az elhasználtság félreismerhetetlen jeleit olvashatni rajtuk. Homloka keskeny volt, arcformája széles, orra nagy és húsos végű, szája is nagy és nem szép formájú, alsó ajka gőgösen és kiábrándultan, de nagy akaraterőre vallóan biggyedt. A harmónia hiányzott az arcról. De a természetes fölény áradt el rajta. Az erőnek, sőt az erőszakosságnak

kifejezője volt ez az arc, oly emberé, ki gyermekkora óta megszokta, hogy állandóan résen kell lennie, a legnagyobb erőt kifejtve, keményen parancsolnia és szakadatlanul harcban állania. Valóban a támadó arca ez.

De az egész arcon uralkodtak a szemek. Ezek a nagy dióbarna szemek, tele tűzzel és hallatlan energiával, a lángész tekintetével, s melyek - amint Bonfini feljegyzi róluk - szabadon és egyenesen és rebbenés nélkül, állandóan tágra nyitva néztek a világba és az emberekre, *leonis more,* oroszlán módjára. Ezek az oroszlánszemek megbűvölték az embereket. Tekintetüket nehéz volt állani. Feljegyezték egy török követ esetét, ki hatásuk alatt nem tudott szóhoz jutni. Ha akarta, elragadó kedvesség, megnyerő nyájasság sugárzott belőlük, de ha elfutotta az indulat, - s ez gyakran megtörtént, - lángokat lövelt fekete mélyük, mit hangjának szabad kieresztésével kísért. Halálküzdelmében is úgy ordított, mint az oroszlán, a bécsi Burg ablakai remegtek bele. Feljegyezték azt a ferde pillantást is, mellyel hideg megvetésének kifejezést adott. Legtöbbször azonban méltóságos nyugalom honolt bennük, valóban az oroszlán királyi fölénye. Uralkodó szemei voltak.

Mert Mátyás mindenekfelett uralkodó volt. Amint pályáján végigpillantottunk, ez volt az első, amit megfigyelhettünk a serdülő ifjún, ki a humanisták körülrajongott Corvin Mátyásává volt leendő. Ő nemcsak a korabeli Európa legjelentékenyebb egyénisége, amint Szekfű Gyula méltán állapítja meg róla, hanem minden idők egyik legnagyobb uralkodója, kiről típust lehet mintázni. Aki közelébe jutott, elháríthatatlanul megérezte fönségét, s ha rokonszenvet vagy éppen szeretetet igen-igen ritkán váltott is ki, - ami szabályszerű oly embereknél, kik ily magasságban állanak embertársaik fölött, még pedig nemcsak cím szerint, - annál több csodálatot és rajongást vagy pedig elvakult, szenvedélyes gyűlöletet keltett. Még testének párájában is azt a sajátos illatot vélték érezni, amit Nagy Sándorról jegyeztek fel, mintha külön légkörben élne, elválasztva az emberektől.

Pedig ő maga nem igen mesterkedett tekintélye növelésén. Persze nagyon is tudott királyi módon fellépni s mint az antik cézárok, szinte istenként jelenni meg, ha szükség volt rá, ha hatást kellett elérnie, s ilyenkor maga is hangsúlyozta az elérhetetlen magasságot, káprázatos pompával és hatalmának minden módon való kiállításával. Ez éppen úgy hozzátartozott az uralkodás technikájához, - melynek Mátyás tudatos művésze volt, - mint az állandó hadsereg, a bel- és külpolitika, vagy az az ügyesség, mely tudja, mikor kell méltóságteljesnek és megingathatatlannak, mikor hízelgőén

kedvesnek, mikor panaszosan méltatlankodónak lenni, mikor kell hidegen hallgatni, elviselhetetlen csenddel morzsolni össze az előtte állót s mikor féktelen haraggal kitörni és vad ordítozással félemlíteni meg. A „színlelés mestere” csakugyan felhasznált mindent, egész színes és gazdag egyéniségét, hogy lenyűgözze az embereket és uralkodjék rajtuk. Hosszú sorát lehetne lepergetni az epizódoknak, melyekben művészetét csillogtatta. Néha az az érzése az embernek, hogy kevesebb fáradozással is elérhető lett volna a hatás, ám ő mintegy művészien kikerekítette. Valószínű, hogy élt benne valami nagyarányú színészi hajlam, élvezte ezt a képességét és boldoggá tette az elért hatás.

Volt azonban magánélete is, s itt levetette a jelmezt. Nem ő akart elkülönülni az emberektől. Tekintélyét nem ápolgatta szánalmas mesterkedésekkel. Az olasz Bonfininek feltűnik, hogy a király - kivált második házasságáig - mily bizalmas viszonyban él az udvarbeliekkel, urakkal és nemesekkel, mily könnyű hozzá bejutni, ajtónállók nem őrzik, magatartása mily egyszerű és közvetlen, „a magyar királyok szokása szerint”. Hadjáratban meg éppen együtt élt seregével, a sebesülteket akárhányszor sajátkezűleg etette és kötözte. Dicsekedett vele, hogy egy alkalommal, mikor maga ment Újlaki Miklóshoz, - ki annyit ártott neki, - minthogy az beteg volt, fájós lábát sajátkezűleg kente meg. Hogy mily könnyen ajándékozta bizalmát, azon ellenségei még gúnyolódtak is. Vágyott a szeretetre és maga is boldogan táplált gyengéd érzéseket. Fiai iránti szeretete, feleségéhez való szerelme közismert. Megörökítették a jelenetet, mikor felesége kis öccsének - kit esztergomi érsekké emelt - arcképét mily túláradó örömmel csókolgatta. Egész sereg nyilatkozatából sejthetjük ki a nagy ember bánatát viszonzatlan vonzalmain, mikkel emberekhez közeledett, hasztalan.

A mindennapi életben nem járt kothurnuszon. A gyakori nagy lakomákon vígan, felszabadultan mulatozott, tekintélyét nem óvta a lerészegedéstől, sőt cimboráinak segítségére is volt, ha történetesen rosszul lettek, amint Bonfini feljegyezte. Azonban azt is észrevette, hogy „barátai közt néha a túlzó lakomázást, zajos mulatozást azért rendezte, hogy gondjait elűzze”. Azt is tudjuk tőle, hogy „nem egykönnyen engedte, hogy emberi örömeinek gátat vessenek, sűrűn hódolt könnyű kalandoknak”. Kora és az utókor mondái is úgy ismerik, mint nagy tréfakedvelőt, tréfacsinálót és szellemes élcelőt. Bonfini megjegyzi róla, hogy a színészeket és udvari mulattatókat a kelleténél jobban becsüli. Általában úgy jelenik meg előttünk

magánéletében, mint egészséges, tevékeny lélek, ki alapjában kedves, mohó, naiv életörömmel gazdag kedély.

Természeténél fogva jólelkű volt. Meleg részvéttel hajolt a gyengékhez, a társadalom kicsinyeihez s védelmébe vette őket a hatalmasokkal szemben. Ebből nőtt ki az „igazságos Mátyás” alakja a legenda világában. Hatalmával sohsem élt vissza, személyes indulatból, érdekből vagy merő kedvtelésből egyéni sorsokat sohsem tett tönkre. Bonfini például feljegyezte róla, hogy idegen házaséleteket sohsem dúlt föl. A korában szokásos elvetemültségekre sohsem ragadtatta magát, mint erre már utaltunk. Kegyetlenségnek nyoma sem volt benne. A sok hűtlenség, összeesküvés, zendülés nyomán kora más uralkodói vérfürdőket rendeztek volna, míg ő beérte puszta fenyegetéssel, a hivatal elvételével, rövid fogsággal. Galeotto elbeszéli, hogy utálatosnak és megvetendőnek tartotta a bizalommal való visszaélést, a rágalmazást, az ellenfél megmérgezését. Személye igazolása a közmondásnak, mely a nyugodt lelkiismeretet és nyugodt álmot összekapcsolja. Galeotto csodálkozva figyeli meg, hogy táborban, csatazajban a legédesebben tudott aludni, de otthoni nyugalmában a suttogás felriasztotta, „ne tulajdonítsa hát ezt senki - teszi hozzá - gyanakodás vagy óvatosság következményének”. Azt is tudjuk róla, hogy általában nem őriztette magát, nem félt merénylettől.

Bátorsága különben is már életében legendás. Személyesen vett részt ütközetekben, vállalkozott kémszemlékre, az ostromlott városokba szívesen lopózott álruhában, életveszedelemben számtalanszor forgott s elmondhatta, hogy „sebeket visel testén”. Visszasóhajtotta azt a régi időt, mikor a vezérek maguk keltek döntő bajvívásra: „ez tüntetné ki a fejedelmek nagyságát és bátorságát s mutatná meg némelyek gyávaságát, akik nem harcolnak, hanem kényelemben üldögélnek s mégis a harci erényeket magasztalják; akkor aztán elválnék, hogy a nagy tudományszomj vagy pedig a gyávaság miatt zárkóznak-e cellájukba sokan azok közül, akiket az avatatlan tömeg oly nagyra tart”. Ezt a nyilatkozatát különben oda lehet állítani azon vonások közé, melyek szittyaságát jellemzik.

S illő ahhoz a kitűnő katonához, melynek ismerték és ismerjük. Nemcsak hadvezéri genialitására gondolunk most, mely számos újítással dicsekedhet s mellyel hadseregét megszervezte, haditerveit megalkotta, végrehajtotta, győzelmeit kivívta és kihasználta, hanem arra, hogy nemcsak vezére, de tagja is volt hadseregének; mindazt kiállta, amit harcosai s mindazt tudta is. Feljegyezték fáradhatatlanságát, a kitartást, mellyel a viszontagságokat

elviselte, s a fegyverforgatásban való ügyességét. Ezt az ügyességet szívesen tette próbára a békeidők tornajátékain is.

Általában szívesen vetette küzdelembe képességeit. Mint ahogy testi erejét és ügyességét, - „gyorsaságát”, Bonfini szerint, ki nem győzi csodálni ezt a tulajdonságát, - próbára tette a tornán, úgy eszejárásának fürgeségét is tudósaival való vitákban. Élvezte erejét. A szemlélőnek az a benyomása, hogy volt benne valami a játékosból. Élvezte az esélyes, veszélyes helyzetet, mely próbára tette, a kockázatot, mely kihívta merészségét, s élvezte a maga fölényét, talán közmondásos szerencséjét is. Bonfini elbeszél e szerencséről egy esetet. A cseh hadjáratban kifogyott a pénze és nem tudta zsoldosait kifizetni. A sereg zúgolódott és alig tudta tartani őket ígéreteivel, melyek holnapról holnapra tolódtak. Mikor már a végső határig jutott a zsoldosok türelme, egy este kockázó kapitányai és hadnagyai közé ült és játszott velük. Reggelre tízezer aranyat nyert, kifizette a sereget belőle és továbbvonult. De élvezte magát az akciót, a cselekvést is, a tevékeny életet. Élt benne a nagy emberek szenvedélye és képessége, mely az élet nyersanyagának formálására hajtja és teszi képessé is őket.

Olykor azonban, úgy látszik, elfogta a csömör, s vágy támadt benne az elvonult, kontemplatív élet után. Van egy levele, mely nem lehet puszta frázis. Egy humanista könyvküldeményét köszöni meg: „nem hallgathatjuk el, hogy szánalmasnak tartjuk a királyok sorsát, mert kénytelenek háborúkat viselni, amik gyakran diadalokat hoznak, de mindig embervér özönét ontják... Ellenben irigylendő a te sorsod és írótársaidé, mert nem vérontásra és uralomra irányulnak vágyaitok, hanem egyedül az erény és az irodalom babéraiért versenyeztek”. A tudós cellájába azonban aligha vonult volna el.

Legszívesebben azonban alighanem félelmetes akaraterejét tette próbára és legmélyebb gyönyörűséggel ennek győzhetetlenségét élvezte.

Az uralkodó az, aki akaratát mások felett érvényesíti. Mátyást ez az érvényesülni vágyó akarat tette valódi uralkodóvá. Ez törhetetlen volt benne. Nem tágított céljától, „...a király kedig iffiu, furcsa, nagyakaró és egy mindenre kész vala”, írja a jámbor Heltai. Más helyt azt mondja, hogy „Mátyás király felette igen kövély és felfuvalkodott elméjű vala, nem tuda semmi bosszúságot elszenvedni, hanem kész vala mindenkoron a bosszúállásra”. Kázmér lengyel királlyal pedig ilyen szavakat intéztet hozzá: „Mi oka ez, hogy senkit sem akarsz melletted szenvedni? Mátyás, atyámfia, felette igen nagy a te tisztességkívánásod. Követni akarod az

Julius császárt és a Nagy Sándort...” Egy közel száz évvel későbbi megtört, magábaszálló és alázatos korszellem gyermekének valóban „furcsa” lehetett ez a hivalkodó akarat, s tántoríthatatlansága, következetessége abból a szemszögből már elvakult kevélységnek és a bosszú hajszolásának látszhatott.

Holott amily törhetetlen volt ez az akarat, éppen oly hajlékony. Nem volt makacs ember Mátyás. Gyors ember volt. Egész életritmusa rendkívül élénk, rohanó. Nem szerette hát a várakozást. Könnyedén váltott módszert, eszközt, utat. Ellenfeleit elkápráztatta és tanácstalanságba ejtette cikázásával, emberei pedig nem tudták követni felfogásukkal és megértésükkel. Ha felismerte, hogy akarata egy ponton akadályba ütközik, nem vesztegelt, hanem legott más és legtöbbször meglepő fordulattal próbálkozott, melyet kevésbé éles szem és óvatosabb kedély sohsem vett volna észre. Villámgyorsan változtatott taktikáján. Felülmúlhatatlanul leleményes volt az eszközök Meszelésében. Egyszer például azzal lepte meg Európát, hogy röpiratot nyomatott, így ő volt az első, aki a sajtót politikai célra használta. Mint a szittya lovasoknak az ellenséget félrevezető száguldozása, olyan politikája. Élete ezért oly gazdag szövevény. Ám egy központi cél visz bele egységet. Mert a végső tervhez és célhoz kiirthatatlan szívóssággal ragaszkodott: a császári trónhoz, s ezzel a hatalmon is túli céljához, mely e hatalmat is igazolja. Ez a félelmetes akarat volt az, amelynek nyűgétől oly megkönnyebbülten szabadult fel halála után egész Európa, s országa is, mit ezzel az akarattal emelt oly magasra.

S ő tudta is, milyen helyet foglal el személyiségében ez az akarat. S tudott bánni vele. Galeotto egy minden látszólagos jelentéktelenségében is igen jellemző dolgot beszél el róla.

Magyarországon különösen kiváló a csukának a húsa s kivált a máját becsülik sokra, meséli az olasz. „A királyi ételek közé szokás számítani.” Éppen ezért feltűnő volt, hogy Mátyás király sohsem nyúl az eléje tett csukamájhoz, holott nagy ínyenc volt s büszke volt szakácsművészetére is, melyet baráti körben szívesen gyakorolt. Így aztán senki sem evett a májból, minthogy neki tartották fent. Egyszer aztán „egy okos és kissé merész férfiú” megkérdezte, miért nem eszik ebből a remek ételből. Ekkor a király elmondta, hogy gyermekkori fogadás miatt tartóztatja meg magát, holott jól ismeri ízletességét. Egyszer ugyanis tanúja volt, hogy két ember összeveszett egy csukamájon, a végén fegyverre keltek és megölték egymást. Ezért megfogadta, hogy sohsem eszik abból, ami két ember

halálának okozója volt. Az olasz bámulatát fejezi ki, hogy egy gyermekkori benyomás ily erős lehet. Pedig itt az önuralom tudatos gyakorlatáról van szó.

Mátyás akarata elsősorban önmaga felett uralkodott. Sohsem vesztette el fejét. Mindig tudta, mit cselekszik. Ha indulata kitört, s ez - többször láttuk - gyakran megtörtént - hirtelenharagú voltát a környezetében élők mind megjegyzik, -tervszerűen hagyta kitörni, mert vagy nem kellett félnie káros következményektől, vagy beleillett taktikájába ez a hatás is. De csodálatosan tudott indulatán uralkodni, ha ez volt a célravezető. Nem egyszer jelenik meg úgy előttünk, hogy szinte halljuk a fogcsikorgást, mellyel lázadó temperamentumán uralkodik. De dühe éppen oly hamar le is csillapodott, ha kitörhetett és nem emésztette, és sem haragtartó, sem bosszúálló nem volt. Magyar ember volt.

Erről már többször beszéltünk. Kifejtettük, hogy könnyű megbocsátása nem is annyira nagylelkűségből, mint inkább megvetésből, kiábrándultságból, rezignációból fakadt. Az embereket valóban nem tarthatta valami sokra. Már gyermekkorában megismerhette gyengéiket, állhatatlanságukat, megbízhatatlanságukat, önzésüket, hiúságukat, megvásárolhatóságukat, kijátszhatóságukat, gonoszságukat és ostobaságukat. Később, a trónon bőven gyarapíthatta ismereteit. Hallatlan fölényt adott ez neki az emberek fölött, bár fájdalmas fölényt, mert hiszen ő természeténél fogva inkább jóhiszemű, nagylelkű, nyílt és bizalomravágyó volt. De ha egybevetjük a látszat szerint csakugyan jóhiszemű, könnyen hívő, megbocsátó, a bizalmat könnyen ajándékozó magaviseletét keserű, megvető nyilatkozataival embereiről, miket már idéztünk, továbbá azzal, mely szerint nem szereti a felmelegített levest és a megengesztelődött barátot, mert az ilyen levesben mindig van valami kellemetlen íz, az ilyen barátban pedig valami a régi ellenségből, megérthetjük magaviseletének valódi motívumait. Nem jóhiszeműség volt ez, hanem éppen a legnagyobb megvetés nyilvánulása. Annyira sem becsülte őket, hogy haragot tartson rájuk és óvakodjék tőlük. Legfeljebb múló dühre lobbant, vagy gúnyolta őket.

A gúny erős vonása volt Mátyás egyéniségének. Ebben szellemének élét is élvezhette s az emberek iránti megvetésének is kifejezést adhatott. Gúnyolódásának nagy skálája volt. Az egyszerű baráti csipkelődéstől azon a csufondároskodáson keresztül, mikor a lengyel király panaszára, hogy alattvalóit ellene lázítja, azzal válaszol, hogy ő csak, amint illik, az

öregebbtől tanul és a lengyel király példáját követi, ki az ő alattvalóit meg ellene pártfogolta, sőt a trónt is elfogadta volna tőlük, egészen addig a fenyegető fordulatig terjed, melyet Podjebrád Györgynek ír az ellene fondorkodó Újlaki Miklósról - ugyanarról, kinek később lábát kenegette „ne vegye rossz néven, ha Miklós vajdát valami baj találná érni”.

De azt a fölényt, amit az emberek iránt érzett, azt érezte a világ javai iránt is. Tudta, hogy szükség van rájuk, többek közt az emberek megvásárlására is, de nem volt a pénz rabja soha. Könnyű kézzel bánt vele. Bőven szórta, nem fukarkodott a vásáron, mikor valaminek az eléréséről volt szó. Bőkezűsége -ami legtöbbször egyszerű vesztegetés volt - legendás hírben állott. De meg is tudta szerezni. Ura volt a pénznek is. Képzelőereje akkor sem hagyta cserben, ha jövedelmi forrásokat kellett megnyitni.

A képzelőerő pedig nem ellentétes az ésszel. A fantázia tevékenysége nemcsak a képek szabad, valóságfölötti kapcsolásában áll, amiből a művészet születik, hanem lényeges eleme az értelmi megismerésnek is. Ő tesz képessé bennünket, hogy összefoglaljuk az érzéki adatokat, mögéjük lássunk, megpillantsuk a lényeget, megértsük a jelenség értelmét, mert nélküle nem tudnánk kilépni önmagunkból, nem tudnánk mintegy áttenni magunkat egy más lénybe, helyzetbe, lélekbe. A beleképzelés mintegy átéleti velünk a megismerendő tárgyat, ezért nélküle teljes megismerés nincsen is. Ő eleveníti meg a magukban holt adatokat a világról. A fantáziában szegény emberek „nem értik” a világot, áthághatatlan fallal zárja el őket ez a hiányosságuk, mint a vakság. De a fantázia tesz képessé bennünket arra is, hogy belenyúlhassunk a világ dolgai közé, az élet fejlődésébe. Hogy ezt megtehessük, előre el kell képzelnünk a folyamatot amit meg akarunk valósítani, fel kell idézni az okok láncolatát, amely a feltett célig vezet. S fantázia nélkül a körülményeket sem tudnánk magunk elé teríteni, melyekbe bele akarunk nyúlni, a valóság mezejét, melyen képzeletünk művét létre akarjuk hozni. A belátó fantázia és teremtő fantázia kiegészíti egymást. Az, amit intelligenciának nevezünk, lényegében képzelőerő, megismerő fantázia.

Mátyásban mindkét irányban rendkívül fejlett fantázia dolgozott. Akaratereje hasztalan lett volna enélkül. Ez az intelligencia tárta fel előtte páratlan világosságban és tisztaságban a dolgok összefüggését, a helyzetek lényegét, az emberek titkát, s ez mutatta meg neki az utak és módok hallatlan bőségét a nagy terv véghezvitelére, mit ugyanez a szárnyaló fantázia teremtett. Azt mondtuk róla, hogy csodálatosan leleményes volt. A

fantázia műve ez. Láttuk mint a „színlelés mesterét”. Ez is képzelőerejéből fakadt. Emberismerete és megértő, elnéző rezignációja: mind ennek a tevékenysége. De ennek a dús képzeletnek a megnyilatkozása a hatalom mélységes és központi vágya egész személyiségében, az a vágy, hogy az élet nyersanyagát formálja, mások akaratát irányítsa, hogy „az élet játékának ura és mestere legyen”. Rokon ez a művész hajlamával, csakhogy nem papír, vászon vagy márvány az anyaga, hanem maga az eleven élet, a valóság kemény gránitja.

Ezért hát fantáziája nem is hagyta el ennek talaját. A valóság elemeivel dolgozott. Realizmusát mindenki megállapítja. Mi láttuk, hogy végső célja a kor viszonyai közt eleve elérhetetlen volt, de ezt csak ma láthatjuk, a maga idején ez a terv is reális volt. A mi belátásunk az egész későbbi fejlődés ismeretének tanulsága. Ő számbavette az összes belátható körülményeket; nem írható realizmusa rovására, hogy homályban maradt előtte is, mint összes kortársai előtt, az az ébredező erő, mely már ekkor is mindennél hatalmasabbnak bizonyult. Ő realista volt és logikus. Világosan felismerte a megvalósítható és megvalósítandó oksorozatot, mely a cél felé vezet, s ha közben észrevette, hogy akadály merült fel, azonnal más irányt adott a tervezett oksorozatnak, elfogulatlanul és tévedhetetlenül logikusan. Tudott számolni az okokkal.

Akaratereje mellett ez a másik fölényes tulajdonsága. Félelmetesen okos volt. A magyar szó etimológiai értelmében véve e kifejezést. Észjárását az okok kapcsolatai vezették. Gondolkozásmódja nem ötletszerű, hanem szigorúan kauzális volt. Ez irányította tetteit, egész életét. Ezért volt olyan hallatlanul következetes életének minden meglepő fordulatossága közepett is. Ez a fordulatosság is okszerű mindig. Érzelmeit, indulatait nem engedi beleszólani élete irányításába, holott bőven duzzadtak lelkében. Ezt az okosságot mindenki lenyűgözve érezte, s a barát csodálta kérlelhetetlen logikáját, az ellenfél pedig vergődött benne. Akaratereje mellett ezzel érte el nagy sikereit.

Csak egy érzés volt, amelynek fantázia, okosság, akarat s minden, amit ezekkel teremtett, mind csak eszköze volt, egyetlen hatalmas szenvedély: hatalom- és dicsőségvágya. Ebből a nemes nagyratörekvésből, a humanisták *magnanimitásából* bomlott ki Mátyás király csodálatos élete és birodalma, Magyarország tündöklő korszaka. S ebből hajtott ki egész fenséges személyisége.

Élete nyomán legendák és anekdoták indáinak szövevénye borította el hatalmas alakját. Ez a szövevény igazi lényét elleplezi az utókor közvéleménye előtt. Életében, amint haladt a maga útján, fölfelé, mindinkább magasabbra, úgy távolodott egyre inkább az emberektől, csúcsokra, hová senki sem tudta követni, csak az értetlenség és borzadó gyűlölet érte utól még ott is. Halála után fordított volt az útja. Népe egyre inkább magáénak kezdte érezni, de az a Mátyás, akit visszahozott, nem az igazi Mátyás volt. Átformálta a maga céljaira. Az igazi Mátyást, akit a bautzeni emlékmű örökített meg, hatalmának teljében, komor méltóságában, a nagy uralkodó és nagy ember végzetes és elkerülhetetlen magánosságában, angyalok emelte koronával feje fölött, lábait oroszlánon nyugtatva, jogarral és országalmával - az igazi Mátyást csak elfogulatlan és aprólékos munkával lehet kibontani a monda szövevénye alól. De a lefejtett indák alól olyan fönséges arc tekint reánk, melynek a mondák képe nyomába sem léphet.

UTÓSZÓ

A történet megszakítatlan folytonosság. Egyetlen folyam, melyben az események hullámai, emberek és tettek, egymásra torlódnak, s rajtuk ugyanaz az elem folyik át a kezdetnélküliségből a végnélküliségbe tartva. A történet jelenségei tehát nemcsak önmagukban vannak és önmagukért, hanem egyben megelőző és következő jelenségekhez is kapcsolódnak, s van egy örök értelmük is, mely a valamennyiükkel közös, a valamennyiükben, az egész történetben megnyilvánuló lényegre utal. A történet mozzanata nemcsak jelen, hanem megvalósult jövője is a múltnak és múltja az eljövendő jelennek, s mozzanata az örökkévalóságnak is.

A történettudomány és történelemírás a jelenségeket, a nagy történeti folyamat kisebb vagy nagyobb szakaszait mesterségesen elkülönítve önmagukban vizsgálja, csupán az addigi múlttal való kapcsolatukra ügyelve. Az a célja, hogy minél alaposabban feltárva részleteit, átelemezve alkatát, tárgyát a maga határai közt elénk állítsa. Meg akarja ismerni a múlt egy mozzanatát, mint valóságot. Ha nem érjük be ezzel, hanem fel akarjuk tárni azt az örökkévaló értelmet is, mely az egyes mozzanatokban nyilatkozik, ha tehát a történet egészére tekintünk és lényegét kutatjuk, ha nem az adott valóságot, hanem annak valóságfölötti jelentését akarjuk megismerni, akkor történetfilozófiát űzünk. De van egy harmadik szemléletmód is. A múlt jelenségeit nézhetjük jelenünkkel vonatkozásban. Vizsgálhatjuk, hogyan fakadtak a múltból a jelen problémái és jelenségei, s mit jelent a múlt a mai nemzedék számára. Ilyenkor nyíltan azért fordulunk a múlthoz, hogy a jelen számára az eligazodás szempontjait nyerjük tőle. Nem merőben elméleti ismeretet, hanem gyakorlati útmutatást. Tanulságot. Talán csak bátorítást. Ez a történetpolitika. Hasznosítása ez a történelmi ismereteknek.

A jó történetpolitika a történelmen, mint szaktudományon és a történetfilozófián nyugszik. Ismernie kell a valóság adatait, hitelesen és elfogulatlanul, mert másként használhatatlan, sőt káros, mert félrevezető lesz a tanulság, ingatag a terv, amit ráépítünk, egyszóval nem szolgálja a gyakorlat, a cselekvés érdekeit. De látnia kell a nagy, egész összefüggését és az egyetemes lényeget is, mert csak így tudja a maga valódi összefüggésében látni a történetpolitika által feltárt képet, a múlt és jelen

összefüggését, sőt lehető és megvalósítható összefüggésüket a jövővel, melyet a történetpolitika kutat. Csak a történetfilozófia mutatja fel azt az ismeretet, melyből a történet alakításának a normáját levonhatjuk. A történeti jövőt előkészíteni vágyó történetpolitika számára tehát éppen úgy nélkülözhetetlen az egyetemes eszmék ismerete, mint a valóság adatainak feltárása. A történetpolitika a gyakorlat számára akarja megvonni a múltból a jelenen át a jövő felé vezető irányt. Ezt pedig a múltat, jelent, jövőt egybekapcsoló örökkévaló írja elő.

Ha a történetpolitika egy nemzet használatára vizsgálja felvett problémáját, mindezeket a kívánalmakat kissé szűkíteni kell. Az adatok a nemzeti történelem adatai, az általános elv a nemzeti történet filozófiája. A történetpolitika azt kérdi a történetfilozófustól, mi az, ami a nemzet egész történetének, összes mozzanatainak közös értelmet ad, azokat egységbe fűzi, egyetlen történeti folyamat részleteivé teszi, mi a lényege a nemzet életének. Ez a nemzet sorsa és hivatása az emberiség egyetemében, a többi nemzetek között. Ez a nemzeti történet filozófiájának végső felelete. Az így feltáruló eszme, mint ahogy a nemzet maga is időbeli történeti jelenség, az idő korlátaihoz van kötve. De a nemzetre nézve, míg él, érvényes, s ha a nemzet hű akar maradni önmagához, fenn akarja magát tartani, ragaszkodnia kell hozzá és tántoríthatatlanul követni. A történetpolitika feladata: ennek az általános lényegnek időbeli jelentkezését megmutatni a jelen és múlt összefüggésében, s ezzel a jövő útjára fényt vetni eligazodásul.

Ez a tanulmány történetpolitikai dolgozat. Azt vizsgálta, mi a jelentősége Mátyás királynak és életművének a magyar történet egészében, így a jelen számára is, s hogyan nyilatkozik benne az egyetemes magyar eszme és hivatás.

Történetpolitikai munkát írhat szaktörténész és történetfilozófus egyaránt, s írhat olyan is, aki egyik tudományágban sem önálló kutató. A történetpolitikai mű önállóságához nem elengedhetetlen sem a részletkutatások, sem a filozófiai rendszer önállósága; elegendő, ha a történetfilozófiai eszme és a történelmi anyag politikai beállítása s a levont következtetések a szerző sajátjai. Természetesen azért annál becsesebb a történetpolitikai tanulmány is, minél több eredetiség van a filozófiai és históriai elemekben is.

E könyv szerzője nem önálló kutató a történelemben, nem szakhistórikus, nem vállalkozott hát új adatok gyűjtésére, hanem élve a történetpolitikai

kutató jogával, azzal az anyaggal dolgozott, amit a történetkutatás eddig összegyűjtött. Sajnos, a jubiláns év várható részleteredményeit még nem használhatta. Az egykorú elbeszélő forrásokon kívül elsősorban *Teleki József gróf* és *Fraknói Vilmos* máig is alapvető életrajzaiból merített, az újabb kutatások eredményeit pedig *Szekfű Gyula* vonatkozó fejezetéből ismerte meg a Hóman Bálinttal közösen írt *Magyar Történet*-ben. *Hóman Bálint* összegyűjtött munkái *Magyar középkor* c. kötetét is sok haszonnal forgatta. A részletekre nézve főként *Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása, A magyar humanizmus, 1936.* c. művét és *Kardos Tibor* dolgozatait vette alapul, elsősorban *Callimachus, 1931., Magyar reneszánsz írók, 1934.* és *Deákműveltség és magyar renaissance, Századok, 1939.* Használta még *Deér József* dolgozatát: *A magyar nemzeti öntudat kialakulása, Magyarságtudomány, 1936.* További irodalmat ezek a művek sorolnak fel.

A szerző történetfilozófiai vizsgálódásokkal foglalkozik, s többek közt a magyar nemzeti történet filozófiájának néhány kérdését próbálta megismerni. Így nemcsak tárgya történetpolitikai beállításáért vállalja a felelősséget, hanem azért a történetfilozófiai rendszerért is, mely a beállítás szempontjait nyújtotta. E szempontok saját kutatásainak az eredményei, vagy legalább neki is van része kidolgozásukban. Az eredmények egy része itt kerül először részletes kifejtésre, főként az első fejezetben, mely az egész mű alapja és kerete, - egy nemrég megjelent cikkében, *Aqua contradictionis, Corvina, 1940*., éppen csak jelezte őket, - más részük azonban már korábban közzététetett, *A magyar nemzeti szellem, Magyarságtudomány, 1937., A magyar nemzeteszme, 1939.* E dolgozatait itt felhasználta a szerző. Felhasználta egy Mátyás-portréját is, *Mátyás király, Tükör, 1940.*, s a renaissance jellemzésénél A *reformáció történeti jelentősége, Protestáns Szemle, 1938.* c. tanulmányát.

A szerző, mielőtt búcsút venne az olvasótól, nem titkolja, hogy maga is varázsa alá került a nagy király személyének és tragédiájának. De hátha így még közelebb hozta az olvasóhoz, mintha érzéseit kitörölte volna az elbeszélés és fejtegetés margójáról. Márpedig azt tartotta e történetpolitikai tanulmány végső feladatának, hogy maga is szerény részt vállaljon a nagy király valódi birodalma építésében, védelmében, hogy termékeny emlékét nemzete lelkében maga is táplálja.

A KIADÓ UTÓSZAVA

Joó Tibor Kolozsvárott született 1901-ben. Egyetemi tanulmányait Szegeden végezte, 1929-33 között ugyanitt könyvtáros, ezt követően az Országos Széchenyi Könyvtár dolgozója. 1939-től egyetemi magántanár. 1945-ben hunyt el, a főváros ostroma során szerzett sebesülésében. Fontosabb könyvei: *Bevezetés a szellemtörténetbe* (1935); *A magyar nemzeteszme* (1939); *Magyar nacionalizmus* (1941). Több más folyóirat mellett gyakorta publikált a *Nyugatban*, a *Magyar könyvszemlében*, a *Protestáns Szemlében*, s rendszeresen jelentek meg recenziói a *Századokban.*

Joó Tibor a *Mátyás és birodalma* című munkáját Budapesten adta ki az Athenaeum kiadó gondozásában, 1940-ben. Kötetünk érintetlenül közli az eredeti szöveget. Tehát sem az egykori helyesíráson vagy szóhasználaton, sem a mondatszerkesztésen nem változtattunk, csak a nyilvánvaló elírásokat, nyomdahibákat javítottuk.